

УКРАЇНСЬКА

ХАТА

ПОПУЛЯРНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВО-ГРОМАДСЬКИЙ
І ЕКОНОМІЧНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ МІСЯЧНИК.

№ 5.

1909

ЗМІСТ:

1. Гр. Чупринка.—Мертві квіти (поезія).	13. М. Шаповал.—Спека (поезія).
2. „ „ —Пісня лебедина (поезія).	14. Оля Березинська.—Поезія.
3. Осип Шпитко.—Особлива крадіжка.	15. А. Товначевський.—До становища сельської інтелігенції.
4. Іван Липа.—Олексій Плющ (психографичний нарис; з портретом).	16. Д-р Зенон Кузеля.—Про потребу і техніку збирання етнографичних матеріалів.
5. Олена Журліва.—Поезія.	17. Священник.—Марні заходи (з нагоди чернецького з'їзду).
6. Олексій Плющ.—Страшна помилка.	18. С. Полуян.—Про національну школу на Білорусі.
7. Хр. Алчевська.—Два вороги міщанства.	19. Мик. Коваленко.—До співця (поезія).
8. є. Коваленко.—Ніч під Купала (поезія).	20. Бібліографія.
9. М. Підгірянка.—Вечір (поезія) з малюнком —вінєткою худ. М. Д'яченко.	21. Українство в чужій пресі.
10. Мик. Курцеба.—Scherzo (поезія).	22. Літературна хроніка.
11. Ів. Липа.—Іван Манжура (біографичний нарис.)	23. Книжки надіслані до редакції.
12. К. Ясюнайтис.—Сірники, перек. з литовського В. Крикіановського.	24. Оголошення.

Р А Д А"

Приймається передплата на 1909 рік (4 рік видання). Політична, економична і літературна українська газета, виходить що дня, крім понеділків, як звичайні великі політичні газети Власн. кореспонденти в столицях і по всіх значніших місцях України. В Державній Думі і Державній Раді кореспондент власний. Коштує РАДА з приставкою і пересилкою в Росії на рік 6 карб., на півроку 3 карб. 25 к., на 3 міс. 1 карб. 75 к., на 1 міс. 65 к. За граници: на рік 11 карб., на півроку 5 карб. 50 к., на 3 міс. 2 карб. 75 коп., 1 міс. 1 карб. Ціна окремого № 4 коп. Рокові предплатники за доплату 2 карб. одержать додаток: „Історія України-Русі“. М. Аркаса. Адреса редакції і головної контори: КІЇВ, Велика Підвальна ул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Редактор М. Павловський.

Видавець Є. Чикаленко

„БУДУЧИНА“ Приймається передплата на літературно науковий журнал призначений для ширших верств українського громадянства. — Містить твори з красного письменства: (поезії, оповідання, нариси, драми; статті: історичні, публіцистичні, критичні); переклади і ілюстрації. В „Будучині“ беруть участь старші і молодші письменники з рос. України, Галичини й Буковини. — Адреса редакції і адміністрації: Львів, Сікстуська 31. Передплата приймається також: в „Українській Книгарні“ (Кіїв, Безаківська 8), і в Книгарні „Літер. Наук. Вістника“ (Володимирська 28). Редактор: Микола Венгжин. Ціна на рік з пересилкою: 8 кор, в Росії 4 руб., в Америці 2 доларі. Поодинокі числа по 40 сот, або 20 коп. Можна виплачувати ратами по 2 кор. Журнал можна замовляти до кінця 1909 року.

Літературно-Науковий Вістник Рік видання XII. Український місячник літератури, науки і громадського життя. Передплата на рік 8 руб., для незаможних 7 руб., можна і в разсрочку. КІЇВ, Вел, Володимирська, 28.

Видавець М. Грушевський. Редактор С. Веселовський.

ЗАПИСКИ Українського Наукового Т-ва в Київі виходять від р. 1908. Передплата на першу серію: 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон—6 р. Для студентів, учеників, народніх учителів 3 р., для членів Тва 2 р. Приймається передплата в бюро Т-ва при редакції Л. Н. Вістника, В. Володимирська, № 28

РІДНИЙ КРАЙ Підписка на 1909-й рік. 4-й рік видання. Виходить в Київі, 4 рази на місяць, (48 чисел на рік) з ілюстраціями, під редакцією О. Пчілки (О. Носач).

Містить статті про громадські справи, звітки з життя на Україні й в інших країнах, оповідання, п'єси для театру, вірші, видомості господарські, звістки про українські книжки, про театр і інше мистецтво, дописи, оповістки. Ціна „Рідного краю“, з пересилкою, на рік 4 р., на півроку 2 р., на 2 місяці 1 р.; Рідний Край з ілюстрованим місячним додатком **МОЛОДА УКРАЇНА** коштує на рік 5 р., на півроку 2 р. 50 к., на 3 міс. 1 р. 25 к. Молода Україна окрім від Рідного краю—2 р., на рік, 1 р. на півроку. Адрес: Київ, Благовіщенська, 97. Всі ціни і для заграниці—однакові.

Українське бжільництво (3 рік видання) виходить 12 разів на рік книжками до 1½ аркуша з малюнками. Ціна 1 карб. Адреса: Київ, „Українське бжільництво“. Редактор-видавець Є. Архипенко.

СВІТОВА ЗІРНІЦЯ Селянський тижневик. Ціна на рік 3 карб., на пів року 1 карб. 50 коп., окріме число 7 коп.

Редактор-видавець І. Волошиновський. Почт. ст. Ярошенка. Подол. губ. в с Пеньковку.

ЗАПИСКИ НАУКОВАГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА Наукова часопись, присвячена перевідомству українській історії, фільнології і етнографії. Виходить під редакцією М. Грушевського, XVI рік видання. Передплата в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки 1 руб. 50 к. Посилати: Львів (Lemberg) Австрія, Супінського ч. 17 наук. тов. ім. Шевченка. (Sevcenko-Gesellschaft der. Wissenschaften), або через контору „Літ.-Науков. Вістника“, Київ, Володимирська, 28.

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА, виходить з початку січня 1909, в якій друкуються перекладні твори з усіх світових літератур та з усіх галузей людського знання, а також вибрані твори української літератури. Ціна на рік за 24 книжки 4 руб. 50 к. Австрія, Львів. Академічна 8, Загальна Друкарня.

ПІСЬМО З ПРОСЬВІТИ виходить між 15—20-им днем кожного місяця і подає спосіби і дороги, якими наш народ може дійти до кращої долі, містить оповідання з минувшості нашого і других народів, подає вісти про просвітній і економічний рух серед нашого народу і інших культурних народів та інформує про всілякі здобутки людського духу. „Післьмо з Просвіти“ коштує річно 3 К., а для членів „Просвіти“ лише 2 К. для Росії 2 руб. Адрес редакції і адміністрації, „Післьмо з Просвіти“: Львів, Ринок ч. 10.

UKRAINISCHE RUNDSCHAU укр. місячна часопись по німецькі. Ціна 3 руб. Адреса: „Ukrainische Rundschau“. Wieu XVIII/3, Frauenelderstr. 2.

СВОБОДА тижневик. Ціна 3 руб. ЛЬВІВ, ул. Ринок 10.

БОРБА робітничий двохтижневий журнал. Ціна 1 р. 50 коп., (Буковина) Глібока.

ЕКОНОМИСТ економично-господарський місяцник. Ціна в Росії 2 руб. 50 к. ЛЬВІВ, Ринок 10.

Стіпендії приватних покровителів штуки, та навіть краєві — забирали і забирають інші, що мають добрі плечі, забирають і забирали такі, що сьогодні власним тілом торгують. А він, артист-маляр, артист у кождісенькій жилці, на якого рідня і знайомі покладали такі великих надій — зійшов на волоцюгу, прямо на старця — ще гірш старця! Бо заробити на прожиття нема де, ні нема як, а коли-б простягнув руку за хлібом, дрючками били-б і в тюрму запровадили-б!..

Захукуючи закляклі від стужі руки, раз-по-раз кидав зором на світ Божий.

— Який чудовий, зімовий краєвид! — подумав, перенятий красою зіми. — От змалювати-б його та людям показати!..

Виняв з кишені забруканий і пошарпаний нотатник і почав шкіщувати. Тільки якби-ж не голод! Три дні нічого не їв, три дні навіть теплим чаєм не зросив губів... Проклятий шлунок!..

Нагло спостеріг гурток пташок, що на широкій, нарощені для цього зладженій дощі, скубав булку... Так, цілу двокрейцареву¹⁾ булку!..

Мирослав Софійчук так і затрусився, наче ним потряслася якась невидима сила. А що, як би він так оцю булку взяв у пташок і сам з'їв?

— Нічого злого не було б! — відповів юному таємний, внутрішній голос. — З'їв-би булку, заспокоїв хвилею 'голод і — взявся-б за роботу...

— Але ж це крадіж!

— А хіба пташки живуть не краденим? Хіба вони оруть, сіють, працюють?.. Їм же й так багато не треба. Це-ж звірятка і вже так і створені, що знесьуть більше від чоловіка. Їм же не треба ані штучно огріваної кімнати, ані теплої страви, ані чужої і за гроші купованої одеждинки — бо вони що інше, а ти що інше! Вони — звірина; ти — чоловік, людина, артист, будуча слава і гордоці краю, а може й цілого культурного світу!..

— А однаке — думалося юму — обкрадати таку маленьку німину та ще й серед зіми — це діло гідне не чоловіка, а...

— А кого? — перервав швидко таємний голос. — Хіба звірі не створені для людей? Адже ти маєш право з'їсти не лише цю булку, а й саму пташку! Ти ратуєш себе не для себе, а для других! Батуєш в собі великий талант, яким колись покоління величата-муться!..

— Кепкуватимутъ — бовтнув артист — так як сьогодні кепкують

¹⁾ Двохкопійочну.

з мене, якому, мовляв, „в голові перевернулось“. Ха! ха! ха!.. „Схилуйте — кажуть — голови, бо це йде іскра Божа!“... Або: „А може-б іскра Божа випила келишок горівки?“... Так, кепкують, погані!..

— А твоє діло, щоб колись з них кепкував! Стань артистою і вони тобі справді упокоряться!.. От було б гарно!..

Артист і не счувся, як надзюбана пташками булка миттю щезла в нутрі його порожнього шлунка. Запив снігом і почав далі малювати. На папері за хвилю виступили густі, снігом вкриті кущі замійського саду і широка дощечка і пришиплена до гострої голки дерева булка і — якийсь обдертьох, що з жадобою кровожадного звірюки підкрадається до своєї здобичі...

Артист відсунув нотатник, зиркнув на нього оком критика і здрігнувся.

— Що це я до чорта! Особливша річ! Я самого себе нашкіцував!.. А може це й добре?.. Дивна думка!..

Усміхнувся і, захукуючи від холоду руки, шкіцував пильно дальше.

— „Особлива крадіж“ — таку дам назву картині. Вона станеться моїм ратунком, моєю славою!.. Чудово! Пошлю його представникам краю і достану стіпендію! Вони дадуть, бо я в неї віллю весь мій артизм, цілу мою душу, весь трагізм мого мученицького життя і усю ніжність моого серця... Це ж не можливе, щоб вони мене не розуміли!.. Дадуть! Забезпечений матеріально, виїду за граници на дальші студії і...

Не докінчив низки думок. Щось його залоскотало по горлі, щось там немов загамувалося — він почув, що це щось було не то болем, не то радістю.

Тремтів, як той осиковий листок — та більше від — так би сказати — „моральної“ пропасниці, чим від стужі...

Мирослав Софійчук ходив постійно у міський сад. Благородна, хоч не знана йому рука, пам'ятала про його. Зразу він дивувався, чому незвісний добродій лишав булку не покришено, а цілу та ще й зашиплював її на гостру вітку. Та ця загадка стала йому ясною, коли раз, під час заверюхи, приглядався, як пташки роздзюбували булку зісподу тоді, коли її верх вкритий був снігом.

— От розумна людина! — подумав. — Покришена пішла-б на марне; не пришиплена-ж — могла-б скотитися у сніг — розумна і, додаймо, благородна людина!

Тут йому прийшло на думку, чи є він поступає по благородному, що краде чуже добро, кривдить — кого — малесеньких, невинних, безрозумних і безсилих пташок — та швидко ця думка щезла.

— Коли-б мені лише до весни, то я їм в-десятеро віддячу. Здобувши славу і матеріальні засоби, я зроблю для них особливий захисток, особливукух ню... А поки що, простіть мені, мої малюсенькі други, але я мушу, мушу... Ви що інше, а я що інше!..

Потиснули страшні морози, такі люті, що найстарші люде таких не запам'тали.

Мирослав бідував страшенно, живучи майже виключно тим, що крав у пташок. Оте життя почало його занадто давити — осто-гидле, осто-чортіле життя! Проклинає і себе і свою долю і ввесь світ і усю людськість з її культурою і з її новими поглядами на людську мораль і етіку. Це-ж справді щось нечувано огидне, коли чоловік, та ще й з так високо розвиненими артистичними почуваннями, хапається за такі нікчемні способи, щоб ратувати себе від неминучої голодової смерти. Ось яка культура! Ось куди прямує людська сучасна мораль і етіка!.. Ратуй життя — крадіжко...

Тай чи вратує?.. Адже він потрібує теплого приміщення, з'їви за день не одну, а десять, — двадцять таких булок і це ще було-б мало!

Мирослав журився і в очах нидів... Висох на трісочку, пожовк, мов ті кленові листочки, якими ще недавно в саду любувався і, як що досі не вмер, то хіба тільки завдяки надії, що його картина „Особлива крадіжка“ — дасть вкінці славу йому і його народові, переміниться на особливше добродійство — на щастя.

Ця думка його й піддержуvalа і зогрівала в боротьбі. Згадавши про це, він радів, лице роз'яснювалося, оживало і наче благородніло, а очі горіли дивним огнем радості й надії. Бо справді це буде орігінальний малюнок — такої правди ніхто ще не малював!..

Над садом нависла тяжка, зімова задимка. Срібнобілий сніговий пушок миготить міліярдами искорок і падає на білу кирею. Світ стойть у млі, самотний, занімлій — здається, увесь застряв у курганах липкого снігу...

Мирослав Софійчук голодний, скулений, похилений і на смерть замучений прийшов на давнє місце. Сів на прикурену снігом лавочку і глибоко задумався.

Оце й кінець його карієри. Картину комісія справді похвалила, та стіпендію дістав хтось інший — чи гідніший від нього — Бог знає, але що менше потрібний — це цілком певне.

Добув з-під полі пальто свою картину, спер не оподалік від себе об деревину і вдивився — артиста-знатока і — очима намальованого на картині злодія, що краде у пташок їхню поживу.

Краєвид просто чудовий! Яка пластика, яке життя, скільки тут серця і душі і правди!

І мимохіть глипнув в той бік, де збиралися пташки що-рання й вечера на пир... Та пташок сьогодні не видно, не видно й булки... Мирослав поступив близше і — стороюві... На дощі замість булки, лежала пташинка — на кісточку замерзла...

Він почув, як його щось, наче гострим, довгим ножем, шпигнуло в самий осередок, в найбільш болюче місце серця.

— З голоду замерзла — прошептав з болем.

Вхопив її обома руками, притиснув до синіючих уст і став цілувати... З його сумовитих очей вибігла одна пара теплих сліз, за нею друга... третя... Мирослав не плакав, а в голос хлипав...

— Це я тебе убив... це я, нікчемний злодюга, обкравши тебе, відібрав і життя... Небудеш більше тішитися вольністю, пишний сад, більше не наповниться твоїм солодким, невинним щебетанням... Бідна, бідна ти, моя сиріточко!.. — і плакав, плакав...

Йому прийшла думка, що й оця замордовані пташині заслуговує місця на його картині і він пробував зриватися з лавочки і бігти, куди небуть, де небудь, щоб тільки її смерть увіковічити — та його щось здержуvalо, якась таємна сила непускала.

— Ні, ні! Ти тут повинен згинути! Тут, на цім місці, де ти крав і де такого нікчемного морду допустився!..

— Прости мені бідна, невинна пташечко, о, прости злодієві!.. — і, притиснувши мертву пташину до уст, скотився з лавки у сніг — сухою, бездушною колодою...

Другого дня незвісний добродій, що приносив до саду булки — знайшов замерзлого чоловіка, який ще по смерті, здавалося, цілував маленький кістячок закостенілої пташки, — а коло нього чудовий по артизмові та дивний по змістові, образ з написом на рамках: „Особлива крадіж“.

У Львові. 18-го квітня, 1909.

ОСИП ШПИТКО-

ОЛЕКСІЙ ПЛЮЩ.

психографичний нарис.

Червня 12-го дня поминуло два роки, як застрелився двадцятирічний студент, український письменник і щирий громадський діяч, Олексій Плющ.

Хоч природа щедро розсипає свої дари людям, про те і досі жаль та сум обгортують душу, коли згадаєш даремно загублене життя цього юнака, що подавав такі великі надії.

Народився в Борзенському повіті, в селі Оленівці, травня 13-го дня року 1887-го. Батько Плюща був з козаків родом, а мати шляхтянка, що вихована в любові до рідного народу, до всього українського своїм татом, який колись був другом Куліша, знав на пам'ять усього Шевченка, взагалі був свідомий націоналіст, прихільник літератури і сам в ряди-годи писав у „Неділі“. Задомоду батько Олексія вчителював на селі, потім уся родина переїхала до Варшави, щоб мати зможу вчити дітей.

Тут старший Олексій вступив до гімназії, завзято взявся до науки, але через кілька років зовсім розчаровується, помітивши, що казенна наука функціонує на взірець фабрики, виробляє „товар оптом“, вживаючи при тому й фальсіфікації.

Коли в московських губерніях, навіть по столицях корпорація гімназіяльних учителів, цих людей „в футлярах“, здебільшого уявляє з себе щось мертвє, архаїчне, то що вже казати про „окраїни“ в даннім разі про Варшаву, де вчителі мають ще місію обрушувати край!

Уже з 5-го класу гімназіяльна наука нічого не давала нового, цікавого Олексієві, хіба втомлювала, убивала його самодіяльність. Він зрозумів, що не тут треба шукати відповіди на свої пекучі запитання, що скупились у його юнацькій голові. Кинув мертвеччину і в живій літературі шукав задоволення своїх духових потреб.

І там знайшов дійсне життя.

І там знайшов, що в житті боряться дві сили — добро і зло, правда і кривда, світ і тьма і що проміж ними нема мертвої точки, нема інертного промежутка, нема захисту для живого духа, де б можна було сховатись, бо хто не робить добра, той чинить лихе. Добро і правда для Плюща — то була основа його світлих пересвідченів, на яких будувались широкі заміри.

У цей час він вступає до ес-єровської організації, в якій приймає активну діяльність. Тепер він почуває себе членом громадянства, а окрім того виразно бачить, що його власне призначення в житті — то літературна праця. До неї він мав дві дороги: скористуватися здобутками чужої, уже виробленої літератури, широко розвинуті на ній свій талант, добути собі славу в чужих людях, але загубити свій народ, свою Україну, яку кохав без міри ніжною душою, і друга — сливе на ново перевчатися для літературної роботи на користь своєї нації, сливе самостійно прокладати собі шлях при всіх тяжких умовах життя далеко од рідного краю, у чужій Варшаві, але бути вірним сином своєї батьківщини.

Обібрав той шлях, куди тягло його щире серце, гаряча любов до занедбаного народу і почести семейові українські традіції.

Коли ви собі уявите юнака в 15 літ, коли зауважите на становище ученика гімназії, що з дня на день мусить довбати нецікаві „науки“, коли не забудете, що він вчився в Варшаві, де не тільки при його бідності важко добувати українські книги, а всі умови не сприяють виробленню з себе українського письменника, — тоді тільки можна зрозуміти те велике напруження енергії та сили волі, те безкрає терпіння і духову роботу, якою визначився небіжчик. Така внутрішня робота, при таких важких обставинах можлива тільки у людей ідейних, у натур сильних духом, з надзвичайними здібностями, з непо-

хитною вірою в будучу славу й силу свого народу. І тільки це давало небіжчикові змогу пливти самотно проти могутньої течії чужих йому культур — польської й московської — і творити самостійне життя, а для України — самостійну історію. Це була друга побіда духа, яку Плющ одержав над самим собою (перша — питання релігійне, що те ж узяло багато духових сил). Швидко вивчив сливу усіх українських класиків і вже в 15 років написав „Плач шаленого“ („Перша Ластівка“), а на 16-му „Записки недужкої людини“ („Багаття“).

Хто перечитував хоч ті твори Плюща, що були вже друковані по альманахах та в „Літ.-Наук. Вістнику“, хто знає, що вони писані юнаком гімназистом, той зрозуміє, що Україна загубила великого художника слова.

З осібна важливо для нашої сучасності те, що Плющ у своїх творах малював здебільшого життя інтелігенції, так званого інтелігентного пролетаріату, що роскінувся по всій великій нашій державі і давно вже дожидає свого белетриста, щоб той в живих образах показав усім людям його болі — жалі, його світлі надії.

Перші друковані твори Плюща мало помітила наша громада і критика, а Плющ ждав, що скажуть про його писання, бо тоді його цікавило насамперед те, що стало цілею його життя — його письменницька діяльність. У такі роки найбільші таланти, не розуміючи ще своїх сил, переживають то великий підйом духа, то розчарування і тут то голос з боку має велике значіння: тепле слово може підняти людину на височінъ, а байдужість, зневага убиває душу. І ця психична риса характерна іменно для справжнього таланта.

Щоб бачити, по скільки Плющ реагував на чужі слова з поводу його творів, наведу вривок з листа його батька до мене: „Ваш погляд на оповідання „Записки недужкої людини“, їх з'явище на світ, потім Ваш же погляд на повість „Великий в малім та малий в великім“, нарешті критичний розгляд альманаха „Багаття“ в „Кiev. Стар.“ і прихильна рецензія про оповідання покійного піддержали у Олексія дух творчості і в період 17—18 літ він цілком закохався в літературі, не дивлячись на серйозність гімназіального курсу в старших класах“.

З повної біографії небіжчика, що написав його батько для першого тому, який в кінці року вийде в Одесі, можно бачити, що то були, мабуть, найясніші дні в житті Плюща, поминаючи дитинство.

На 15—16 році Плющ усе намагається кинути гімназію та їхати вчитись до Львова, щоб там у осередку українського національного життя підготувати себе до діяльності. Та батьки не мали спромоги дати йому засоби для цього, а навпаки — він сам дав їм слово, що тут скінчить гімназію.

З горем та болем дотяг нарешті до 8-го класу. Тут боротьба: кидати гімназію, чи кінчати — була по стільки гостра, що батька охоплював жаль, коли він дивився на моральні муки сина. Особливо важкі були іспити, бо з 4-го й до 8-го класу Плющ переходив без них.

Ця традиційна справа іспитів з поважними комісіями, що судять роботу з довгих літ у кілька хвилин, не тільки по гімназіях, а й по університетах, може вивести нервову людину зовсім із рівноваги. Та Плющ і це переборов; дарма, що умлівав на іспитах, про те слова додержав: приніс батькам атестат, при тому дуже добрий.

На літо поїхав у Борзну, де заробляв кондіціями на життя в університеті. Робив над силу. Коли найближчі родичі питали, чом він робить над силу, відповідав, що готується до боротьби за власне істнування в Київі. А батьки журилися, як син їх житиме в Київі. Вони не могли давати йому на життя скільки треба, бо ще троє у них училося, а двоє ждало черги. Син заспокоював їх, що сам здобуде собі на життя, аби тільки бути у Київі або ж у Львові.

Того року батько літував в Оленівці (8 верст од Борзни) і тут виправляв синові потрібні документи для вступу в університет, а сина прохав написати копії та супліку.

Замислився Олексій. У його була молода, з якою він знався вже два роки, а вчилася вона в Ніжині, кінчала гімназію. Олексій і надумав: поїде він на рік у Ніжин, а там з молодою разом у Київ, де й вона мала вступити на курси.

Одного дня й каже батькові: „Тату, а чи не вступити мені на один рік до Ніжинського інституту? Вам буде лекше, та й я там трохи спочину“. Батько згодився і в тому зараз кається. Він не знав тамошніх умов, того режіму, що панував у цьому закритому храмі науки.

І от через день свого пробування в інституті син пише до батька: „Ось і я на Олімпі, тільки вже не Олексій і не Плющ, а просто № 61“.

Так із гімназіяльного огню юнак попав у полум'я.

Та й матеріально не зискав, бо швидко мусів кинути інтернат і оселитися на квартирі. Тут гуртує біля себе молодь, бере діяльну участь в „Просвіті“, читає там реферати, секретарює і, як звичайно, звертає „ласкаву“ увагу на себе і в його роблять трус, потім беруть під таємний догляд.

Так минув рік. Літом Плющ знов у Оленівці. Тут і молода. Він хоче з нею братися, а мати відмовляє. Тоді й молода йде за матірю, каже відкласти шлюб.

„Дитинко моя! ти й не розумієш, що йдеш проти себе самої, звертаєшся він до молодої, пожалієш та буде пізно“.

З тим ростався з нею на віки.

Був сумний, знервований, почував себе погано. Родичі звернули увагу, що з юнаком діється щось недобре; не єсть, ходить невеселий.

Коли тітка спитала, одповів: „Чогось утомився, погано і мало спав цієї ночі; піду засну“.

І справді заснув сном вічним.

Це було над-вечір 12 червня. Пішов до своєї хати, що стояла в саду. Тут, самотний, почав зводити до купи своє коротке життя. Сумне воно було і здавалося безнадійним. Боротьба з дитинства втомила чулу душу, висмоктала радощі життя, забрала моральні сили. Як буває в такі хвилини все чорне, важке встає, а світле десь ховається, зникає. Мозок утомлений, хворий, сам не може справитись з думами, потрібує, щоб якась інша сила ним керувала, а на завтра він одпочине, видужає, знову охопить душу жадоба життя. Та сили такої не було біля хворого. Ніхто з близьких і не гадав, що Олексій зводить останні рахунки з життям. А вони виявлялись приблизно в такому вигляді для його.

Великий художник боровся з сколястичною науковою, що з кождим днем усе більше прихиляла його до землі, убивала творчі сили, перехиляла широкі розмахи фантазії, випивала живий сік з душі. Письменник молодий боровся з байдужністю українського громадянства, навіть з своїми собратами по перу, що не призначили йому місця, відповідного силам і талану. Людина, пересвідчена в світлі будучині свого народу, боролася все життя з громадою, пливла проти великої течії чужих культур, щоб відроджувати Україну і це по волі забірало його слабкі ще сили.

Політичний діяч, член організації, що водила за собою велики маси народа, боровся з реакцією, що запанувала по всій Росії, викликаючи шибениці, на яких гойдалися його однодумці, та „травматичну епідемію“. Свідомий українець боровся з обставинами, що не давали йому зможи вчитися ні у Львові, ні в Київі, де він знайшовби не тільки собі рівних, а й вищих од себе, у яких йому треба було навчитися ще багато чому. Боровся з біdnістю інтелігентний пролетарій за право мати біля себе споріднену душу — кохану дружину.

Для молодих, ще не окріпших сил, для тонко-чутливої і ніжної душі і цього було задоволі!

Але було ще одно — страшніше над усе — зневіря в своєму таланові. Плющеві здалося, що життя так уже його перетерло, що й талант його слабіє і що він уже нічого не дасть для української літератури, а значить загинула й ціль самого життя.

І от ці жорстокі, сумрачні, непереможні вороги молодого життя, як чорні тіні вступили в самотню хату до змученого духом юнака і гнітили його мозок.

Не ставало сили їх одіхнути геть і вони його, ще неокріпшого, поборювали.

Перед Плющем стала ділема: або зібрати останні сили і активно, узброєно виступити на боротьбу з усім тим, що гнітило його і подібних йому, — ціле громадянство, — з усім укладом старого ладу, або спалити всі кораблі, що несли його по рідному морі до світлої мети, стати звичайною людиною, як всі „обивателі“, зрадити своїм перевідченням.

Не ступив на першу путь, бо був для того великим художником, що черпає живу воду з самої глибини нації, а до того й далекозорим і ясно розумів, що зараз це не поведе його народ до щастя.

Не міг йти і другою, бо мав високі гордощі в душі і не в силах був би потоптати її святиню.

А сумрачні тіні, як чорні круки, ждали...

І от як розв'язав свою ділему небіжчик:

„Пропала надія... сам винуватий... Прощайте! Бачу, що нема мені щастя й місця на цім гидкім світі... Поховайте в саду... Ще раз прощайте! Радійте!.. мене ж забудьте... так краще“...

Іван Липа.

Тихо й сонно шепотіли
Темні верби над водою,
І співали, і тримали
І сміялися зо мною.

Десь проснулись, задріжали
В серці сховані надії,
І з весною заспівали
Про життя, коханнє, мрій...

Я почула пісню тую
В себе в серці... й заридала...
Все сумую, все сумую,
Що нещасно покохала.

...Тихо й сумно шепотіли
Сонні верби над водою,
І гойдались і тримали,
Наче плакали зо мною.

ОЛЕНЯ ЖУРЛИВА.

СТРАШНА ПОМИЛКА.

(ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАРИС).

Антін Корденко вернувся до дому о першій годині дня, задоволений, як поет по скінченню свого твору, який на його думку, випав зовсім добре. Він увійшов у свою кімнату, став проти бюра, що стояло перед вікном. На долівці, на стінках, особливо на бюрі, взагалі на всій кімнаті сяяв відблиск сояшного дня, в якому переливалась і буяла радість весни, молодої, повної творчих сил, — і було ясно, весело, без плям, як і в душі Корденка.

Він усміхнувся.

Могутне чоло його з трохи навислими над ним пасмами не дуже довгого волосся, що шапкою облягало його здорову, правильну конструкції голову, було чисте од зморшок; товстий ніс та витисле, немов підкреслююче все лице, підбороддя, осяні сірими, ясними, розумними й сміливими очима, взагалі надавали різко означенім, енергійним рисам його обличчя якогось твердого, впевненого виразу, повного рішучості.

Ця твердість виразу тепер, коли він усміхнувся відблиску весняного дня, трохи зменшилась, і в очах йому засвітилось якесь задоволення переможця, людини, що, зробивши дуже важне діло, як слід, стала на голову вищою в своїх власних очах, — утіхою творця, що чудово викінчив свій найулюбленіший твір.

Струнким рухом свого присадкуватого, плечистого тіла з широкими грудями він наблизився до вікна і одчинив його.

Свіже повітря з новим вибухом сяєва влилось в кімнату, і відблиск дня засяяв на шибках іскристим золотом, немов запаливши скло. Десь весело і бадьоро вигравала гармонійка. Навіть сірі противілежні мури дома, залиті сонцем, повеселішли, а блакить неба в виштині була чиста й ніжно-бліскуча. Радість весни влилась йому в душу, і, проходячись по кімнаті плавно, хоть і так твердо, що дошки підлоги потріскували, він здавався сливе натхненим.

Вся його постать, здорова могутна й струнка, одягнена в звичайний клітчастий гарнітур, який тісно облягав його мускуласте тіло, — здавалась обтіленням сили і розумної волі. Випнуті груди, широкі плечі, на яких панувала здорова голова його з отвертим, дуже енергійним і світлим обличчям, мускуласті міцні ноги і дужі руки з широкими долонями, тепер засунуті в кишені, нарешті спокійна, впевнена, рівна і сильна хода його, все вкупі потверджувало те вражіння.

Тепер, струнко рухаючись, він почував всю силу й міць своєї істоти. У душі йому та сила, підтримана тепер впевненістю в свої творчі здатності по скінченю важкого діла, буяла і вроджувала натхнення. Очі сіяли йому цим натхненням. Порив рвався з широких грудей. Він тихо почав наспівувати голосом, в якім бренила сила почуття:

Wer mir mein Werk bezahlt! O Pfarrer, Pfarrer!

Wollt ihr das Glück beglückt'; den Lohn belohnt'.

І ледви помітна хмаринка пронеслась по його рівнім чолі, кинула відтінок на ясний погляд, бо в душі виникло те Werk, яке він утворив... Але хмаринка та, як ясний день, миттю ростанула і зникла.

Знову позір його прояснів. Знов у душі забуяв порив, і він знову заспівав:

Wer mir, mein Werk bezahlt! O Pfarrer, Pfarrer!

Wollt ihr das Glück beglückt'; den Lohn belohnt'.

Nennt immerhin mein Werk, wenu ich es nannte
Ein Glockenspiel.

„Ein Glockenspiel... убивство присудженого партією на смерть зрадника“...

Він виконав присуд партії, який взяти на себе вагались другі члени, і вбив зрадника, що, перейшовши в таємну поліцію агентом, мав тепер одкрити всю організацію. Він спокійний цілком і переважання, що вимовилося словом, у його обтілилось в ділі.

І так просто, як слід справжньому борцеві. Увійшов у передпокій, коли йому одчинив старий піп, батько зрадника. На запит, кого йому треба, відповів, що старшого сина. У передпокій з кімнати ліворуч вийшов той, хто йому був потрібний, Тартаренко. За ним стояла старенька мати.

Він вистрелив.

Куля попала в лутку пропилених дверей, що були з-боку. Мати, скрикнувши не своїм голосом, кинулась захищати сина собою.

Він раз за разом вистрелив ще двічі.

Батько перелякався і вибіг гукати на поміч. Мати стояла поперед сина, немов заніміла.

Він наблизився до них.

Мати всім своїм тілом захищала сина.

Корденко, вийнявши з кишенні ніж, ранив її злегка в мускул в правім боці, аби лише здихатись квочки, що, захищаючи своє курча, тільки заважала.

Зрадник почав тікати в кімнати, коли мати впала, скрикнувши. Він кидається за ним і наздоганяє його в спальні, вмить хапає за горло і падає разом з ним на долівку.

Б'є в серце, в горло, в живіт...

Без озвірення, лиш рахуючи на те, щоб він вмер, бо треба зробити діло як слід.

Кров порскає йому на пальто... Битий дріжить, ввесь конвульсійно рухається в його руках...

А на східцях старечим, до озвірення зляканим голосом, кричить, немов би верещить старий піп...

Корденко робить ще два удари ножем, кладе вбитого на долівку, побачивши, що обличчя йому сполотніло, губи посиніли і він перестав тремтіти в його руках...

Миє руки в рукомойнику, здіймає пальто, виходить...

Зверху біжать люде...

„Але вони неодмінно всі забіжать подивитись у кватирю“.., пронеслась йому думка в голові, так просто й спокійно, як рішення арихметичного завдання.

Він спокійно зіходить по сходах.

„Внизу стоять жандарі на варті“, згадалось йому, але він, спокійно заложивши руки до кишень, твердою ходою вийшов на вулицю, пройшов де-кілька кроків, повернув на перехрестку, сів на дрожки і приїхав още до дому.

Тільки на мить спинилася його увага над цим, тільки на мить увесь він немов би задерев'янів в одній позі, і увага його тільки на хвилину зачепилася за ці уявління, бо зараз же він провів енергійно рукою по чолу й волоссу, струснув головою, і зір його знов із холодного і стальового став ясним і блискучим...

З новим поривом в грудях заспівав він могутним, повним голосом:

Wollt ihr das Glück beglückt...

Щастя знати, що ти — справжня людина, що ти можеш боротись, що слово твоє легко переходить в діло, коли того вимагає пересвідчення вистрадане, укохане, глибоке пересвідчення твоє, о, це щастя не потрібє нагороди:

die Lohn gelohnt'.

Закінчив він співати, додавши до слів тих свого власного мотиву, але як достатньо він передавав його настрій!..

О, який порив плинув через його схвильовані, могутні груди, який він був владний, немов би весняна повідь, що линула через розширену душу, і вона неслася тепер по-над усіма високощами, на які тільки підіймались коли люде...

І сяєво весни так блискуче, так сміливо і щиро сердно всміхаючись, співчувало йому всім своїм блиском...

І він усміхався сяєву, а воно йому...

В хатину вбігла маленька дівчинка, його сестра, Орися, в біленькій, коротенькій суконці, з рожевими щічками і блискучими, швидкими очицями.

— Ти вже прийшов, Антоню? — спитала вона, вимовляючи слова з дитинячим акцентом.

Антін наблизився до неї і всміхнувся свому промінню веселому; і він гармонійовав з його настроєм, з тим сяєвом, що плило з надвору.

— Уже, Орисю, уже прийшов.

Дівчинка обхопила обидвома рученятами дужу шию брата, коли він нагнувся, щоб підняти її, і ціluвала його в щоки.

— Ти занудилася вже за мною?

— Еге, я тебе і вчора не бачила, а позавчора ти був такий сердитий, та страшний, що я боялась прийти до тебе.

Антін всміхнувся: щебіт дитини немов би сияв йому в душі. Взяв він Орисю на свої дужі руки.

— Сердитий, кажеш?

— Еге, ти все дивився спід лоба, все сидів і мовчав, немов би насупившись, і за обідом, і за чаєм і нікому не відповідав, ні з ким не хотів балакати... А сьогодні ти гарний, веселий...

— Еге, Орисю, сьогодні я веселий, радий і могутний...

— Ти могу-у-утний...

— Так, Орисю, раніше я був тільки здоровий, дужий, а тепер я могутний... Раніше я гойдав тебе на оцих руках, носив на голові, на плечах, а тепер, хочеш, я тебе оттак візьму (він посадив її на долоні своїх рук і високо зняв), оттак примощу та як кину тебе вверх, оттуди, на проти сяєва сонця, в самий його диск, в саму середину його блеску? Докину тебе до його, і ти летітимеш, осяєна його радістю, як зірка в тих високостях, і в ночі твоє бліде світло буде мені нагадувати, що я справді могутний, коли міг тебе, кинувши в саме сяєво сонця, зробити світовою зіркою! Хочеш?..

Орися здивовано слухала брата і аж заслухалась. Спершу вона була злякалась, що він і справді її кине оттуди, в небо; далі, почуваючи, що брат кріпко тримає її, зрозуміла, що це лише так, опустисла голову і, замислено всміхаючись, як по чарівній казці вимовила:

— Е, ні, цього ти не зможеш?..

Антін почав палко-ціluвати її; вона обняла його шию і затулялась од його поцілунків, ховаючись йому по за шию.

Брат і сестриця сіли поруч на канапці. Орися оправила сукню і серйозно подивилась на брата, що трохи задумався.

— Де ти був оце ввесь час? — спитала сестра брата.

— Де був? — збуджуючись од задуми, сказав Антін. — На роботі, голубко, на роботі... на своїй роботі.

Знов обое трохи помовчали.

— Антоню, мама каже, що ти революціонер, що ти воюєш з поліцією, з царем навіть, і що ти згинеш на цій війні... і вона страшно боїться за тебе... і я боюсь, коли нема тебе дома, але коли я у тебе, то мені здається, що тебе ніхто не посміє забрати в тюрму і одрізати голову...

— Чого так?

— А того, — мовила поважно Орися, — що ти такий могутній, такий гарний, що тебе не можна не любити...

— Правду ти кажеш, Орисю, але все ж таки є багато таких, що дуже не люблять мене, ненавидять, моя голубко!

— Поліція хіба? — спітала Орися.

— І поліція...

— Царь?

— І царь...

— А ще хто?

— Багато, Орисю, людей, що мене не люблять: всі багаті, заможні, всі, що мають багато хліба, грошей, всі, що живуть в роскоші, яким нічого вже бажати, а коли і є що бажати, то воно їм зовсім не потрібне, всі оці мене не люблять.

Орися подумала трохи, потім скинула свої розумні очіці на Антона і вимовила:

— І татусь тебе... Він каже, що ти немилосердний революціонер...

— Татусь наш теж не бажає нічого, oprіч того, щоб йому дали кращу посаду, більше грошей та хрестик од царя на груди, але бажаючи цього, він напевно знає, що матиме все це...

— Він қаже, Антоню, що для тебе вбити людину нічого не варт...

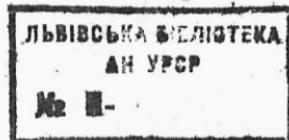
— Коли ця людина зрадник партії, або людоїд, або дуже шкодливий для багатьох, багатьох людей...

Орися задумалась. Антін пильно дивився на неї.

— Еге, ти могутній! — раптом вимовила вона, обертаючись до його і всміхаючись — коли ти сердитий я тебе навіть боюсь, але коли ти веселий і радий, як тепер, я тебе дуже, дуже люблю і зовсім, зовсім не боюсь.

— Ах, ти моя плисочка, щебетушечка — весело засміявся Антін, і почав жартувати з Орисею, яка весело та роскотисто сміялась, коли він її лоскотав, підкидав, носив на руках, на плечах, на голові.

А сонце все ще кидало своє сяєво в хатину, виблискувало ним в шибках вікна, малювало мережки на долівці і на стінах; зайчик також бавився на стінці, як Орися з Антоном.

Зодягшись по обіді в студентську одежду, Корденко вийшов на улицию: йому треба було стрінутись з одним товаришом по партії, з яким він змовився сьогодні йти на засідання комітету, що на нім він мав зробити справоздання відносно дорученого йому виконання присуду над Тартаренком. Він ішов по вулиці і вклонявся де-яким знайомим, що під той час йому стрівались. Нарешті, вийшовши на головну улицию великого міста, він зайшов в одну з цукерень, досить простору і тепер повну людом, де мав стрінутись з товаришем. Обіравши собі місце біля столику, що стояв остронь, Корденко звелів кельнеру дати склянку кофію. Між тим, дождаючи, він взяв до рук газету і почав її переглядати. Раптом почув таку розмову:

— Здорові, здорові, а чули?.. — питав пристаркуватий бас.

— Шо?.. про вбивство Тартаренка? — відмовив щербатий старечий голос.

— Еге!..

Корденко оглянувся. За сусіднім столом сиділо двоє. Один спиною до його, дебелий, сивоволосий чоловік, що мав отой бас, а проти його худенький дідок, одставний полковник із зморшкуватим, висохлим лицем і сірими, маленькими полинявшими очицями та довгими рідкими сивими усами.

Він знов уткнувся в газету, але пильно прислухався до балачки.

— І подробиці знаєте? — спитав бас.

— Та які ж?.. До старого попа приіхав син — революціонер, от хуліган, підісланий поліцією, і вбив його...

— Е, ні, який там хуліган! — мовив брязким голосом одставний полковник, махнувши нервово рукою. — Ви завжди з своїм лібералізмом, Федоте Амосовичу, аби паскудить наш уряд... Вбито його з призволу партії, виходить своїм же братом революціонером, а не...

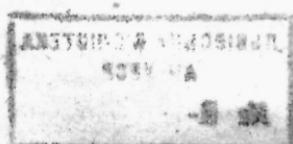
— А, що ви провадите — мовив дебелим голосом Федот Амосович — з якої-б речі...

— А ви й не знаєте? Хе, хе, хе... — засміявся беззубим смішком, що ляскотів, як заржавлена трещотка, полковник — він зрадник партії...

— Так?!

— Ну, да, одчахнувся од партії, а вона за це його і теє... хе, хе, хе... бачте, які ваші перехвалені революціонери... хе, хе, хе, вони й вас коли-небудь уб'ють, от побий мене, Боже, хе, хе, хе, — сміявся своїм смішком старого ласуна, одставний полковник.

— Перше всього — вони зовсім не мої — захвилювався Федот Амосович, оглядаючись, — а друге — це мені просто дивно, як ви легко вірите всяким пліткам...

— Хе, хе, хе — найпевніші відомості ви, Федоте Амосовичу, називаєте плітками тільки через те, що вони виявляють всю звірськість ваших коханих революціонерів...

— Яких там коханих революціонерів? Чи ви в своїм розумі, Данило Демидовичу? що ви присікались до мене з тими осоружними революціонерами!.. — росхвилювався, як той самовар, що збирається закипіти, Федот Амосович, дуже кумедно рокочучи своїм басом, і вже був зібрався схопитись з місця, все оглядаючись пильно на всі боки, як Данило Демидович, що ввесь час сміявся своїм смішком ласуна, вимовив:

— Та то я шуткую, ну годі-ж, сідайте...

— Та ні, справді... це знаєте... Жартувати з такою річчю... Хіба ви не знаєте?.. — все ще не міг заспокоїтись товстенький Федот Амосович і оглянувся на Корденка. Їх погляди зустрілися. Корденко побачив гладке, округле обличчя з товстим носом і довгими вусами, і з двома, ледве помітними безкользорними очима. Федот Амосович тим часом заспокоївся і сів біля свого сусіда. Вони знов любенько розбалакались. Прислухаючись до дальшої розмови, Корденко почув, як кров кинулась йому до серця і до голови, на якій волосся готове було стати дубом: якийсь жах підіймався йому з глибини душі і на хвилину затьмив погляд. О, він не боявся, що сидить як-раз поруч з тими, що балакають привселюдно про його вчинок, ні, до цього йому було байдуже, лише цікаво було послухати це з чужих уст, але інше в сто крат страшніше схвилювало враз, як напад хуртовини, його душу. Це була страшна думка, що висловлялась одним виразом „помилка“, але воно було дуже, дуже страшне, і немов роскалена криця в'ілась йому в душу... Річ в тім, що з дальшої розмови цих двох добродіїв вияснилось, що вбитий той син Тартаренка, що на передодні приїхав до дому; а той, кого повинно було вбити, нікуди не їздив і завжди жив тут. Помилка?.. О, як це жахливо і незвичайно страшно!.. Корденко ледве стримався, щоб не застогнати. Він уже не слухав розмови. Газета йому випала з рук, і він пильно-пильно дивився по-перед себе, а в очах йому блискала одна думка, гаряча, пекельна думка, що палила, як жаром лихоманки, його мозок, стискала обручем всю голову. І під отію загравою, що схопилась од якоїсь пожежі, що панувала в душі, мерклі всяка здорова думка, падала в огонь пожежі і горіла кожна спроба зрозуміти це безглазде і жорстоке, що владно насувалося на душу.

„Помилка“ — згучало в устах.

„Помилка“ — відбивалось в голові.

„Помилка“ — не мов лепетала вся переляканана і збентежена, вкрай стурбована душа.

І руки йому опускались, очі все дивились пильно на кінець стола, де безглуздо лежала якась крихітка булки. І та крихітка в'ілась в розум і немов була там зайвою, але немов вся розгадка, все зрозуміння страшного і безглуздого залежало од того, що-б дивитись на цю крихітку і зрозуміти її, — на що вона...

Бадьора рука ударила Корденка по плечу і він здрігнувся, як скоплений на місці злочину... Він підняв очі і пізнав товариша, якого ждав, — Івана Вовтузенка, дуже веселого і енергійного, зовсім ще молодого юнака, який завжди насмішкувато відносився до всяких сумних становищ і ніколи тяжкому гніту душевному не давав наполягти на свою вертку душу. Тоненький і високий, дуже рухливий з коротким, каштановим мягким волоссям, ніжними і рівними рисами світлого обличчя, він здавався Корденкові тепер особливо гарним, прямім, бажаним. Він зрадів йому, як розгадці.

— Що це ти задивився на кінець стола, як теля на сороку? — всміхаючись і швидко та дзвінко балакаючи своїм соковитим, молодим і чистим тенорком, спітив, торкаючи його, Вовтузенку.

— Я?.. — метушачись незвичайно для себе, вимовив Корденко.

— Та що це ти, немов тебе мокрим рядном накрили?

— Ні, ні, стрівай — скопив Корденко за руку Вовтузенка.

— А що? — схилився до його цей останній і серйозно та пильно подивився у вічі — зробив?

Корденко поблід і здрігнувся.

Поблід теж і Вовтузенко.

— Ходім — спіткавши оте на чолі товариша, вимовив Корденко ледве чутно.

— Ходім! — енергійно підтримав Вовтузенко.

Вони вийшли під руку і пішли вулицею мовчки. Корденко, всім напруженням сили волі, немов заспокоївся, Вовтузенко ж вельми задумався. Вони навіть не помітили, як за ними стежили двоє пронирливих очей малої стриженої голови в ціліндрі, з голеним обличчям.

Пронира, бачучи, що вони не звертають уваги на його стежіння, посмілився наблизитись, щоб йому зручніше було.

Раптом Корденко оглянувся: оглянувшись йому схотілось цілком інстінктивно. Цей інстінкт так вріс йому у вдачу, що він ніколи не помилявся. Тепер Корденко теж не помилився. Він ледві помітно шепнув Вовтузенку:

— За нами стежать...

Вовтузенко поглядом спітив. Корденко повіками одказав.

— Як? — спітив Вовтузенко у Корденка, який був такий спеціаліст, що знові ходи й виходи в усіх проходних дворах.

— Іди, не вважаючи ні на що і вдаючи, що не трапилось ніякої відміни...

Так вони пішли далі.

Нишпорка, дійсно, нічого не помітив. Коли стали наблизатись до першої поперечної улиці, Корденко шепнув:

— Направо, швидче!..

Повернули вправоруч. Тут кроків за п'ять була нова перехрестна улиця.

— Через дорогу направо... — шепнув Корденко.

Так вони пробігли з півгодини і повертали вже п'яту улицю. Нишпорка якось був загубивсь, але от знову з'явився вдалені улиці, та очевидчаки, ще не знайшов оком наших втікачів.

— У двір, направо... — вимовив Корденко.

Це був довгий, проходний двір з досить глибокою нішою в другій брамі, зовсім темний і маленький.

— Ховайся — мовив Корденко, підводячи до ніши Вовтузенка.

За хвилину просто повз них пронісся нишпорка. Корденко всміхнувся.

— Ну тепер швидче назад...

Вони вибігли на ту вулицю, з якої повернули в двір, сіли на фурку і сказали іхати в городський парк.

За пів години вони вже йшли по одній з бокових, сливе пустій алеї...

— Здорово ти навик їх піддурювати... — лиш тепер вимовив Вовтузенко, починаючи знов переходити на свій життєрадісний тон.

Але Корденко вічого не відповідав. Та думка, що перевернула всю його душу в цукерні, тепер, як тільки вони знов опинились на самоті, по-за небезнечностями, немов би з новою силою, опанувала його розумом. Вона знов з'явилася вмент, як би прошуміла в голові, як роспалена криця, знов вгризлась у серце і воно впало... Холодний піт виступав на лобі.

— Чого ти мовчиш? — спинився Вовтузенко.

Але Корденко машинально теж спинився, бо не чув слів Вовтузенка, — йому все шуміло в голові: „помилка“, „помилка“...

Йому здавалось од часу до часу, що ґрунт хитається під ногами і що він ось-ось полетить стрімголов у безодню, німу і вояку, і він здрігувався.

(Далі буде).

ОЛЕКСІЙ ПЛЮЩ.

ДВА ВОРОГИ МІЩАНСТВА.

Література українська й московська дали нам у своїх типах пізнішої доби двох героїв, що всім життям своїм і послідовними вчинками в нім ставляться гостро до міщанської моралі, яка о-стільки ж їм осоружна, о-скільки й незрозуміла. Лише в літературі українській це тип людини — ідейної, а в московській — особи цілком безпрінціпної! Можливо що тут відограла роль ріжниця в історії двох народів, так близьких географично один одному, бо двох індівідуалистів, що суть „нетакі, як усі“, що не схожі на всіх інших міщан, змалювали два письменники цілком ріжко і навіть характерно для кожного суспільства зокрема.

Першим маємо на думці *Кривенка* з п'єси Винниченка „Memento“. З одного боку це — великий індівідуалист, бо дбає він про те, щоб існували на світі самі тільки міцні тілом і духом особи. Про свою дитину він каже: „Я хочу зробити її, перш усього, чесною з собою, хочу зробить вільною од старого, зайвого, хочу зкинути з душі її лахміття пережитків, які заважають вільно рухатись... „щоб моя дитина тільки в праці, тільки в затверженю себе, свого „я“ в світі шукала змислу життя“... Очевидячки це „я“, ця індівідуальність, вважається Кривенком чимсь особливо святим та розвиненим. Він обертається в колі демократичнім.

З другого боку виходить на практиці, що герой цей ніби забуває наприкінці, що існує не саме його „я“, але ж і „я“ його товаришки. Він марить про таку чи іншу розвинену індівідуальність і мабуть її недоторканість, а поруч з цим хоче вчинити насильство над совістю подібної собі індівідуальності в особі Антонини... Цеб-то, шанує він очевидячки не самостійну особу людську, чи душу людську, взагалі, — а так виходить ніби тільки самого себе. Через теорії та прінципи спричинився він до смерті своєї та Антониніної дитини і вражіннє од цього в читача залишається таке, наче б то бачимо ми перед собою не „міцного духом“ чоловіка, а якогось „страхополоха“, що тремтить за власну будучину, або навіть звіря... А між тим, він хотів простувати до ідеалу, а не до насильства та плутанини теорій в незгоді з ясними проміннями життя...

Оповідання московського автора закінчується такими словами про героя; „И когда степь, пробудившись, вспыхнула зелеными и голубыми далями, одѣлась необъятнымъ куполомъ неба, и прямо противъ него, искрясь и сверкая, взошло солнце, казалось, что онъ идетъ ему навстрѣчу“. Цей також намагався йти „до сонця“, але роздивимося чи дійсне він ішов до нього і як саме...

Він покладав щастя людини в усьому природному й походячи з такого переконання, з приєрством дивився на всякі політичні й соціальні теорії, а разом і... на міщенство! Це був орігінальний quasi-індівідуаліст, quasi-анахист, а одкидаючи ці варти крашого зрозуміння слова, — впросто егоїст і міщанин, хоч і ненавидів те, що розумів під „міщенством“. Ось що згорда думав він про міщенку — матір: „По ея понятіямъ выходило такъ, что человѣкъ долженъ чувствовать, говорить и дѣлать всегда то, что говорять и дѣлаютъ всѣ люди, стоящие съ ними на равнѣ по образованію, состоянію и соціальному положенію. Для нея было естественнымъ, что люди должны быть не просто людьми со всѣми индивидуальными особенностями, вложенными въ нихъ природой, а людьми влитыми въ извѣстную общую мѣрку. Окружающая жизнь укрѣпляла ее въ этомъ понятіи, къ этому была направлена вся воспитательная дѣятельность людей и въ этомъ смыслѣ больше всего отдавались „интелигентные“ отъ „неинтелигентныхъ“: вторые могли сохранять свою индивидуальность и за это презирались другими, а первые только распадались на группы, соответственно получаемому образованію. Убѣжденія ихъ отвѣчали не ихъ личнымъ качествамъ, а ихъ положенію: всякий студентъ былъ революціонеръ, всякий чиновникъ буржуазенъ, всякий артистъ — свободомыслящъ, всякий офицеръ съ преувеличеннымъ понятіемъ о внѣшнемъ благородствѣ, и когда вдругъ студентъ оказывался консерваторомъ или офицеръ анахистомъ, то это уже казалось страннымъ, а иногда и непрѣятнымъ“. Тому герою на мить скотилося заспокоїти свою міщенку — матір, але потім він засміявся, подумавши про те, що людскість охоче б мабуть повернула цілий світ на одну велику казарму, що існувала-б під час знищення всіх індівідуальних прикмет у людях; і він передумав та більше не скотів запевнити матір, що він „такий, як усі“... В демократичність він не бавився.

Про тих, що цікавлються ще чимсь, крім своїх власних узьких інтересів, як напр., політикою, чи іншим чим гадав він так: „Ты то скучешь потому что твоя собственная жизнь тебя не ласкаетъ, а вовсе не по конституції! И если будешь говорить другое, то соврешъ“... Про зміст же власного життя він заявляє: „Моя жизнь — это мои ощущенія пріятного и не пріятного, а что за предѣлами — чортъ съ нимъ!“ Через кілька рядків далі він знов про себе говорить: „Я хочу, чтобы жизнь не была для меня мученіемъ... Для этого надо прежде всего удовлетворять свои естественные желанія... Желаніе — это все“... І через це ворог міщенства робиться в своїм осередку паразітом — егоїстом. Даремно товариш запитується в нього, як бути з бажаннями злими? Цей відповідає: — „Так само!“...

Але він не помічає, що подібні впевнення чи переконання нічим не одріжняють його од багатьох інших, головне міщен, а ще може й гірше — створінь, що живуть лише фізіологичним істнуванням — і, не помічаючи цього, прінціпіально він ганьбить майже всіх інших людей: „Вотъ человѣкъ, который при случаѣ способенъ за какую-нибудь конституцію въ Россійской Имперіи сѣсть на всю жизнь въ Шлиссельбургъ, лишится всякихъ правъ, свободы, всего.. А казалось бы, что ему конституція?!. А когда рѣчь идетъ о томъ, чтобы перевернуть надоѣвшую собственную жизнь и пойти искать интереса и смысла на сторону, сейчасъ же у него возникъ вопросъ: а чѣмъ жить, а не пропаду ли я, — здоровый и сильный человѣкъ, — если лишусь своего жалованья, а съ нимъ вмѣстъ сливокъ къ утреннему чаю, шелковой рубашки и воротничковъ?.. Автор цих думок, герой роману Арцибашева, відомий усім *Санін* плутає тут дві категорії людей, — тих, що здатні зректися „сливок для чаю“ і тих, що на це не здатні, — в єдину міщенську касту, а сам а-ні „інтересів на стороні“ не шукає й не уміє знайти, а-ні рівня розвитку інших, як ми вже згадували, нічим не перевищує, хіба вільністю „натуральних вчинків“... Це — один зі словесних ворогів міщенства в московській літературі, а сам — насправжки правдивий міщанин, та ще й егоїст, хоча й не свідомий свого міщенства. Інтереси власної особи й нічієї більше — от дійсний егоїзм та міщенство людської душі!..

Кривенко, що має сталі прінципи й стремиться до соціалістичних ідеалів (хоча й згорда відноситься до близьких людей), нарушає свободу індівідуальності своїм насильством, тому й не з'являється для читача цілою й симпатичною людиною, а тим більше проповідувач теорії індівідуалізму на зразок Саніна; безпрінціпний і заперечаючий собі в словах, викликає до себе вороже почуття!

А між тим душа сучасного читача прагне зобачити ідеал, а коли тих ідеалів немає в житті, то бодай щось подібне до нього, якусь нову, міцну, непоборну і консенквентну людину в літературних зразках! Це ще не визначає, що ми всіх письменників бажали б узріти „ідеалістами“, що уявляли б собі людей не такими, як вони є, а такими, як *повинні* бути; — ні... це б може перечило художності твору... Але.. хто знає? — Може з'явиться пророк з новим словом, що поєднає й художність, і правдивість, і красу душевну в єдинім, незнанім своїм герої?!. Може... може...

Де хто приняв Нітшого за возвістителя нової правди, за свого пророка, де хто узвав його „міщанином“ і цікаво, що таким його визнали і прихильники матеріалістичного розуміння історії, наші вузько партійні люди, і такі безпрінціпні особи, як міщенський герой арцибашівського роману, що не зміг Нітшого читати: „Санінъ хотѣлъ читать

„Так говорить Заратустра“, но съ первыхъ страницъ ему стало досадно и скучно. Напыщенные образы не трогали его душі“. Що ж до осудів Нітшого в дійсному житті, то письменник Гор'кий (Пешков) наробив багато в свій час клопоту подібним до цього осудом німецького філософа в фелетонах своїх „Замѣтки о мѣщанствѣ“ (див. № 1 газети „Новая Жизнь“, 27 окт. 1905 г., що виходила в Петербурзі): „Нужно было видѣть пьяную радость мѣщанъ, когда Нитше громко заговорилъ. Имъ показалось, что вотъ наконецъ явился нѣкій Геркулесъ, онъ очиститъ Авгіевы конюшни мѣщанской души отъ сърой путаницы понятій, освободитъ изъ мелкой и пестрой съти чувствованій, которую они такъ долго, усердно и бездарно плели своими руками... Мѣщанство немедленно сдѣлало изъ Нитше идола... Можетъ быть Нитше быль геній, но онъ не могъ сдѣлать чуда“...

Де-кому Нітше щось дав, де-кому — *ничою*; де-хто позичив у Гегеля думку, що „все істнуче є — розумне“ заразом з тим; можливо що й істнуваннє Саніна, яко людини, де-кому до вподоби через прихильність взагалі до виправдування всього істнучого... В філософії розбиратися лишаємо кожному читачеві з-окрема!..

1909 року.

Христя Алчевська.

НІЧ ПІД КУПАЛА.

Ніч під Івана Купала.
Небо урочисто в зірки убралося,
Наче на бенькет веселий зібралися;
Пісня з далеку лунала...
То була ніч під Купала!...

В грудях надія палал,
Серце сповняло кохання...
І, без думок, без вагання,
Бачить тебе я бажала!
То було в ніч під Купала.

Довго в ту ніч я не спала...
Вся у троянди вквітчалась,
Наче чогось сподівалась,
Потім... як тяжко ридала...
В ніч під Івана Купала!..

Е. КОВАЛЕНКО.

ВЕЧІР.

Чорніє смерека,
мовчить —
Зірничка далека
близиць —
То злобто зірничка
пряде,
Тихесенька нічка
іде...

Хвиля легко диші
в імлі —
Лист вітрець колише
у сні —
Явір ся схиляє
в саду;
Сопілочка грає:
ду-ду...

Сопілочка дзвонить
як чар —
Вітрець звуки гонить
у яр —
І звук в тихій тузі
летить,
Аж калина в лузі
тремтить...

МАРІЙКА ПІДГРЯНКА.

Scherzo.

Зашуміла калинонька,
стрясла листоньками
заплакала дівчинонька
дрібен-слізоньками.

Ой студений вихор злинув —
шумить калинонька;
ой був милий тай покинув —
плачє дівчинонька.

Не журися калиновий
ти, цвіте дрібненький,
весна прийде — день обнови,
відцвітеш гарненько.

Не журися й ти дівчино
не завдавай туги —
за холодною зімою
іде весна вдруге.

МИКОЛА КУРЦЕБА.

ІВАН МАНЖУРА.

Біографичний нарис ¹⁾.

„Етнографія, це б то образ індівідуальної вдачі народу, є наука нова, що витворилася між Славянами в наслідок відродження народностей в напрямі суспільно-національнім“ (Ом. Огоновський).

В наші часи етнографи вживають так званий порівняючий метод і на підставі його доводять, що народня творчість не тільки не вмірає, а переживає тисячеліття, переживає навіть ті народи, що її склали, переходе од них до сусідів, шириться по всьому світові і з'єднує людськість невидимими духовими з'язками.

І коли на землі єсть що вічне, так це хіба народня творчість.

Переломившись через прізму національної вдачі, здобута з народних глибин, вона переходить через друкарський станок і робиться власністю цілого світа, а для науки найбільшою основою при народаознавстві.

Таким чином наука доводить, що з одного боку всі люди — білі, чорні, червоні — не тільки зліплені з однієї глини, а мають і однакові духові потреби, беручи, звичайно, на увагу степень культури кожного народу, а з другого боку, що кожен народ має свої особливості.

Фрідріх Ратцель, посилаючи в світ свою цінну книгу „Про народаознавство“ каже:

„Нехай ця книга виконає своє призначіння — познайомити з народами, що складають людськість, і навчити поважати в кожному народі члена людськості“.

Хоч Українці і небагато ще вичерпали з духових скарбів свого народу, проте можна сказати, що вони на цій ниві зробили найбільше за всіх Славян. І не диво: нам найбільше за всіх треба було поставити свій фольклор (народню творчість) як першу, можливу тоді, фортецю в обороні нашої народньої індівідуальності.

На основі фольклору швидко розвивається українська література, що будить віру в творчі народні сили. Пробуджується і сам народ од вікового сну і починається для України відродження. Ще року 1777-го Григорій Каліновський видав у Петербурзі „Описаніє свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ“, але не подав матеріялу в мові українській. По стільки тоді наша мова лічилася нелітературною.

Українська етнографія починається з р. 1819-го, коли князь Цертелев видав невеличку книжечку „Опытъ собранія старинныхъ малороссийскихъ пѣсень“. Тут видрукувано девять дум і одна пісня. То

¹⁾ Реферат, читаний в Одеській „Просвіті“.

були перші ступні новорожденого, що вже свідчили про його будучу велетенську силу.

Однак батько української етнографії тут же говорить, що, хоч для більшої частини наріччя пісень, здається чудернацьким та немилим, але було б несправедливо через це гадати, що й сама поезія нічого неварта. Сяк-так, а проте Цертелев поклав перший камінь для великої будівлі. Через всім років Максимович видає в Москві „Мало-російські п'єсни“.

З цього часу, а особливо з шостидесятих років і до наших днів, українські етнографичні видання виходять безперестанно і чим раз мають усе більше й більше цілком науковий характер.

Українська етнографія дала змогу всім, хто хотів, пізнати наш народ: його чудову поезію, найкращу між Славянами, багату мову, його думи та почуття, народну філософію та дійсну релігію, відносини до своїх та до сусідів, а врешті науково довела, що український народ не є ані польський, ані московський, а має свою особисту індівідуальну вдачу.

Про Україну зараз же тоді заговорили й сусідні народи: Поляки, Москали, Німці навіть Французи. Доволі пригадати, що такі глибокі розуми, як Чернишевський та Добролюбов, дуже тепло і співчуваючи повітали відродження нашого народу, а всім Славянам відомий Пипін говорить, що „ті етнографичні окремости, що їх можно дослідити ще в давнім характері українського племені, розвилися під впливом історії в такі особливі форми, що були помітні й самому народові і різко відрізнили Українця од Москаля. Усі ріжні умови, що витворювали народність... витворили тип народності (української) по стільки відмінний од північного (московського), що при єднанні (України з Московією) в половині 17-го віку він не міг злитися з пануючою народністю і прилучився до неї з окремим одтінком“.

„Народність українська, знову каже Пипін, при всій силі московських впливів, що входили в неї ріжними путями сусідства, адміністрації, освіти, — при всім омосковленні вищих класів громадянства, зберегла стільки своєрідних прикмет, що окремішність її була очевидна: справжній Українець здавна oddіляв себе од Москаля, — люде, що осілись разом на одному місці, не змішувались з собою, а коли народний елемент ввійшов у літературно-громадський рух, то він ще більше спонукував до виявлення і розвою тих окремих прикмет народних“.

Я навів ці слова, щоб звернути увагу, що так говорили безсторонні вчені, більш як чверть віку назад, виключно на підставі етнографії і такі висновки тоді мали для нас не тільки наукове значіння, а й національне: вони давали нам право говорити про себе.

В наші часи наші права — в нашій духовій силі. Наша доля — в наших руках; тоді ж сливе всі свідомі вкраїнці були примушенні теоретично оборонювати своє право — бути самим собою. Вони витратили колосальну енергію на етнографичні досліди. Здається, не було тоді свідомого вкраїнця, щоб, живучи на селі, не збирав пісень, казок, проповідок і т. і.

Фольклор приваблював до себе і таких видатних людей, відомих в культурному світі, як Куліш, Костомаров, Драгоманов, Потебня, Сумцов, Франко, Грінченко і інші.

До цих славних імен належить і Іван Манжура.

Іван Манжура народився в Харківі року 1851-го, а помер в Катеринославі р. 1893, проживши всього 42 роки.

Біографія його нам мало відома. З того, що ми знаємо, можна насамперед сказати, що це тяжко нещаслива людина. Та й вам він у цьому признається:

„Не багато щось їх, Днів щасливих оттих На своєму віку я згадаю,	І загра гіркий сміх На устах враз моїх, Як коли я ті дні ізгадаю.
--	---

Батько його був алкоголіком і передав синові єдину спадщину — свою хворобу.

Трагедія життя Івана Манжури найбільше була в тому, що од природи він мав ніжну душу, талант поетичний, широкі завдання в житті, любов до народу і потребу присвятити йому свою працю, своє життя, а при всьому тому завжди на заваді до цього стояла фатальна непереможність — його хвора нервова організація.

Щоб зрозуміти всю гірку долю Манжури, щоб уявити собі його батька, я наведу в перекладі увесь його лист до проф. Сумцова. Цей лист для біографії Манжури єдиний з усіх матеріалів, яких, до речі сказати, дуже небагато:

„Боромля мені досить пам'ятна, роскажу, як і через віщо; це буде немов би уривок з моєї автобіографії.

Може ви чули, що мій батько болів на запой, через віщо і недодав мені в дитинстві змоги ніде пустити корні. Мене, 5-ти літнього хлопця, він украв у бабі моєї — москвички і привів (пішки!) у Харків, де я через недогляд моєї хрещеної матері Деревицької, незабаром попав у участок, у тодіщне багно, проміж покидьки громадянства. Був я у ці часи і „непомнящимъ родства“, ів з арештанського казана, був і за сина-приймака у якогось пожарного чи сторожа, поки не заболів і не попав на Сабурову дачу (псіхіатричний шпиталь), де і зустрівся з батьком. З цієї пори і до 9-ти літ я пройшов з батьком самих тільки

губернських городів 12 і зробив (пригадую, як цим похвалявся батько) 6000 верст. Нарешті я попав у Білгород до княгині Волконської, де мене спершу одягли, як джуру, у шовк та черевики, а потім oddали до білгородського попа в науку.

Це були перші мої ступні по путі систематичної освіти. Але й звідци мій п'яний батько витяг мене і повів через Харьків на Боромлю, біля якої неподалеку хотів oddati мене на виховання якомусь багатію Алферову. Як я не плакав, як не просився пустити мене назад — батько вів мене усе далі. У Боромлі я надумався утікти od його назад у Білгород. Хоч звіти до Білгорода можно потрапити й блище та моя путь лежала через Харьків: іншого я не знав. Росповідатиму по черзі. У Боромлі батько запив: він звичайно напивався, лягав на лаву і все держав мене коло себе і непускав, боючись, що я втечу. Так ми прожили в шинку dnіv два-три.

Під якусь щасливу хвилину я випросив у батька грошей на гостинці. Він дав мені карбованця, але самого на базар не пустив, а з якоюсь боромлянкою. По дорозі до крамниць я почав її прохати, щоб мене відпустила і росповів їй усі свої пригоди. Довго я прохав, аж нарешті вона згодилася, навіть показала і роз'яснила, як пройти глухими вулицями. За цей дозвіл я віддав їй усі гроши; однак вона заставила мені 16 чи 20 копійок та конфети. Вирвавшись на волю, я, просто кажучи, побіг; біг довго, аж до вечора, нічого не ївши, хоч покинув Боромлю, як пам'ятаю годин у 10 ранку.

Помандрував я по Ахтирській дорозі, а на ній десь як раз до дороги підходить якась річка (Ворскла). Я нагнав чумацьку валку, що спинилась на ночліг. Чумаки приняли мене до себе і, завдяки моїй жвавості, доручили мені навіть точити з бочки горілку (вони везли горілку). Це робилося так: легенько збивався на бік обруч, під ним проколювалась шилом дірка, з якої й бігла тоненською цівкою горілка у цебро. Далі дірка замазувалась хлібом, знову набивався обруч і все було шито-крито. Чумаки нагодували мене і, роспитавши, обіцяли доставити мене до Харькова, куди й самі їхали. Та на ранок, видно, роздумали і показали мені дорогу через якийсь бір. За цим бором був ніби то прямий і короткий плях до Білгорода. Попростував я через той бір, перейшов його (треба сказати, що я через віщось був босий: мабуть, щоб лекше бігти я покинув по дорозі обув), вийшов на якийсь колосистий хліб і наздогнав, або він мене, селянина, що й підвіз мене. На возі, роспитавши мене, що я за один (не пам'ятаю, що я йому плів), він полічив мене за учня, що втік od майстера і погрожував одправити у волость, але я od того відкупився двогривеним і він мене вивіз на стовбову дорогу, по якій я і пішов до Білгорода.

Дорогою зустрівся з юрбою якихось то, очевидячки професійних, прочанок, що звеліли мені назватись сином однієї з них і обіцали, поводивши по святих місцях, доставити у Білгород. От я й пішов з ними, не знаю за чиєгось сина; прочанки мене годували, бавили, взагалі відносились дуже й дуже симпатично. Та мені незабаром довелося з ними розлучитися і, ви неповірите, по якому щасливому випадку. Ідемо ми, а нам на зустріч іде візок, коли раптом чую звідти голос: „Ваню, Ваню!“ або щось подібне. Виявилось, — що це їхав на прощу мій білгородський учитель о. Григорій Курдюмов (добре пам'ятаю). Роспітавши, що й як, він дав мені й прочанкам грошей і наказав їм доставити мене в заштатне місто Хотмижськ, де жила його мати удова. Там я мусів підождати його і разом вернутися у Білгород. Усе було зроблено, як сказано, і я знову опинився на старому місці, але вже не в тих умовинах.

Чи не здається Вам, що це Дікенсовські пригоди? Хто не знає моого батька і мене в дитинстві, — не повірить“.

Оттаке було життя Манжури в ті ніжні дитячі літа, коли людина потрібує, щоб найбільше нею опікувалися.

І не диво, що Манжура не любив батька. В поезії „Незвичайний“ він так вилицяє свої гіркі почуття:

„Нема сили, нема волі,	Не так люде в чужих хатах
Нема і не буде	Як рідний той батько;
Бо ще змалку повишли	Нехай йому Бог прощає,
Все чужий люде.	Мені ж — а ні гадки.

Тільки инколи в куточку
Пожуришся стиха...“

Батько — то була перша і вічно болюча рана у Манжури, що немогла погоїтись за все життя. Друга рана для ніжної дитячої души — Манжура зовсім не знав матері.

В його чудовій, очевидно автобіографічній поезії „Мати“ перед нами яскраво виступає доля дитини, що не зазнала материної ласки:

„Велике слово — „рідна мати!“	Біжить утомлена й в коліна
І горе дітям, котрим знати	Ховає личенько у неньки
Його ізмалку недалось.	Та просе ласки...
Ростуть вони, мов на чужині,	Мати росповідає й казки та стиха
Хиріють серцем в самотині	Маненьке пестить, обніма,
Їм не хвата усе чогось.	Аж поки те не задріма.
Їм не хвата великих тих	Чужа ж рука хоча й жіноча
Хвилин щасливих та святих,	I щира ласка добра отча
Коли, натішившись, дитина	Тепла того їм не дадуть,
	I душі їх, сірітством стріті
	Хоч як були б добром налиті
	Роскішно вже не процвітуть“.

Так Манжура, не знаючі матері і маючи такого батька, що не давав йому змоги ніде осістися між добрими громадянами, змалечку вештався по Вкраїні без певного притулку.

Очевидчаки його ясний розум, жваві розмови звертали на себе увагу і він опинився таки в Харківській гімназії.

Ta з дитинства покалічене життя і нервова нащадність не спріяли тому, щоб Манжура систематично міг віддатися нудній, непотрібній йому роботі. З п'ятого класу він виходить з гімназії і який час перевбуває в числі студентів Ветеринарного інституту, але й тут не знаходить для себе інтересу.

В початку 70-х років кидає зовсім і Харьків і науку. Його тягне до живого життя, до народу і він, як справжній народолюбець „пішов у народ“.

Спершу він оселяється у одного Катеринославського поміщика, свого гімназіяльного товариша, і з цього часу починає свої етнографичні досліди, а разом із тим і своє безвиглядно-гірке життя, що викликало в йому гіркі, але чудові поезії, напр.:

До товариша.

„Не хрещатим барвіночком,	Ми нічого путящого
Не запашним василечком	За те, може, й ледащого
Життя наше процвіло;	В спадки дітям не дамо,
Лихе горе та бідонька,	І живі ще забутії
Мов гірка та лебідонька	Іх докором окутії
Його змалку поросло.	Так без сліду й помремо.
Первоцвіт наш заморожений,	I тепер ось даремнее
Лихоліттям з'убожений	Життя наше нікчемнее
Не розцвівся та й опав.	Собі марно дожива,
А надію сцілюшою	Мов огоник в дороженці
В людей віру живущою	На попаснім обоженці,
В степу вихор розмахав.	Де забутій дотліва.

Проф. Сумцов, гімназіяльний товариш Манжури, був з Манжурою у більш-менш постійних зносинах і найбільше з усіх уділив йому своєї уваги, так каже:

„Манжура увіходить у глибину народного життя; проживав по селянських хатах, по пасіках і таким чином придбав багато відомостей про побут, повір'я, про пісні українського народу; чудово перейняв його живу і літературну мову. У кінці 70-х років проживав здебільшого у Катеринославі. Живих зносин з народом Манжура не покидав до самої смерті“.

Матеріали збиралися по Катеринославщині, по Харкішині, де Манжура обійшов сотні сел. Єсть записи і з Чернігівщини. Здебільшого прозаїчні, та не мало й віршованих, так, ми знаємо збірник пісень, де 1135 номерів — колисанок, весільних, історичних, колядок і др.

Я не берусь тут оцінювати цю видатну діяльність Манжури, що дала для науки чималий скарб, скажу лише, що всі відомі фольклористи мають ці матеріали за велику вартість, завдяки тому, що Манжура з'умів точно записати, заховавши при цьому дрібні характерні деталі, з повним знанням народної мови і з тим розумінням її художньої краси, якою визнаються тільки поети.

Багато матеріалів було надіслано до „Юго-Западного отдѣла географического общества“ і було видано після Драгомановим у „Малороссийскихъ народныхъ преданіяхъ“ та „Полтавскихъ пѣсняхъ украинскаго народа“ при чому видавець помічає той факт, що од Манжури одержано особливо багато матеріалу і все „превосходного качества“. Чимало, здебільшого казок, видало в 2-му і 6-му томах своїх збірників „Харьковское историко-филологическое общество“ при чому редактором був знаменитий Потебня, що високо оцінив записи Манжури.

Окрім того матеріали Манжури друкувалися в „Кiev. Старинѣ“, „Этнографическомъ Обозрѣніи“, „Живой Старинѣ“, в „Степу“, в „Екатеринославскомъ юбилейномъ листкѣ“ і т. і.

Багато користувалися записями Манжури і складачі словаря російсько-українського під редакцією Уманця і Спілки.

Манжура збирав лише українські матеріали, але, можна сказати, по дорозі записав у Катеринославщині коло 200 московських пісень і три історичні і передав їх Шеїну.

Про найбільше важливі записи Манжури — про казки були прихильні рецензії в „Этнограф. Обозрѣніи“ в „Visla“, в „Revues des traditions populaires“ та інш.

„Общество любителей антропологии и этнографии при Московскомъ Университетѣ“ обібрало Манжуру за дійсного члена.

Відомий фольклорист проф. Сумцов присвятив де-кільки росправ Манжури, де між іншим каже, що „Манжури належить велике число етнографічних записів високого наукового достоїнства і не можно в ньому не бачити одного з самих крупних фольклористів XIX-го віку, а в його збірниках наздивчайно великого копального етнографичного скарбу“.

Роблячи так багато для науки, для України, а значить для всього нашого громадянства, Манжура однак сам усе життя своє дуже бідував.

Усе хотів їсти хліб з літературної праці, для цього р. 1885-го переробив народну казку „Як чорт шматок хліба одслужив“, а р. 1885 другу — „Лиха година“, що й видав під псевдонімом Івана Калічки. Окрім того подавав до ріжних газет дописи, а р. 1889-го проф. Потебня своїм коштом видав у Петербурзі його власні поезії „Степові думи та співи“, які ставив високо.

І ось що наприкінці писав Манжура р. 1891-го до проф. Сумцова:

„Не щастить мені з так званим, літературним заробітком. Видання моїх поезій, що дали мені, узято за борги; газети не платять за дописи, українські твори не дозволяються, а за писання селянам суплік — земський начальник тягне до відвічальності“.

„Добре було б, пише він через рік, одержати чималий скарб, сказати б четвертку (це з його гонорара, що йому призначили за переписку): можно було би зодягтись і десь притулитися, а то — яко благ, яко наг, перебиваюся у селян на передмістю і чую, що ось-ось подам життєву одставку“.

І справді, через рік (1903) Манжура помер в Катеринославській земській лікарні.

На кладовище проводив його самий сторож, а несли, звичайно, такі ж бездомні бурлаки, як і він.

Манжура не тішив себе в житті ніякими ілюзіями і передбачав такі пишні собі похорони:

„Не кадили, не світили І дяки тоді не піли, Як в неділеньку раненько Поховали бурлаченки Край зеленого байраку	Tовариша небораку. Тільки вовки сіроманці Труп почувавши у ранці У байраці вили тяжко Ta малі веселі пташки
	В головах йому сідали Перед Богом виливали Свою радість, своє лихо“...

Так поховала Україна свого визначного діяча і талановитого поета.

А поховані, всі про його забули. Могила запалася, зрівнялася з землею, поросла бур'янами. Аж тут земляки скаменулися, почали розшукувати, роспитувати у сторожа, єдиного свідка похорон.

Кажуть, знайшли.

Постановили там дерев'яний хрест. Тепер того хреста вже нема, знову доведеться шукати те місце, де спочило вічним сном те хворе серце, що все життя своє плакало горячими сльозами не за свою гірку долю, а за долю темного, покривденого українського люду.

(Далі буде).

Іван Липа.

СІРНИКИ.

(ОБРАЗОК).

Трамвай спинився коло містка і дожидав другого на зустріч собі. — Замислившися, сидів я біля одчиненого вікна, крізь котре повівав на мене холодний вітер і крапав дрібний осінній дощ.

— Може пан куплять сірників? — несподівано перервав задуму мою тремтячий, тихий голос.

Машинально сягнув я до кишені, звідки одначе достав коробку сливеву повну ще сірників.

— Не треба, — одповів я, похитуючи одночасно головою.

Перед мене стала мала, обдерта жidівочка, — чорна як земля. Обличчя її було пооране дрібними зморшками, в рудих очах, що глибоко запали, не помітно було ні найменшого життя, — одбивало онб холодом і нуждою; з під діравої хустки, яку що-хвилини піддував вітер, сторчали пасма чорного, зкудовченого волосся.

— Нехай таки пан куплять! — знову обізвалася вона благаючи. і дивилась на мене своїми тремтячими од переляку оченятами.

— Коли ж бо у мене є...

— Нехай пан дадуть заробити... Істи хочу... — промовила, спускаючи очі до долу, немов би зо встыду: — нехай пан купить хоч одну коробочку, — і подала мені скілька коробочок тремтячою од холоду та вітру, худою, зчорнілою рукою.

— А багато у день заробляєш? — запитав я.

— Багато, багато... фунт чорного хліба, бігаючи цілий день... иноді й того ні... як добрий пан куплять... а інші тільки вилають — „Іди к чорту!“

— А де живеш?

— Живу?.. де трапиться: иноді прослизну як-небудь на подвір'я, часом який небудь милосердний жid прийме в хату, а иноді йду в міський сад, тільки сторбжа звідтіля виганяє, зла така і поліцією страшає.

— А родичів маєш?

З величезним здивуванням витріщила на мене свої очі, — сказав би, вираз „родичі“ почула у перше в своїм житті. Нарешті по недовгій мовчанці прошептала:

— Чи я знаю? — може й були...

Я взяв одну коробочку і дав шість грошей. Очі жidівочки заблизьшли, обличчя прояснилося, немов би то несподівані багацтва скотилися до її рук, а голод тяжкий і холод немилосердний назавжди пори-

нули в глибокій безодні, звідкіля вони ніколи не вернуться, щоби му-
чить її. Весело було на душі у неї, що так дорого спродала свій крам.
Міцно стиснула гроші в руках і чекала, чи не купить ще хто сірників,
чи не дастъ їй заробить багато, багато...

Але люде, ласі на гроші, швидче душу свою, кревних своїх про-
дадуть, аніж згодяться позбутися одного шага; без перестанку-спочивку
морочать голову, як би заробити, „викрутити“ найбільш; по цілих днях
і ночах міркують, як би одірвати од рота слабшого останній, політій
крівавим потом і слізами, шматок хліба; а беззахистне дитинча най-
умирає на улиці, — ніхто про його не згадає! О, які ж страшні ці
люде! З якою жорстокістю, без найменшого встыду гризується один
з другим! І то, кажуть, боротьба за існування... — Мала жидівочка не-
заробила більше нічого; хотіла вже йти далі, щоби знову тремтячим,
тихим голосом промовляти: „може пан куплять сірників“, коли це
в мент, невідомо звідкіля, як з під землі, виросло коло трамваю двоє
обдергусів.

— Ціляй добре! — крикнув один з них, а другий, пронизливо ве-
рещнувши, з усієї сили вдарив кулаком по простягнутих руках жидівочки.
Мідяки брязнули і навколо розсипалися коробки з сірниками. Бояки
в мент скопили гроші, одскочили на бік і зачали сміятися.

— Ха... ха, ха... роззыва!.. ворона!..

А мала жидівочка стала, як в землю вкопана, зі спущеними,
болячими руками. Зараз біль викривила її обличчя, а трошки згодом
почала тихо, тихесенько плакати... І жалібно вона плакала, немов би
разом з сірниками і грішми вирвали у неї ці діти улиці серце, немов
би ці сірники і гроші дрібні, були в гіркім її житті єдиною осолодою-
й утіхою.

За хвилину вона почувала себе богачкою і щасливою, а зараз,
через мент один, стала найнужденішою старчихою...

Плакала, а осінній вітер підспівував їй.

Трамвай нарешті рушив, а в ухах моїх протяжно ще згучало:
„багато, багато... фунт чорного хліба заробляю, бігаючи цілий день!..“

З литовської мови переклав *B. Крижановський*.

С П Е К А.

Стойть хатонька під гаєм,
Під деревами дрімає,
В море дивиться небесне...
Хмар немає. На поляні
Червоніють квіти п'яні,
А кругом а-ні шелесне...

Дуб схилився надо мною,
В холодку пахтять напої,
Сном тихенъко напувають.
І бажається заснути,
І крізь сон музику чути
Що пчлки десь починають...

Срібний голос десь озвався,
В гору пташкою піднявся
І розсипавсь крапельками —
Забреніли трави, квіти,
Затремтіло листя, віти —
Якже-ж тут заснуть між вами!

Хто співає, хто там ходе,
Нашо світ з ума всіх зводе,
Нащо ніжки в лісі коле?...
Із кущів дівчина пишна
З ягідками в руках вийшла...
Рятуй мене, моя доле!

М. ШАПОВАЛ.

200

Боліло серце молодеє,
І біль порадоньки шукав
В гаю роскішнім у діброві,
А гай мовчав.

Спливали слози смути горя,
Зросили цвіт, що ще дрімав
Під каплею роси німої —
І цвіт мовчав.

Лилася пісня нарікання,
Щоб світ про долю злулу знав,
А вітер, впоєнний красою,
Також мовчав...

ОЛЯ БЕРЕЗИНСЬКА.

ДО СТАНОВИЩА СЕЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.

Дужі хвили 1905—1906-го років, що сколихнули, збаламутили до самого дна болото російського життя, докотились і до найглуших закутків нашої Вкраїни. І там по тих закутках, з'явились люди, що розплющили очі од довголітнього сну, вперше поглянули круг себе і побачили, в якому ненормальному становищі вони пробувають. Ім забажалось іншого, кращого життя. Більш енергійні та сміливі люди з запалом кинулись до боротьби за кращу долю, за будучину й набільшину загинули в цій боротьбі, інші ж лишилися на своїх місцях дожидати, коли то й до них загляне весна. Бурхливі події минулих років давали багатий матеріял до сподіванок, і люде —

„Сподівались, ждали, ждали —
Весни нема“...

Промайнули, мов сон, роки боротьби за народню волю і все збрали з собою: і мрії, і сподіванки, і все, до чого так звикла душа за короткий час визвольного руху. Лишились на селі інтелігенти-селяне без жадної надії на те, що їх доля колись поліпиться.

„Як же його в світі жити без надії?“ з болем питав себе колись Т. Шевченко. Справді, страшно почувати в собі сили до життя — і не жити, страшно лягати живим в домовину. Чим більша свідомість ненормальності певного становища, чим дужчі бажання змінити його і чим дужчі перешкоди стоять на дорозі здійсненню цих бажань, тим більший, страшніший біль душі. Такі велетні думки, як Шевченко, з такою великою силою енергії, яка була у його, гостро відчувають цей біль, але без надії не живуть.

Міць душі дає їм змогу боротись з тим лихом, яке спіткає їх на життєвому шляху, і яка б велика перешкода не зустрілась їм, вони переможуть її, або вірять, що переможуть. „Коли нема Бога, то треба утворити його“ — перефразіруючи ці Вольтерови слова, можна сказати „коли нема чого сподіватись, треба утворити предмет надії“. І великі люди утворюють, а звичайні люди, якими є й наша сельська інтелігенція, можуть жити й без надії. Та чи зможете ви тільки хоч трішечки уявити собі, що то за життя? Пригадується мені один анекдот. Якогось жида в Петербурзі притягли до мирового судді за те, що він незаконно проживав в столиці. „Чи ви знаєте, запитав суддя жида, що ви не маєте права тут жити?“ — „Пане суддя! — відповів йому бідолаха — та хіба ж бо я й живу? Я мучусь!“ — Так відповідали б і наші селяне, коли б їх потягнуто було до якогось трибуналу. „Ми не живемо, а мучимось“. І справді, життя їх — мука.

Уявіть собі звичайного селянина. Од віку він ходив собі за плугом, орав свою земельку, заробляв кусок хліба. Правда, що тяжко він

доставався, та що подієш? Мабуть так уже Господь-Бог повелів, щоб „одні в землі тільки рилися, другі — потом їх тільки милися“. Може коли й прокидалась у його свідомість великої соціальної несправедливості, але смутно й на мить; щодені турботи й глибока віра в те, що все відбувається так, як призначив Бог, швидко знищували непокійну думку. Про якусь там перебудову життя на нових підвалах він ніколи не гадав, бо не мав ніякого розуміння про якесь інше життя. Міцний ланцюг предківських традицій глибоко в'їсся Йому в тіло і не відпускав його й на крок з протоптаної стежки. Як і діди й прадіди, він жив своїм хатнім життям, пильнував, щоб завтра було що кусати, щоб збитись якось на придане дочкам та щоб було при чім кинути синів. Було лихо — моливсь Богові, щоб минуло, була радість — дякував Йому, що не позбавив його, нікчемного, своєї милости.

Але одвічна підвага поступу — голод — і тут зробила своє діло. Люде помалу прийшли до думки, що не все відбувається, як Бог велів, побачили, що до їх нужди в значній мірі спричинились і заможні та всевладні — і заворушились. „Землі, землі!“ важким стогоном розляглось по країні. Цей стогін дійшов і до нашого селянина і примусив його уважніше поглянути круг себе. Він подивився — і більше чуттям, ніж розумом — зрозумів усе. Йому забажалось іншого життя — вільного на вольній землі. Він глибоко вірив в те, що йому дадуть землю, з напруженням слідкував за тією боротьбою, яка йшла скрізь, і вірив, що швидко запанує його мужицька правда. Він сам не встрияв до боротьби (з яких саме причин, про те не будемо казати), але небагато треба було, щоб він активно виступив в оборону своїх прав. А тут повернулись до дому робітники з залізниць, з заводів, нанесли з собою книжок, і живого войовничого духу. Вони росказали нашему селянинові, за що йде боротьба, які кривди чинилися селянам і через кого саме, в які форми виливається боротьба по великих містах, чого там вимагають робітники. З тих книжок, що принесли з собою заробітчане, селянин довідався, як саме він опинився в злиднях. Тє, що смутно бродило в душі, про що він міг тільки казати в найтяжчі хвилини свого життя, тепер прибралось в виразні форми. Вперше зрозумів селянин, що такими злидарями, яких він бачив в своєму селі, не тільки повна держава, а повен світ, і тут почув тісний духовий з'язок між собою й тим далеким людом, що десь гине в боротьбі. Свідомість свого становища, почуття солідарності з другими і бажання допомогти своєму близньому — ось перші наслідки знайомства з робітниками і перші висновки з читання книжок¹⁾). Де далі ці почуття набирали сили й

¹⁾ Щоб уникнути непорозумінь, зазначу: 1) що брошурочна література і робітники були тільки *найближчими* причинами утворення інтелігента-селянина, 2) що вони відограли значну роль тільки в 1905 та 1906-му роках.

викликали інші, досі не знані селянинові. Йому забажалось освіти, забажалось познайомитись і з людьми, і з природою. Все попереднє життя — мляве, важке, безпросвітне — одразу втратило свою вартість. Воно довгі роки душило його, сковувало усю його істоту, глушило майже усі загально-людські почування; тепер, прокинулась у його свідомість своєї людської гідності, а вкупі з цим і ненависть до минулих утисків, і бажання до щенту зруйнувати попередній лад життя й заснувати новий, де б вільно було кожній людині виявляти свою особу. Оці всі властивості, набуті селянином, і дають мені підставу звати його (хоч і не зовсім справедливо) — інтелігентом¹⁾.

Так під впливом революційних подій минулих років виробляється тип селянина, повний бажань культурного і вільного життя і огиди до минулого невільництва й темноти. Тоді були люди, які вказували йому шлях до кращого життя, і наш селянин з надією в серці поглядав на його. Аж ось визвольний рух припинився; з під ніг селянина вибили ослінчик, на якому він стояв — і він влучив головою в зашморг. Нема сили вернутись назад, до старих форм життя, неможна і вперед посунутись. І висить селянин, як та труна Магомета, між Зенітом та Надіром. Повна безнадійність, постійний тупий біль — от в двох словах настрій такого селянина. Він знає, що так жити не можна, як він досі жив — і про те мусить жити, знає, що треба щось робити, якось інакше жити, а як саме — не знає. Ця безнадійність, цей занепад духової сили взагалі є характерною ознакою сучасної інтелігенції, але він найбільше вражає, коли трапляється серед селян. Перш над усе селянинові й так тяжко працювати, а коли працювати з надломаною душою, то й того тяжче; в-друге — він той самий „менший брат“, про якого здавна пильнує наша інтелігенція, і от цей менший брат вибивсь з колії, бреде без дороги, а інтелігенція — мовчить.

Таких зневірених селян багато тепер по селах. От один приклад. Недавно оце в одному глухому селі на Чернігівщині довелось мені зустрінути двох дівчат. Брати їх до 1905-го року працювали десь на залізниці. Повернувшись до дому, вони почали розказувати своїм сестрам, що діється по великих містах і цим страшенно зацікавили їх. Дівчата були письменні і з великою охотою взялись до читання тих книжок, що понавозили з собою брати. Спочатку читали видання „Донської Речі“, а потім до їх стали попадати і більш серйозні книжки.

¹⁾ До речі буде пригадати визнаку (опредѣленіе) інтелігенції, яку дав Іванов-Разумнік: „интелигенция есть этически-антимѣщанская, соціологически-внѣсловная, внѣклассовая преемственная группа, характеризуемая творчествомъ новыхъ формъ и идеаловъ и активнымъ проведениемъ ихъ въ жизнь въ направленіи къ физическому и умственному, общественному и личному освобожденію личности“.

(„Исторія русской общественности мысли“ т. I, 10),

Підвернулись більш освічені люде — і дівчата духовно почали зростати незвичайно швидко. Вчитись і вчити — стало іх завданням. Їм показали новий широкий і вільний світ, і вони напружили всі свої маленькі сили, щоб уйти в нього, але, як і більшість подібних їм, стали на пів-дорозі. Ті люде, які підтримували їх дух, вільно чи невільно, поросходились. Дівчата лишились самі. Кругом — ні душі жиової. Товаришки їх ні про що не чули, нічого не знають, хлопці — те ж. Ні з ким навіть словом розважити себе. На улису йти — не варто: нудні балачки, сонні обличчя, безсороюна лайка — більш нічого не почуєш од молоді. Дома сидіти — те ж не лекше, бо нема ні книжок, ні газет — нічого! Єдина розвага — поле та ліс. Вибереться коли вільна година — і дівчата йдуть блукати по полю, розносити свою тугу. Спочатку їм страшенно хотілось вирватись з того багна, в якім вони жили, хотілось вчитись, жити для людей, але де-далі ці почуття нового життя зблідли, а тепер мабуть їх і зовсім нема. Лишилось одно — безконечна нудьга, причини якої вони вже й самі не знають. Становище їх згіршується ще тим, що вони — жінки. Батьки женуть з хати: треба, мовляв, виходити заміж. Та за кого? За тих йолопів, з яких вони глузують на улиці, про яких доброго слова сказати не можна! Та це ж однаково, що вмерти; краще вже увесь вік діувати. І дівчата дівують і досі, але певне що повиходять й заміж. Повна самотність, нарікання батьків, глузування сусідів — виженуть їх з дому, а там — міцний кулак „найдорожчої половини“ з коренем вирве з душі високі поривання до кращого. Так, Боже слово впало на добру землю, й зійшло, та терен проклятий коли не поглушив ще, то обов'язково поглушить його.

Хто ж винен в цім? Хто повинен зрушити з „мертвої точки“ тих селян, що зблудились з дороги, але все ж гідні до боротьби за крацу долю?

Винен перш над усе громадський лад, при якому ми живемо, і ті селяне, про яких іде мова, — красномовні свідки його ненормальності. Поки вони були темні, поки в їх душах не прокидались поривання до світла, до правди, доти їм можна було жити. Аж ось відкільялась узялась якась первісткова сила, підхопила їх і понесла в далечінь, відкрила цілий новий світ, гарний і привабний, і кинула на порозі того світу. Захотілось жити життям не звірячим, а людським — і неможна. Що ж то за людський устрій, коли при йому неможна жити по-людському?

Ті ж селяне — свідки ненормальності громадського устрою, е живим докором і нашій інтелігенції; це стане зрозумілим, коли ми коротенько оглянем процес зміни форм громадського життя.

І велиki, й дрібni історичni переміni віdbuvauться в людських особах i через особи. Po яким саме законам розвиваються цi особи,

які фактори (чинники) і в якій мірі впливають на складання псіхики її — ми ще докладно не знаєм, бо та наука — соціологія — яка повинна винайти закони громадського розвитку, ще не вибралась з пелюшок. Ми — скажу ще раз — не знаєм, які сили утворюють особу, але знаєм результат діяльності їх — знаєм саму особу, це б то ту реальну величину, з якою доводиться мати діло при практичній роботі. Цього досить.

Припустимо тепер, що діяльністю тих чи інших причин склалися певні умови життя для якихось людей. Спочатку ці умови були користні більшості людності, і тим істнування їх на якийсь час було забезпечене. Але люди не однакові, і умови їх життя повинні бути також не однаковими. Те, що відповідало псіхичному складу більшої частини людності, викликало суперечність в меншій, хоч і не значній частині її. Таким чином уже спочатку в новому ладі є маленька розколина. Що дальше, то більше шириться ця розколина, певні умови життя стають неможливими для істнування все більшої й більшої частини людності. Виникає думка про зруйнування такого устрію, який призводить до суперечностей. Звичайно, ці суперечності гірше всього відбиваються на масах. Маси визнають ненормальності певного становища, але вони не мають часу уважно придивитись до його. Коли їх терпець уривається, вони йдуть і все руйнують, але самі нічого не творять. „Ріж і бий, мордуй невіру, басурмана!“ — от що буває завжди гаслом маси. Але такі повстання, такі первісткові рухи не завжди бувають і значить ні в якім разі не можна сказати: не треба втрутатись до громадського устрію, бо коли він стане не гідним, то сам розвалиться. Часто-густо буває так, що маси призвичаються до свого ненормального становища й мовчки тягнуть тягло і винароджуються. Моральний занепад буває таким великим, що маси навіть не помічають свого ненормального становища: так кріт, як би вмів мислити, певне гадав би, що для його найкраще бути сліпим, та ще може б і дивувався, навіщо істнують очі у інших створінь. Та й тоді, коли виникає повстання, воно не завжди кінчається скасуванням негарного устрію, а тільки в тім разі, коли під час повстання вживаються відповідні заходи до утворення нових форм життя замість скасованих, коли повстанням керують люди, що ясно уявляють собі і сучасне становище, й майбутнє і можуть направлювати енергію маси по певному річищу. Таким чином головна виконавча сила в скасуванні старих форм і впровадженні нових належить масам, але масам організованим. Як же виконується ця організація.

Як я вже зазначив, маси завжди так пригнічені, бувають в такім поганім становищі, що їм ніколи і вгору глянути, а не те, що б дуже розмислитись над умовами свого життя. Роля розібралась в певнім становищі, з'ясувати його ненормальності, винайти причини цих ненор-

мальностей, розшукати способи їх усунення і організувати силу, гідну підтримати певне домагання — належить більш заможнім і озброєним науковими знаннями людям. Цих людей ми зовемо інтелігентами. Вони не так безпосередно відчувають біль, який чинять суперечності певного ладу, як маси, але їм більш відомі причини цих суперечностей. Завдяки своїм знанням, своєму розвиткові, вони можуть уявити собі цілу громадську машину, прислухатись до її ходу й оцінити її роботу; можуть переглянути і кожну частину з'окрема й докладніше з'ясувати собі, що саме, який гвинтик чи колесо попсувались і шкодять роботі, чи може і вся машина зносилася. Ні того ні другого не може зробити звичайна людина; вона тягне „тяжке житіє“ своє, знає, що воно тяжке й чого саме бракує йому — та на цьому й край; вона знає, що їй мулько спати, знає, що муляється каміння, але відкіля це каміння набралось, як його повикидати, про те вона і не гадає; їй здається, що те каміння зроду тут валяється й на-далі без його неможна обійтись, хоч як би воно муляло.

Щоб побачити красу якоїсь картини, треба одійти од неї на певну відлеглість; так і тут, щоб побачити болячки громадського ладу і відшукати ліки проти їх, треба піднятись над ним, поставити самого себе не в громаді, а над громадою, і засбитись на якийсь час звичайним глядачем. А це можуть зробити і роблять інтелігенти або краще — ті люди, яких ми зовемо інтелігентами¹⁾. Вони досліджують громадське життя, на підставі цього досліду складають певний ідеал і вишукують способи його здійснення. Свої погляди вони ширять в масах. Коли їх думки служать конкретною проявою тих думок і почувань, які не ясно бродили в масах, то вони знайдуть собі прихильників. До однієї особи прилучається ще де-кілька; люди починають гуртуватись, гуртки ці збільшуються — і нарешті являється ціла армія організованих борців за нові форми життя. Настає час — і вона виступає на історичну сцену. Дальніший хід справи залежить тільки од сили супротивника. Таким чином усяка переміна в громадському устрою є наслідком діяльності одиниці серед не організованої маси — і самої маси. Організація можлива тільки в тім разі, коли є що організувати, це б то коли думки одиниці відповідають умовам життя і настрою маси. Як що ідеали одиниці не відповідають ідеалам маси, то можна виправдати її бездіяльність, але можна й повинно осудити сам ідеал: він не гідний, бо не має під собою ґрунту.

¹⁾ Цю поправку я зробив, щоб не можна було думати, що інтелігенція — то є *стан* такий чи корпорація. Інтелігент не тим робить певне діло, що він інтелігент, а тим він і інтелігент, що робить певне діло, і буде ним лише доти, доки буде його робити, і ця робота є його обов'язком доти, доки він вважає себе інтелігентом.

Попереду я зазначив, що „свідомі“ селяне є живим докором нашої інтелігенції, — тепер видно, й чому само. Інтелігент повинен проводити свої погляди в маси, там шукати собі прихильників, туди нести світло знання, а наші інтелігенти цього не роблять. Вони визнають, що кожна освічена людина повинна отдавати свої сили народові; ця думка повторюється багатьма, хоч і не в усякого вона виходить з серця. Поліпшити становище народу — от гасло нашої інтелігенції; але поліпшити його — це значить усунути з життя те, що спричиняється до страждань маси. Щоб зруйнувати якусь громадську інституцію, треба силу, бо зараз якась інституція існує, значить вона комусь користна, а той, кому вона користна, буде боронити її. Цю силу інтелігенція знайде в тих, для кого вона існує, — в масах, а маси живуть по селах. Отже усякий, кому справді дорогий народній добробут, повинен направлювати свою енергію на село. Там можлива робота тільки в тім разі, коли знайдуться прихильники, але перш над усе інтелігент для того йде, щоб їх знайти, а в-друге — існування людей, яких я зову „сельськими інтелігентами“, забезпечує йому не тільки прихильників, але й помішників.

Так, з якого боку не зайди, виходить, що пòтрібна, необхідна культурна і організаційна робота на селі і відсутність її повинна б лежати важким тягарем на совісті наших інтелігентів. Та тільки де вони, ті інтелігенти? Де лікарі, вчителі, агрономи, юристи, де ті, що трохи не цілий вік риються в книжках? Нема їх, не чути; поснули вони під нудну й сумну колискову пісню реакції: одні на час, інші — на віки. Відусіль чути тільки розпач, безнадійність...

...Крила втяті,
Надії всхолій... ідеали
Самі себе поруйнували...
Думки до прикорня прип'яті...

Аж сумно... сумно стає...

A. Товначевський.

ПРО ПОТРЕБУ І ТЕХНІКУ ЗБИРАННЯ ЕТНОГРАФИЧНИХ МАТЕРІЯЛІВ¹⁾,

До мене вже кілька разів зверталися з зазивом, щоб я видав короткий підручник для збирання етнографичних матеріалів. Не маючи тепер на стільки часу, щоб виготовити цілу книжечку, зладив я отсю невеличку орієнтаційну статейку, щоб хоч сяк-так запобігти бракові відповідної літератури в цій області.

З нагоди вакацій нашої гімназіяльної і академичної молодіжі пригадую, що дуже приемно і корисно займатися етнографією і фольклором. Побут на селі між сельським народом дає доволі часто нагоду зблізитися до нього, піznати близче його життя і буття, його погляди і вірування і той цілий скарб його духа, яким одушевляються навіть чужинці і ставлять його дуже високо. Для етнографа і фольклориста не трудно знайти тему; йому що-хвилі кидаеться в очі що-небудь замітне і інтересне, що повинно бути занотоване і оголошено, або принайменше зложене і переховане для ширшого ужитку. І будова домів, і розклад хати, і план обійстя, і назви поодиноких знарядів, і одіж і знаття, і всілякі звичаї та образи, як родини, весілля, похорони, і забави та танці, і пісні та оповідання, і вірування, і народна медицина — усе те має надзвичайну вартість і дастися легко підмітити і записати, коли тільки добра воля і трохи досвіду, якого при добрій волі легко набути. Навіть найзвичайніша розмова про сельські буденні справи принесе не одну цікаву подробицю, характеризуючу світогляд селянства, не кажучи вже про силу зворотів і пословиць, якими звичайно пересипана бесіда простолюдина. Хто раз заінтересується життям народа і зійде в його круги, той найде все нові і нові теми і не вичерпає ніколи цілого запасу матеріялу, який йому підсуне життя народа. І без квестіонарів (вопросників) і без учених розправ розкриє все свіжі і все нові сторони людського життя і заховає їх перед зауттям. А час не стоїть. Життя пливе бістро, зміняється, розвивається і приирає нові форми відповідно до обставин. Старовина зникає і уступає новому світові, новій культурі. Забиваються давні вірування і звичаї, з просвітою і книжкою приходять нові погляди, зміняється старинна одіж на нову, може вигіднішу і дешевшу, старі пісні і оповідання виходять з ужитку — одним словом життя вливається в новітні форми і розбиває більш або менш скоро давнє богатство, не дбаючи про те, що губить джерело пізнання власної старовини. Тому не можна довго отягатись. Треба брати, що ще доховалось і заховати... хоч на пам'ятку

¹⁾ „Діло“ ч. 155, р. 1909.

Передовсім треба ратувати старинні вірування і обряди, що чим раз більше виходять з уживання і задержуються хіба де-неде в гірських або інших забутих закутках. Старинні весілля тратять чим раз більше в своїм блеску і коротяться; переводяться також звільна старі різдвяні і великовідні звичаї, колядки і щедрівки, ягілки і деякі весняні обходи, як Купала, вільхи і т. д. Дуже скоро зникають історичні перекази про поодинокі місцевості і особи і всілякі місцеві оповідання про важніші випадки (про колонізацію, опришків і т. д.). Не менше скоро зміняються і забуваються релігійні вірування і погляди і багато де чого годі вже почути з уст молодшої генерації. Як жалко, що так мало матеріялу — особливо з австрійської України — маємо з обсягу народної медицини, що небагато знаємо про вимираючих, до недавна ще всемогучих ворожбітів і захарапів. Поволіше, але систематично зміняється далі крій одежі і тип домів так, що і тут потреба скорої і широкої роботи з боку етнографів.

Як бачимо роботи є доволі і поспіх цілком оправданий. Ще одно, друге покоління і теперішня народна культура та творчість зміняться відповідно до вимогів часу і загального поступу. Тоді приайде час на досліди нового культурного стану, але тяжче, а може й не можливо буде вже виловити те, що нині легко дається зробити. Тому, нумо до роботи.

Як збиратися до етнографичних дослідів, на те нема певного припису. Хто має змогу повинен до того підготовитися солідною роботою, студіюванням відповідної літератури і читанням фахових часописів. Етнографія об'ємає великий обсяг студій і вимагає великого, всестороннього знання; тому вистарчить крім пізнання головних основ, зайнятися одною її частиною і посвятитися тому, до чого мається більше підготовлення. І філолог, і географ, і інженер, і музика, і мальляр, і лікарь, і правник, і теолог — всі знайдуть тут багато матеріялу для студій. Хто-ж хоче займатися етнографією в меншім розмірі тому вистарчить перечитати який невеличкий підручник етнографії чи фольклору — от хоч-би підручник для фольклористів *Gomme'a*, що вийшов кілька літ тому в польськім перекладі, а тепер друкується по українські, або книжку *Кайндля: Die Volkskunde* (у збірці *Die Erdkunde*, т. XVII, 1903), *Шурица: Völkerkunde* (1903) і *H. Харузіна: Этнографія* (1901—1904) і переглянути кілька важніших етнографичних праць та збірників, щоби знати, що і як збирати.

Найважніші нові праці і збірки: 1) З обсягу історії етнографії: *Пыпинъ А.: Исторія русской этнографії. З томи. Спеціяльно 3-й том: Этнографія малорусская* (Спб., 1891). — *M. Сумцов: Современная малорусская этнографія* („Кiev. Старина“, 1892, 1895 і 1896 і окремо: Ч. 1. Київ, 1893, ч. 2, 1897) і *Ом. Огоновський: Исторія літератури*

руской (4 том. Львів, 1894). — 2) Збірки етногр. матеріялу: *Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русской край* (7 томів. С.-Петерб., 1872—78. Т. 1, вірування, т. 2 — казки, т. 3 — народній календар, т. 4 — звичаї та обряди, т. 5 — пісні, т. 6 і 7 юридичні, статистичні, діялектологічні і ін. матеріали). *М. Драгоманов*: Малорусские народн. преданія и разсказы (Київ, 1876). — *O. Kolberg*: *Pokusie* (4 томи. Краків, 1882—1889). — *Б. Грінченко*: Этнографические материалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ (3 томи. Чернигів, 1892—1899 — з бібліогр. показчиками, головно збірок пісень). — 3) Збірки пісень: *Я. Головацкий*: Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси (3 томи. Москва, 1864—1878). — *В. Антонович і Драгоманов*: Историческая пѣсни малорусского народа (2 томи. Київ, 1874—75); *A. Лоначевський і Гр. Крупчанко*: Сборникъ пѣсень буковинского народа (Записки Юго-зап. Отд. Имп. Русск. Геогр. Общ., т. II, Київ, 1875 і окремо); *М. Драгоманов*: Політичні пісні укр. народа (2 томи, 1883—1885); *Де-Волман*: Угро-русская народн. пѣсни (Зап. Им. Р. Геогр. Общ., т. XIII і окремо. С.-Петерб., 1885); *З. Радченко*: Гомельськія народн. пѣсни (Зап. Имп. Рус. Геогр. Общ. т. XIII і окремо. С.-Птб., 1888); *М. Врабель*: Русский соловей (Унгвар, 1890); *М. Лисенко*: Збірник укр. пісень (6 зшитків. Київ, 1890); Збірки *Булляковською* і *Довнара-Запольською* з пограничної території Пинчуків; *В. Милорадович*: Сборникъ малорусск. пѣсень Лубенского уѣзда Полтавской губ. (Сборникъ Харьк. Истор. Фил. Общ., т. 10, 1897, стор. 1—223); *I. Колесса*: Галицько-руські народн. пісні (Етногр. Зб., т. XI); *В. Гнатюк*: Коломийки (тамже, т. XVII, XVIII, XIX, XX); *Роздольський-Людкевич*: Гал.-руські народн. мельодії (там же, 1906, т. XXI). 4) Збірки оповідань, казок, легенд і анекdotів: *I. Рудченко*: Народн. южнорусск. сказки (2 томи. Київ, 1869—1870); *Podbereski*: Materyały do demonologii ludu ukraińskiego (Zbiór wiad. do antr. kraj. 1880, т. IV); *J. Moszyńska*: *Bajki i zagadki ludu ukr.* (там же, 1885, т. XI); *I. Манжура*: Сказки, пословицы (Сборн. Харьк. Ист.-Фил. Общ., т. 2, 1890) і Малорус. сказки, преданья и повѣрья (там же, т. 6, 1894); *В. Ястребов*: Материалы по этногр. Новорос. края (Одесса, 1894); *О. Роздольський*: Галицькі нар. казки (Етногр. Збірник, I, 1895) і Галицькі народні новели (там же, т. VII і VIII, 1900); *В. Гнатюк*: Етнограф. матеріали з Угорської Русі (Там же, т. III, VI, IX), Анекдоти (там же, т. VI) і Знадоби до укр. демонологии (там же, т. XV); *Z. Rokossowska*: *Bajki ze wsi Jurkowszczyzny* (Materyały antrop.-arch. i etn. т. II, 1897); *Лесевич*: Оповідання Чміхала (Етнограф. Зб., т. XIV). 5) Звичаї, обряди, вірування, нар. медицина: *Н. Маркевич*: Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ (Київ, 1860); *П. Єфименко*: Сборникъ малорос. заклинаній (Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Росс. при московск. унив., 1874 і окремо); *Mos-*

zynska: Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi (Zbiór wiad. do antr. kraj. 1878, t. II) i Kupajło, tudzież zabawy doroczne (там же, 1881, т. V); статі *Д. Лепкою* в перших річниках „Зорі“; *S. Rokossowska: Wesele i pieśni ludu rusk.* ze wsi Jurkowszczyzny (Zbiór wiad. 1883, т. VII); *O. Roszkiewicz i J. Franko: Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Łolinie* (там же, 1886, т. X); *Л. Іванов: Игры крестьянскихъ дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ* (Сборн. Харьк. Ист.-Фил. Общ., 1889, т. II); *M. Сумцов: Культурныя переживанія* (Кiev. Стар. і Київ, 1890); *Talko Hryncewicz: Zarasy lecznictwa lud. na Rusi połud.* (Kraków, 1893); *П. Іванов: Изъ области малор. легендъ* (Этногр. Обозр. 1893—4); *Ф. Колесса і Франко: Людові вірування на Підгірю* (Етн. Зб., 1898, т. V); *M. Зубрицький: Народн. календар* (Мат. до укр. етнол., 1900, т. III); *M. Гр. Кузеля: Дитина в звичаях і віруваннях укр. народа* (там же, т. VIII і IX). 6) Приказки, загадки: *M. Номис: Українськи прыказки, прыслів'я и таке інше* (С.-Петерб., 1864); Пословици и поговорки Галицкой и Угорской Руси (Зап. Геогр. Общ., 1869); *Л. Сементовский: Малорусск. загадки* (С.-Петерб., 1872) *I. Франко: Гал.-р. приповідки* (Етн. Зб., т. X, XVI, XXIV); *M. Комаров: Нова збірка нар. малор. приказок* (Одесса 1890). 7) Порівняні студії: Ряд статей *Сумцова* в „Кіевской Старинѣ“ і в „Сборн. Харьк. Истор.-Филол. Общ.“, *Потебня: Объясненія малорос. и сродн. народн. пѣсень* (Варшава, 1883—88), *M. Драгоманов: Розвідки про укр. нар. словесність* (Збірник фільол. секц. Наук. Т-ва ім. Шевченка. 4 томи).

Коли не можна дістати більших праць — між тим і з історії етнографії — та збірок Драгоманова, Головацького, Грінченка, Чубинського, Рудченка, Манжури, Пипіна, Сумцова, Грінцевича, Іванова і і. то можна обмежитися на *Житю й Слові* і на *Етнографичнім збірнику* (1895 і д. — 25 томів) та *Етнологічних матеріалах* (1899 і д. — 11 томів), що виходять в Науковім тов. ім. Шевченка. Там, в тридцять кількох томах знайдуться важні вказівки для збирачів, як належить збирати, що варте уваги і як належить використати матеріял.

По такім підготовленню треба лише йти між народ, дивитися, слухати і не пропускати нічого, а передовсім не розлучатися ніколи з оливцем і папером і записувати все докладно. Правда, од збирача вимагається не одного, коли його робота має бути добра і певна. Треба багато зручности і осторожности, витревалости і терпеливости, щоб переконати всі перешкоди, треба трохи практики і знайомості людей, щоб знати, як знайти найкращу хвилю до розпитів, як побороти їх недовірія, або здержаність і яким способом видобути од них саме те, що потрібне. Однаке на це знайдуться завсіди добри способи, а ширість, сердечність і особливо чесність відносно жінок і дітей, не минуть своєї цілі. Добрий жарт не заведе також ніколи і викличе

завсігди добрий настрій, серед якого легко зачікати „роботу“. Одного лише вимагається од етнографа — а того набирається і без фахового (спеціяльного) образовання — остережності і солідності. Солідний етнограф не буде бавитися в здогади і не додасть нічого з повітря — а навпаки: кожну важну відомість постарається перевірити у інших і роз'яснить її з усіх боків, щоб не було сумнівів і щоб на ній можна безпечно опирати дальші досліди. Солідний етнограф буде завсігди доказливий: не забуде при кожній записі місця і особи, од якої записував, а також по змозі занотувати час і кілька заміток про свого оповідача. Там, де слова не вистарчають, щоб описати яку річ, поможет собі рисунком, особливо при описах хат, обійття, господарських знарядів, одіжі і домашніх воробів, а коли може і уміє, то запряже до роботи і фотографичний апарат. В етнографичних записях мусить також бути і порядок. Коли нотатки пописані без звязку і без означенень, то тоді тяжко в них орієнтуватися і самому записувачеві і матеріал тратить багато своєї вартості. Найкраще писати все відразу лише на одній стороні паперу і триматися засади, що на одній картці можна містити все лише одну нотатку і що на кожній мусить бути доконче подана місцевість і найменше називисько оповідача. До того дуже придатні звичайні блоки, з яких картки даються легко віддирати; кождий склад паперу має їх доволі у всіляких формах і об'ємах.

Що записувати і як трактувати предмет, про те дізнається кождий по прочитанню кількох томів Етнограф. Збірника і Етнолог. матеріалів і з самої практики. Особливо багато вказівок і гадок подають і піддають фахові часописи; для нас особливо важні — але тяжко доступні — російські часописи: *Этнографическое Обозрение* (Москва, 1889 і д.), *Живая Старина* (С.-Петербург., і д.), а також і *Киевская Старина* (Київ, 1882—1907), а далі польські органи: *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* (Краків, 1877—1894), *Wisła* (1887—1906), *Lud* (Львів, 1895 і д.), *Materiały antrop. archeol. i etnograficzne* (Краків, 1896 і д.); з німецьких важко найменше переглянути: *Zeitschrift des Vereines für Volkskunde* (Berlin, 1891 і д.), *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (Відень, 1895 і д.) і *Hessische Blätter für Volkskunde*. Побіч часописей звертають увагу на головні питання і теми з обсягу етнографії всілякі квестіонарі: у нас оголошувалося їх також кільканадцять разів в „Киевской Старинѣ“, „Зорі“, і видавництвах Фаук. Тов. ім. Шевченка. Для вигоди вичислю тут найважніші: *В. Дабижса і А. Метлинський*, программа для етнографического описанія губернск. кіевского учебного округа (Київ, 1854, стор. V+36, 40); *Программа Юго-зап. Отдѣла Имп. Русск. Географ. Общ. для собираенія свѣдѣній по этнографіи* (Київ, 1875), *Сумцов - Багалій - Єфименко - Халанський*: Къ предполагаемому „Описанію Харьковской губернії“ (4 квестіонарі, гл. *Киевская Старина*,

1891—2); *М. Дикарев*: Программа для этнографического изслѣдованія народной жизни въ связи съ голодомъ и холерою (Кубанскій Сборникъ, 1894, т. III і окремо); *Программа до збирання відомостей про українсько-руський край і народ*, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка (Етнограф. Збірник, 1895, т. I, стор. 1—16); *Программа для собиранія писанокъ и свѣдѣній о нихъ*. Къ XII археолог. съѣзду въ Харьковѣ (Харьковъ, 1900); *Программа для собиранія свѣдѣній о кобзаряхъ и лирникахъ*. Къ XII арх. съѣзду въ Харьковѣ (1900); *Программа для собиранія этнографическихъ предметовъ къ выставкѣ на предстоящемъ въ 1902 г. въ Харьковѣ XII арх. съѣзду* (Харьковъ, 1900); *Программа для собиранія свѣдѣній по Черниговской губерніи къ XII арх. съѣзду въ г. Харьковѣ* (Черниговъ, 1900); *Программа для этнографического материала*. Отъ статистического бюро Полтавскаго земства (Полтава, 1900); *Хв. Вовк*: Программа до збирання відомостей дотичних народ. побутової техніки (Матеріали до укр.-руськ. етнольогії, том I, стор. 1—11); *Д-р. I. Франко і В. Гнатюк*: В справі збирання народніх легенд (Л.-Н. Вістник, 1899, кн. 12, стор. 176); *Дикарів*: Программа до збирання відомостей про громади і збірки сельської молодіжі (Матеріали до укр. етнольогії, 1900); *Программа для собиранія колекцій дѣтскихъ игрушекъ и материаловъ по дѣтскимъ играмъ и забавамъ* (Кievская Старина, 1901, т. 74, 14—15); *Д-р. I. Франко і В. Гнатюк*: До збирачів етнографичних матеріалів (Хроніка Наук. Тов. ім. Шевченка, 1904, ч. 20, стор. 13—16); *Д-р. З. Кузеля*: Відозва в справі збирання матеріалів до рибальства (тамже, стор. 13—14); *Відозва в справі залишування народніх традицій про опришків* (Хроніка, 1907, ч. 31, стор. 28—31); *Квестіонар для збирання місцевих переказів* (Хроніка, 1907, ч. 32, стор. 16—25) далі квестіонарі і відозви Гнатюка (про анекdoti), Кордуби (про писанки).

Вкінці, в кожній роботі радо поможе етнографична комісія Наук. Тов. ім. Шевченка, яка збирає, переховує і видає етнографичні матеріали і веде роботу посталому плану. Комісія дає не лише інформації, але в міру потреби допомагає пильним збирачам книжками і малими грошевими запомогами, розуміється, відповідно до обставин.

(Далі буде).

Д-р Зенон Кузеля.

МАРНІ ЗАХОДИ.

(З находи чернецького з'їзду).

Завдяки визвольному руху, який наче ясний промінь сонця, заглянув скрізь і освітив усі темні куточки життя, розпочались усякі „реформи“ для поліпшення життя людського. Преса, хоча й на короткий час, наче янгол з огненим мечем, торкнулась, гостро вжалила й винесла на свіжу воду всілякі грішки окремих людців і цілих „відомств“. Всюди і все здрігнуло і наче бджоли в уликові заметушились: хто з радощів, а хто з ляку та жаху.

Не втекло од того огненого меча й найсвятіше відомство і його представники — митрополіти, архиєреї, єреї, і навіть чернецтво (монашество) не втекло. Багацько-багацько виявилося у його ґанжу, але „відомство“ мовчало, бо правда, як кажуть, очі коле.)

Обіцяли, що скличуть Собор і все полагодять. Собору нема (та чи й буде коли?). Натомість було скликано Всеросійській Місіонерській З'їзд, хотівши надати йому вагу Собора. Надумалось чернецтво. В Сергієвській Лаврі під Москвою, як відомо, скликано з'їзд представників чернецтва російських монастирів. Метою з'їзду є поліпшення морального стану іночеського життя, — наполягаючи на моральність, якої збулось наше чернецтво, як на основу успіху церковних справ. Багацько говориться про ці „реформи духа“, але що буде з цих заходів, гадати не приходиться, коли заглянути в саму глибину, в корінь причин занепаду релігійно-морального життя.

З наказу найсвятішого Синоду єп. Никон склав програму з'їзду. Програма дуже різка, але піканна, через що з'їзд відбудеться при зачинених дверях.

Коли б допустить на хвилину, що з'їзд широ віднесеться до справи і зробе все, що од його вимагає програма, той то це буде тільки нова латка на старому мішку. Прийде час і той мішок повинен розсунутись, бо... давно вже і дуже давно наші монастири і чернецтво ухилилось од дійсного ідеалу і його певного статуту. Про цю прірву між ідеалом та дійсністю чернецького життя скажемо кілька слов, тим більше це треба сказати, бо всі мовчать тоді, коли треба сказати: „не можу мовчати“.

Християнство, як і інші віри, ґрутовалась головним чином більш на соціально-моральних підвалах (що й давало йому силу до життя), ніж на теологичних. З надзвичайною радістю відгукнувся бідний, пригноблений і темний люд Галілеї і Іудеї на поклик Христа: „Ідіть до Мене всі покривджені й пригноблені і Я дам вам супокій“.

Спілка загальної взаємної допомоги, котра була справжнім девізом першої, маленької ще християнської церкви, здавалась всім дійсним

раєм, ідеалом життя, окрім тодішньої буржуазії, котра й без того раювала. Маленька сем'я простих однодумців, братів по Христу, звідусіль приваблювала до себе прихильників, бо в ній, окрім того, що все майно було загальним і нічого не було свого, а ще панував особливий настрій, справжнє почуття до поріднення. Це був початковий братерський комунізм, але він далеко не рідня сучасному, бо він мав ще й релігійно-моральні підвалини.

Щира, од усього серця милостиня на загальне діло, а потім правдива й дійсна допомога всіляким нуждам спільноти сем'ї ширили й пестили цю сем'ю що раз більше й більше. Ця сем'я назвалась церквою. Таких церков уже в першому віці було: Єрусалимська, Антіохійська, Кипрська, Єесалонікійська, Лідійська, Карфагенська, Римська і т. д.

І от, поки перша християнська церква поширилась остільки, що дітей її стало вже тисячі, а то й міліони, і коли ідеалам Христа загрожувала небезпека лишитись чистою й надалі, тоді то й виникло чернецтво (іночество), котре було прямим, і досить крайнім, наслідником першої християнської церкви, її духа, її ідеалу. Чернецтво було віткою, зразком, і як таке, воно було і повинно бути для християнства тим, що є зразкове поле для хліборобства.

Морально-релігійний дух першої церкви і її вітки, чернецтва, був остатільки дійсним, що воля, рівенство й братерство були дійсною і живою основою і в соціальнім життю християн. І кожна церква була разом і монастирем, де всі мали рівне право на все, де не було ні бідних, ні багатих; де всі стежили самі за собою і управлялись самі собою.

Християнство і чернецтво тоді були величезною спілкою живої морально-соціальної сили проти егоїзму людського, бо кожний в ній мав право тільки на необхідне для життя, а що лишалось, то було власністю тих, хто нічого не мав. Та ось за нас хай скаже автор Діяній св. Апостолів (2, 44—47; 4, 32—35): „у множества жеувіровавших було одно серце й одна душа і ніхто нічого з майна свого не вважав за своє, а все у них було загальне, спільне. І небуло між ними нікого, хто в чім мав нужду, через те, що всі, хто тільки мав ґрунт, чи будівлі, чи іншу яку власність, продавали їх, добутки од продажі приносили і клали до ніг апостолів. І кожному давалось, в чім хто мав яку нужду. І кожний день переломляли хліб в покоях і споживали його в радощах і простоті сердечній“.

І от, коли порівняти сучасні монастири і сучасне чернецтво з його колишнім притотипом і його дійсними ідеалами, то хто скаже, що це монастири, а не притони якісь, як то сказано було в Державній Думі? Даремно працював єп. Нікон над програмою з'їзда. Даремно з'їхались ченці, бо скільки не встановлятимуть правил, щоб викорінити в монастирях піяцтво та всілякі інші „грішки“ чернецькі, не піде їх діло-

вперед. І пропозіція того ж таки єп. Нікона, що для поліпшення морального стану монастирів потрібно скасувати освічених ченців, бо широка освіта, мовляв, влива в людність релігійну байдужість, недбалство моральне і фізичне та всілякі пороки; що ченцеві досить бути освіченим остільки, оскільки це потрібно для ведення благоговійної служби Божої по церковних книжках, та знати Св. Письмо, — це тільки Никоновський суб'єктивний погляд, що йде в супереч поглядам на освіту всіх людей. Правда, в цім він переконаний, бо собою доказав той факт, що невчений чернець може бути єпископом церкви та ще й керувати нею.

Не-що давно другий керманичий церкви, правда в сані архиєпископа, пропонував скасувати семінарії, бо, мовляв, вони виховують пастирів-атеїстів, а натомість завести „Пастирські школи“. Така пастирська школа уже існує на Волинщині. То тоді вже, по інерції, слід і Академії скасувати, бо й Академії виховують атеїстів-архипастирів. Хіба ж це не Академія навчила отого архиєпископа так високо піднести чорносотений стяг, на якому замість слов Христа „возлюбиши ближнього твоєго, яко сам себе“, так виразно написано: „бий жидів!“

Я бачив монастир на Кавказі, „Новий Афон“ звється. А кермує ним любий серцю єп. Никона і єп. Антонія „самоучка-архітектор“, як його там величають, в сані архимандріта. Вся праця його зводиться до того тільки, аби більш було святих ...карбованців, на яких він буде церкви та будинки за для братії та прочан. Монастир — має власних 5000 дес. землі по біля моря. Чудова й багата природа. Свої поля, ліси, сади. Цілі ліси — апельсинні, лимонні, масличні, фінікові. Свої молочарні і сироварні хутори. Свої рибні ловлі: в морі і в ставках та озерах. Електричний водяний мотор, що дає силу для млина, пекарні і електричне світло, та трамвай. Цілий рай... І ні однісінької просвітної чи добродійної інституції: ні школи, ні лікарні, ні санітарної станції, ні захисту для хворих, бездомних... Анічогісенько. Читають: „Кнутъ“, „Вѣче“ та „Руск. Знамѧ“. Бачив трапезу братську. Роскішна палата, тільки все по чину: за для архимандрита і його співробітників-священиків м'яка мебель, стіл, засланий скатертю, ложки, ножі, виделки, салфетки, полумиски і все, як в любому ресторані. Чисто й гарно. Чотири, а то й п'ять перемін страви. Вино, сир, масло, редька та закуски всілякі. Тут же поряд сидить менша братія: діякони, крилошани та інші чини. Тут уже прості стульці, на столі клейонка, прибори інші, старенькі і не всі, іжі три переміни. А далі — прості ослони, столи без ніякого накриття, їдять по 4 з одного полумиска деревляними ложками і перемін іжі тільки дві. Тут сидять послушники і робітники. Питали ми, чого це так, що не всім одинаково? Відповідали: „так по уставу“. Дуже цікавого багато там. Та годі й цього. Скажемо

тільки, що сотня козаків оберігає монастирський маєток і є також „манастирська в'язниця“, в котрій, як пішло в газетах, катують „строптиву братію“.

Така, а й може ще гірша картина чернечього життя по всіх російських монастирях. Люди начебто дбають про спасення душ християнських, а дійсно дбають про наживу. Яко мога більш взяти і нічого не дати. Коли люди мрут з голоду, коли цілі класи хиріють од нещасного і бідолашного життя, це гарна політика для спасення душі проповідувати: „Бог карає за гріхи наші!.. Молімось, терпімо!.. За терпіння дастъ Бог спасіння!“

Та вже як би там не було, а сміло можна сказати, що оці Ново-Аeonські, чи то Лаврські, чи інші які ченці й без з'їзду знайшли свого бога, од його ситі й напиті, то хоча би еп. Никон, чи еп. Антоній справді показали кращу стежку до справжнього Бога — не підуть за ними. Підніметься страшенна колотнеча, сіпатимуть воза на всі боки, та віз той залишиться в багнюці на вікі. Та ще б нічого, як би сам гинув, а то потягне за собою багацько, багацько неповинної людності, котра в темноті своїй не розуміє, що робе і тільки сліпо вірує „по уставу“. Щасливий — хто вірує, колись мовляли, та я не заздрю тому щастю.

Не заздрить і темний люд. Він значно відсахнувся і од церкви і од монастирів. Він тисячами кудись іде. Іде на Сірий клин, в Чорноморію, на Кавказ, в Акмолин і т. і. А чого йде? Не землі, не ситих хлібів, не медяних річок шукає він, а йде шукать він правди, Божої правди, бо зневірився в істнющей правді, і коли бачить навколо себе утиски, ганьбу, ворожнечу, голод і горе, нечислене, як пісок моря, то переконується, що дійсно правди не стало... І шука... А чи чернечий з'їзд покаже людям ту правду, яка давно згублена і якої сам з'їзд „шукати“ не збирається? Бо *не тієї „правди“* шукають тепер ченці, якої треба людям. Ченці турбуються про *своє* похитнуте становище, хочуть його закріпити на теперішніх своїх привілеях, а не бачуть того, що церква сильна тільки своєю близкістю до життєвої, соціальної правди, яку вводив у життя основатель християнства, і од якої вони пішли в протилежний бік. Не на темноті людській і чернечій, не на матеріальних добрах, не на пануванні одних над другими може стояти нова церква, а на соціальній рівні для всіх правді. Цього з'їзд ченців не кладе в основу своєї роботи, то значить нічого він і не знайде, і свого становища не закріпить, і в життя нічого не внесе¹⁾.

Священник.

¹⁾ З'їзд вже закінчився, справдивши предположення нашого співробітника.
Ред.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ШКОЛУ НА БІЛОРУСІ.

(З наоди вихода збірника „Білоруський учитель“ в Петербурзі).

Нема чого казати про те сумне стансвище, в яке поставлено в Росії народного учителя, котрий повинен ширити в народі просвіту під „неукоснительнимъ наблюденіемъ“ кожного „власть им'ющаго“, починаючи од соцького, шкільного старости та кінчаючи інспектором — цим царем і богом, володарем життя і смерти учителя. Це відомо всякому. І коли при таких неможливих обставинах доводиться працювати і російському учителеві, то що вже й казати про учителя якогось „недержавного“ народа, хоч би й нашого білоруського. Крім того, що й тут учитель повинен бути урядовцем і тільки ним, сотня очей пильно стежить за кожним його рухом, за кожним відхиленням в бік „сепаратизму“. Цей сепаратизм бачили в кожній дрібниці, накладаючи на учителя ріжні карі, починаючи з перегону з місця на місце.

Але не дивлячись на всі ці перешкоди білоруське учителство не заховалось в казений футляр. Вийшовши в більшій своїй частині з народу, воно по своїй органічній суті мусіло поділяти народні погляди, поруч з ним йти терновим шляхом до блукаючого десь в далекій будучині марева народного добробуту. Воно навіть завжди іде попереду, перше перехоплює до себе ідеї народного визволення. І коли по Білорусі з одного краю в другий прокотилася хвиля національного відродження, білоруські учителі одними з перших стали в ряди робітників для цього визволення. В тім, що білоруська ідея захопила широкі народні маси, велика доля заслуги належить їм, учителям.

Ставши на національний ґрунт, білоруське учителство мусіло в той самий час стати й на роботу, роботу не тільки агітаційну, але і культурно-будуючу. На ґрунті роботи в народній школі, як єдиній поки-що просвітній інституції на нашему селі, воно мусило починати підводити одну з найбільших основ нашого будучого будинку ріжно-бічного національно-культурного життя. Воно мусіло працювати над підготовкою націоналізації школи, бо тільки одна ця націоналізація може розрубати Гордіїв гудз білоруської плутанини, вона одна може вивести білоруський народ з того тупика, в який завели його наші власні вищі верстви своєю антінародною політикою, і поставить його на шлях загально-людського розвитку.

¹⁾ З приємністю містимо статтю товариша-білоруса і маємо на далі систематично одкривати сторінки нашого журналу для обговорення справ національного, білоруського відродження, зважаючи на те, що: 1) відродження сусіднього братського народу є цікаве і повчаюче для українців, і 2) бажаючи своїм журналом конкретно запомогати в обговоренні чéргових справ і задач білоруської свідомої інтелігенції, яка не має поки-що свого органу, призначеного для цієї ролі.

Редакція.

Ідеї поступу та національного визволення ширились серед нашого учительства од початку білоруського відродження, і коли білоруський рух зробився помітною силою, з котрою стали рахуватися, наше учительство не сиділо склавши руки, а швидко взялось за органічну роботу. Національні білоруські громади та гуртки по учительських семинаріях, напружені національно-політична праця в добу визвольного руху 1905—1906 рр., учительські з'їзди, — все це давно підготувало ґрунт до справжньої роботи, насіяло по темних ведмежих кутках багато прихильників національного відродження. Треба було згуртувати ці роскидані елементи, і за це взялась заснованна в р. 1907 „Білоруська Учительська Спілка“. Гуртуючи білоруське учительство під прапором націоналізації школи, вона в той же час витворювала по селам національні „ячейки“, котрі не зупиняючись сіяли в народі насіння національної свідомості, готовуючи кадри борців за національну школу.

Маючи організаційний хист, свідома частина учительства швидко розповсюджувала свої думки в учительських сферах, пригортала до себе все нових і нових прихильників. Зібрався чималий гурт учителів з широким національним світоглядом; професіональні інтереси гуртка повинні були часто обговорюватись і з усіх боків освітлюватись. З'явилась потреба в виданні власного учительського органу, для задоволення котрої робилось де кільки спроб, але ні одна з їх не дала бажаного наслідку, хоч одно видавництво обіцяло час од часу випускати збірники.

Поки що вийшов один. Може через те, що він перший, то виглядає, так нам здається, з усіх боків недозрілим, невідповідним своїй меті. Спинимось докладніше на йому.

Збірник вийшов під назвою „Бѣлорусскій Учитель“, але білоруського в йому не багато. Змінивши заголовок він може обслуговувати і українців, і літовців, і поляків, і взагалі російського учителя і нікого він не зможе задовольнити, як незадовільняє він нас. Звичайно. Бо перша вимога, яку ми ставимо областному органові, це — щоб він був виразом дійсних духовних потреб, на ґрунті особностей данної області. В „Бѣлорусском“ Учител’еві“ ми не бачимо тієї провідної ідеї, ідеї білоруського відродження, котра б робила з усіх частин збірника одно ціле, щось спільне. Тільки по невдало зкладенім oddілу „Въ Бѣлорусскихъ Организаціяхъ“ та по передмові й видно, що видання це призначається для білоруського учительства.

В передмові редакція вияснює, що білоруським учителям треба мати свій орган, що вже були спроби задоволення цієї пекучої потреби, але так і лишились спробами, що редакція випускаючи час од часу свої збірники має на меті хоч трохи зменшити шкоду од цього браку.

На черзі багато серйозних і неодкладних справ, що довгий час ждуть обміркування і освітлення з боку учителів. Підіймається питання про загальну освіту, про реформу школи. Редакція буде по змозі освітлювати ці питання і разом з тим містити статті, присвячені культурно-просвітнім завданням учителя і його економичному становищу. Крім цього в останні роки поширився білоруський національний рух, розпочалась боротьба за націоналізацію школи. І в цьому питанні білоруські учителі, що близче других стоять до народної школи, мусять сказати своє авторитетне слово.

В самій будівлі передмови вже помічається корінне непорозуміння редакції збірника. Вона не бачить в усіх своїх завданнях одного гуртуватого начала. Для неї реформа школи і загальна освіта стоять зовсім в іншій плоскості ніж націоналізація школи. Це річи, що не мають по-між собою нічого спільногого. Впавши в таке прінціпіяльне непорозуміння, редакція вже не може освітлювати як слід потреби сучасного учительського життя, бо вона не хоче зрозуміти, що без націоналізації школи на Білорусі, неможливо реформувати цю школу; тут вже не поможет ніяке поширення шкільних програм.

Так роскиданість і безсистемність, що панує в передмові, червоную ниткою проходить крізь увесь збірник, крізь усі його статті. З цього невідомо навіщо зібраного до купи матеріялу гарно й дуже присмно виділяється стаття д. В-сова „О наказаніяхъ и наградахъ въ связи съ дисциплиной въ современной народной школѣ“, в котрій (статті) автор розглядає це питання, виходячи з специфічних осібностей білоруського життя. Д-р В-сов гарно обробив свою тему (жадалось би й на далі зустрівати його статті на ці теми, але вже в дійсно білоруськім органі, і написані білоруською мовою).

Далі нема нічого цікавого. Якісь „Записки Учителя“ та „Дневникъ Курсиста“, невідомо про що і навіщо написані, не зможуть помогти учителеві розібратись в поставленіх перед ним редакцією завданнях. Потім замість того, щоб в одділі „Въ Учительскихъ обществахъ Бѣлоруссії“ познайомити читачів з національними організаціями білоруського учительства, що мають велику будучину йде тільки про товариства взаємної запомоги і більш нічого. Те ж і в одділі „Въ Бѣлорусскихъ Организацияхъ“. Перелічені видані спілкою „Загляненіе сонцѣ і у нашэ ваконцѣ“ книжки та й то не всі (не сказано, наприклад, нічого про видані твори Марцінкевіча та Богушевіча, цеб то про половину видавницької роботи Спілки), поміщені платформа „Бѣлорусского Общества“ і стаття д. Русової про цю платформу. Хоч д-ка Русова і дуже компетентна особа в національно-шкільнім питанні, але і вона не може писати про те, чого добре не знає. Цілком справедливо означивши неправильність позіції, занятої „Бѣлорусскимъ Общес-

ствомъ", вона хибно уявляє собі фізіономію цього товариства. В т-ві не кращі наші люди, як ій здається, а давно вже всім відомі обрустелі, що були співробітниками д. Ковалюка, це — бувші члени т-ва „Крестьянинъ“. Вони ж пішли на компроміс, тільки передягли одежду і, побачивши, що самою лайкою нічого не зробиш, підходять до білоруса з ласкавим словом. Але за новою формою ховається стара істота — ренегацтво і обрустительна політика. Через те не можна казати, як д. Русова, що „Бѣлорусское Общество“ помилляється. Ні! Воно *свідомо* „помилляється“. Воно пророкує наш рух.

Коли нас не задовольняє стаття д-ки Русової, то про останні нема чого згадувати. Половину змісту збірника міг би помістити всякий російський учительський орган, вона не доторкується Білорусі. А друга половина — це або щось слабе, або фактична помилка, або недосказ. Од разу робиться очевидним, що редакція збірника не заручилася співробітниками в широких масах свідомого учительства, і зробила видання органом гуртка учителів та учитильок Вітебської губ., котрі дали виданню матеріальну запомогу, і котрі тільки самі співробітничають.

Ще один штріх: збірник видано російською мовою.

Наше свідоме учительство мало скористатися „Бѣлорусскимъ Учителемъ“, але воно вже так виросло, що не зможе обйтись без свого органа. Рано чи пізно воно здобуде цей орган і було б краще, колиб його видавав не маленький гурток нікому не відомих людей, а якась національна організація. Тільки тоді орган буде відповідати всім бажанням і вимогам народної освіти на Білорусі.

C. Полуян.

До співця.

Коли тебе зціплять нещастия та злидні,
Що ти сухареві жадний і воді, —
Наїсть тобі лихо ще й жити обридне, —
Не кидай ти пісні своєї й тоді!

Тоді заспівай ти од широго серця
Про горе людське, про горе своє...
Чим пісня сумніша з душі в тебе ллється,
Тим більше вже правди й краси у ній є.

Селянин МИКОЛА КОВАЛЕНКО.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Галина Журба. „З життя“. (Шість оповідань. Видання автора). Одеса р. 1909 стор. 40, ціна 20 коп.

Зверхній вигляд книжочки чепурненький. Теми всіх оповіданнів узяті з народнього життя, сказати-б, належать до літератури етнографічної.

Перше оповідання „В степу“ має життя двох будників (залізничного сторожа) діточок, що живуть серед степу, біля мостили, а людей бачуть хіба крізь вікна вагонів, що пролітають мимо їх. Івасеві 8 років, Олені 5. Вони завжди вкупі: вкупі бавляться, вкупі біжать зустріти поїзд, вкупі зім'ю сидять у хаті. І от через рік приїздить дядько і забирає Івася з собою в Одесу. Олена лишається сама. Сумує, а потім надумається йти по залізничних шинах шукати Івася. Ішла, аж стомилася. Лягла вже у ночі на шинах і заснула, аж тут поїзд...

Життя, псіхіка думки дитячі, скоплені правдиво.

Друге оповідання „Сповідь“ менше вдатне, властиво фотографія, де-які деталі не зрозумілі, очевидички не договорені, де-які особи невиразні.

Приходить на сповідь побожний злодій, у якого на душі лежить найбільший гріх той, що вкраяв мішок пшениці. Він широ-сердо кається въ своїй душі, між іншим кажучи: „З кожного зерна — одна крапля киплячої смоли... Зожної жмені — одна гадюка, зожної мірки — один чорт... Господі, помилуй мене грішного!“

А ось пожалуйте, як цей побожний чоловік сповідається: „Аж

заскрипіло у вязах — з таким розмахом кинувся перед попом на коліна..

Шептав помалу з розвагою про те, що бив жінку вагітну, що упився на самого Спаса, що підбрехував за жидком на суді за око горілки. В самій середині сповіді, коли Максим найбільше каявся, піп обернувся до нього з сердитим лицем: — А чом ти, *ироде*, не хтів мені в осені змолоти проса, га?

Максим спустив журливо очі.

— Ще не разрішил мене окаянного, *проклятий патлач*, подумав про себе А у вухо, попові захурчав хрипло:

— Слабий був, пан — отченьку, от ій бо, що в мені так руки та ноги...

— А куті теж не приніс на святий вечір; такий добрий? —

Максим ударився в груди, аж у горлі гикнуло. — Простіть мені окаянному, пан-отче, простіть мені грішному!

Піп оперся чолом на долоню і промовчав. Максим ще нижче похилився і непитаний став говорити сквапливо: — Убив у казеннім лісі шість зайців, взяв у лавці жменю дробини...

Тут Максим спинився, подумав трохи, *покрутив шапку в руці* і вже зовсім тихенько сказав: — Украв два мішка пшениці у волоського з Іваном Підбитим.

Піп покрутів головою:

— Більш нічого?

— Здається, пан-отче, нічого. —

Піп став бурмотати над Максимом молитву.

Мужик бив поклони, цілавув землю (?), а як піднявся до руки аби поцілавувати, піп спитав: — А багато зайців єсть?

Максимові забліскотіли очі:
— Гей! на писаревому полі аж
чорно!

Піп перекрестив Максима,
склав руки, прижмурив одно око
і буркнув крізь зуби:

— Зайдеш за мною після полуночі.

Мужив вийшов з церкви, сплюнув
крізь зуби і наклав на голову шапку.

— Два мішки, їй два. А клятий
піп! — і похитав головою“.

А у ночі вкрав ще один мішок, бо „сповідався за два мішки пшениці, та й піп простив, то завіщо ж Господь має за один дурно памятати“.

Я виписав тут сливе все оповідання, що складається карток усього з двох з метою показати всю побутову і психольогічну фальш його: З одного боку у мужика велика побожність, а з другого — такі вислови, як „проклятий патлач“, „клятий піп“. Можна б припустити, що дядько в Бога вірує, а тільки попа зневажає. Проте такі свідомі люди на сповідь не ходять і у всякому разі не тримтять перед попом, що „не розрішить“ грихів та й злодійство у таких людей велика рідкість.

Темнота? Тільки таку безвиглядну хіба вигадати можно. Такъ само піп, що на сповіді лається „иродом“, торгується за прессо і куттю, швидче вже нагадує католицького ксьондза і ні в якому разі не типова особа для українського, хоч би й якого архаїчного попа.

Ще маненька, але характерна для творчости авторки деталь: „Максим покрутів шапку в руці“. Ніколи ми не тільки не бачили, а й не чули, щоб мужик вийшов до сповіді або до причастя, держучи в руках шапку.

Як це оповідання, так само і „В тайзі“ очевидячки написано „З життя“, якого авторка не знає. „В тайзі“ робить враження штучності. Почати з того, що Михайло вкрав мішок ячменю со взломом і попав за це в тюрму, а замісце того чогось опинився в каторзі, де робиться вже убивцею..

Лютую зімою, коли бродяги десь переховуються в теплі, він опиняється, наче весною, в тайзі, і тут цей досвідчений уже бродяга „робить п'яної розчот з собою“ так то лехко в тайзі добути горілки. Він тут земерзає, а перед смертю проходять в його голові картини з його життя: за карбованця убив товариша-бродягу, потім почтаря...

Проте Михайло не робить враження ні запеклого злодія, ні жертви сучасного ладу, а так собі, щось ефемерне.

„Вовчена“ більш-меньш типова фігура. Робить де-яке враження.

Парубок сирота, що змалку жив та ховався від людей і тітки, що його товкли, по бур'янах, по руїнах, завжди мовчить, дивиться з-під лоба. Його ніхто не любив, усі звали вовком. Коли почав заробляти гроши, купив собі нові штани. Якось надходить у хату і бачить, що тітка рubaє його нові штани. З пересердя убиває сокірою тітку і йде в каторгу.

„Студент“ — то бояськ, що переночовує в селянській хаті. Пишається перед „хахлами“ своєю інтелігентністю, золотим годинником, ще й повчає: „у кого более, у того й бери... Хлеб, земля.. У ночі краде кожух, чоботи й шапку і „як камінь у воду“.

Коротенька, наївна кріхотка

з великою життя, що нахлинуло в останні часи на Україну і му- чить тисячі допитливих розумів.

Я навмисне пропустив третє оповідання „Жарти“, щоб ним закінчiti, бо на нашу думку, воно найкраще. Хоч тема і стара, про те тут чудово описана доля наймита і наймички: як вони вірно і чесно любляться, як їм недають змоги побратися, як дівчину мати спершу силує за старого писаря, а врешті віддає по- далі в „Економію“ до панича. Там панич справився з нею по своему і врешті дівчина кидає в став свою дитину, а парубок йде світ- за-очі...

Оповідання написано з іскра- ми таланту і робить відповідне враження.

Про всю книжечку взагалі можна сказати, що хоч вона і не вкладає нових скарбів в українську літературу, однак без сумніву появя її свідчить про зрост нашого національного життя.

Мова дуже гарна, часто трап- ляються чудові народні вирази.

Про талант авторки поки що нічого не скажемо, але спосіб творчості постільки у неї доско- налий, що колиб вона не огля- дала життя так поверховно, а черпала б з його глибини, писала-б про те, що виносила в своїй душі, що вже там виспіло, то при своїх здібностях так уміло компонувати, здобувала б собі бе- сперечно популярність між чи- тачами.

У всякому разі книжечка варта того, що б з нею блище познайомитися.

Ів. Липа.

„Будучина“, ч. I, т. II, р. 1909. Літерат.-Наукова часопись, виходить у Львові під редакцією М. Венгжина; видає Христя Алчев- ська.

Реформи, які робе редакція „Будучини“ у внутрішній організації журналу, йдуть йому на користь і цим звертають більше уваги громадянство. Почавши ви- давати місячник „Бжолу“, перей- шовши потім на двотижневик „Будучність“, редакція тепер знову видає місячник „Будучину“, число 1-е котрої перед нами. „Будучина“ нерозривно продов- жує собою „Будучність“, лише виходить в іншім форматі. Зніст 1 ч. т. II-го (цеб-то за друге пів- річчя) цікавий, ріжноманітний, редакційний досить добре. Число це має: *поезії*: О. Олеся, Богдана Лепкого, С. Твердохліба, О. Шпитка, Надії Кибальчич, Ірини Будз і Х. Алчевської; *оповідання*: Г. Барвінок, О. Шпитка, Іва- на Липи і Ю. Переялоцького; *статті*: „П. Куліш“ Х. Алчевсь- кої, „Дві душі у Гоголя“ М. Єв- шана, „Творчість і її осуд“ д-ра І. Свенціцкого, „Із подорожі по Україні“ Н. Кобринської і „Про печери в Кривчу“ М. Венгжина; в oddілі „Літературні новини“ є рецензії на „Настрої“ Ф. Ко-ковського, „Пливем по морі тьми“ Карманського і на „Поезії“, книга друга“ О. Олеся.

Як журнал, видаваний моло- дими письменниками, що ледві ступають на почесне, але і дуже відповідальне поле письменства, — „Будучина“ звертає увагу своїми щирими зусиллями служити розвитку нашого слова. Бідні ми, жебраки, нічого не маємо, нарі- каємо на бідність нашу, але по- рожніми словами „авторитетів“ не збагатимо нашої літератури. То ж добре, що більш відважні, хоч і молоді, люде беруться за підняття нашої літератури вгору. В цьому розумінні редакція „Бу- дучини“ виявила багацько геро-

їзму, що після багатьох нападів і ударів все таки не схилила своє пропора вниз, а й далі працює для красного письменства, даючи виход в світ молодим силам, підготувуючи їх до літературної діяльності. Не секрет для земляків, що література наша переживає великий моральний кризіс. Він виявляється в тім, що майже не з'являються твори більшої вартості, що продукція літератури дуже мала і що преса наша (на Україні російській) зараз перебуває агонію. Суспільство наше живе не українською літературою. Воно не знає своєї літератури, її діячів, не приймає участі в „національній творчості“. Тому література наша слаба своїм внутрішнім змістом, невелика (як на наші сили) своюю продукцією.

І тому, не кажучи зараз про хиби в журналі „Будучина“, ми зазначаємо той факт, що молодші елементи суспільства все-таки завзято боряться за істнування красного слова, за розвиток української творчости, піддержуючи її огник в темряві нашого млявого громадського життя. Звязок між літературою і життям очевидний; коли життя слабе, то така й література. І коли з'являється молодий борець з інертністю, байдужістю і темнотою, борець, що може іноді і помиляться, але працює широко з вірою в побіду над злом, то такого борця ми вітаємо і бажаємо найбільшого, можливого успіху. Вітаємо нашого сміливого товариша „Будучину“!

Редакція „У. Х.“.

Ів. Нечуй-Левіцький. І. Біда бабі Палажці Гришиці. Оповідання. 24 ст. Ціна 4 коп. 1909 р. Київ.

ІІ. Біда бабі Палажці Солов'їci. Оповідання. 40 ст. Ціна 6 коп. 1909 р. Київ.

Наш поважний знавець ріжних селянських „бід“ Ів. Нечуй-Левіцький збагатив народну літературу двома книжечками, назву яких ми подали вище. Обидві книжечки написані чудовою народньою мовою з дуже тонким і глибоким знаттям селянського побуту. Зображення селянських семейств картина ріжних одтінків: господарські розділи, гострі суперечки „отцовъ и дѣтей“, — старих Палажок і непокірливих молодих Марин, сусідські відносини — все це вдячні теми для творів д. Нечуй-Левіцького, до котрих він приступає сміливо з певністю знавця і майстра-художника. Фабули оповіданні не нові, але в фарбах Нечуй-Левіцького, який примушує читача страждати разом зі своїми персонажами, читаються з захопленням. Книжечки видані по народньому: просто і дешево.

Гр. Чупринка.

Оповідання з історії української землі. (Нарис стародавньої культури) переказав Микола Залізняк. Книжка перша. Вид. Тов. „Просвіта“ у Львові 1909 року. Стор. 63. Ціна 40 сот.

Наша популярно-наукова бібліотека збогатилася ще одною книгою, котру видало Львівське товариство „Просвіта“, під вище наведеним заголовком.

Автор цієї книги не новичок в нашій популярній літературі. Ми вже маємо кільки його книжечок, котрі свідчать про його хист, уміння передавати популярно найтрудніші наукові виклади. І оповідання з історії української землі являється з боку популярного викладу книжкою цінною і без-

догано обробленою. Головна ж цінність цієї книжки лежить в тому, що вона являється по своему змістові у нас новиною і треба сказати дуже приемною. До цього часу по історії культури, то-б-то історії розвитку людей на шляху усього довгого життя їх, ніхто не переказував українською мовою для народу. За це взвяся д. Залізняк і, пристосовуючи історію культури до українського народу,

дає загальний нарис культури усіх людей. Книжка хоч і не велика, але в ній читач знайде багато цікавого з історії людського життя. І ми, радо вітаючи цю першу книжку, бажаємо найкращого росповсюдження її серед народу, бо не одну думку порушить вона у читача і багатьом дасть відомості про те, яким шляхом розвитку йде людське життя.

Iop. Сірий.

УКРАЇНСТВО В ЧУЖІЙ ПРЕСІ.

— В краківськім літературно-науковім місячнику „*Krytyka*“, залишок VII, за липень 1909 р. поміщено дальшу серію перекладів С. Твердохліба під з. „З поезій української „Молодої Музи“— а іменно твори: С. Чарнецького, П. Карманського, Б. Лепкого, О. Луцького і С. Твердохліба— „Жовнярські похорони“]. В однім з найближчих чисел підуть твори Філянського, О. Олеся і В. Пачовського.

— В краківському місячнику „*Szmat Słowiński*“ ч. 55, за липень 1909 р. поміщено студію Д-ра Івана Демянчука про творчість Михайла Яцкова.

— В ч. 130 чеського часопису „*Venkov*“ уміщено переклад оповідання д-ра Івана Франка: „Добрий заробок“. Переклад зробив Франц Тмей і назвав його: „Dobry vydelek“.

— Відомий прихильник українців проф. Ноблівського інституту в Стокгольмі д-р А. Єнсен помістив у ч. 138 стокгольмської газети „*Stockholms Dagblad*“ чималу статю під назвою „Ра Dnijer“ (По Дніпрі). В цій статі, крім самого опису подорожі по Дніпрі на пароході, шановний автор спиняється також на історичній минувшині нашого краю. Він переказує коротко історію українського народу, описує старі пам'ятки Київа, Переяслава, Канева (з могилою Т. Шевченка) і Переяловичі коло якої Карл XII перейшов з своїм військом через річку. Автор звертає особливу увагу на українські краєвиди,

між ін. Дніпрові пороги (територія давнього Запорожжя).

— В ч. 813 петербурзької газети „*Слово*“ вміщено статю С. Русової про сучасне українське письменство. С. Русова вказує триох найталановитіших українських письменників: Олеся, Винichenka й Черкасенка.

— В ч. 6 петербурзького щомісячного журнала „*Новое Слово*“ передруковано де-що з мемуарів В. Б. Антоновича (в російському перекладі) та взагалі наведено характерніші пригоди з життя славетного історика України.

— В ч. 13 газети „*Киевское Утро*“, за 18 іюня цього року, вміщено маленьким фельетоном в перекладі І. Содовникова новелу В. Стефаника „Новость“.

— Чеський щомісячник „*Slovanský prehled*“, котрий виходить у Празі в ч. 5—6 умістив в перекладі письменниці Павли Матернової вірш „Еретик“ (Kacíř) Т. Г. Шевченко з маленькою заміткою про долю цього вірша.

В цім же числі є статя Ол. Грушевського: „Українська література в р. 1908“ на чеській мові і стаття Вол. Гнатюка „Сорок літ існування львівської „Просвіти“.

В числі 4-м Д-р Кароль Кадлец дав огляд наукової діяльності проф. Мих. Грушевського і в кожнім числі цей щомісячник дає місце для оголошення новин літературного, громадського і економичного життя Українців під рубрикою „*Malorusove*“.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (НОВІ КНИЖКИ).

На Україні російській.

О. Білоусенко. *Холмська справа.* Відбит. з газети „Рада“. Видав. „Вік“. Київ.

Св. Микола Чудотворець. Видавн. „Промінь“. Одеса.

Земляк. Селянка. П'еса на 1 дію.

Огієнко І. *Українська граматична термінологія.* Відбит. з „Записки наук. тов. у Київі“.

Іл. Корабльов. *Годування бжіл.*

Д. Мордовець. *Гетьман Петро Сагайдачний.* Видавн. Т-ва „Просвіта“ в Київі.

Ів. Франко. *Украдене щастя.* Видавнича Спілки“ Київ.

Твори Івана Котляревського. Видавн. „Вік“, Київ.

Б. Грінченко. *Драми і комедії.* т. II. Київ.

О. Білоусенко. *Серед мертвих душ.* Київ.

В. Приходько. *Напевні елементи в українстві.* Вид. „Вік“. Київ.

Гав. Левченко. *Кохана Муза.* Збірник поезій. Чернігів. 1909.

Збірник „Пошана“ в честь проф. М. Сумцова. Том 18-й. Харк. історично-філолог. т-ва. Харків.

КНИЖКИ, ЖУРНАЛИ І ГАЗЕТИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Ів. Франко. *Украдене щастя.* Київ. Ц. 20 коп.

Гн. Хоткевич. *Вони.* Львів. Ц. 40 сот.

В. Корольов. *Ветеринарні поради:*

Книжка 1. С.П.Б. 1908 Ц. 12 коп.

Книжка 2. С.П.Б. 1908 Ц. 10 коп.

Книжка 3. С.П.Б. 1908 Ц. 8 коп.

Книжка 4. С.П.Б. 1908 Ц. 12 коп.

Книжка 5. С.П.Б. 1908 Ц. 12 коп.

Його-ж. *Як годувати худобу.* Київ.

1908. Ціна 10 коп.

Його-ж. *Українці в Америці.* Київ.

1909. Ціна 15 коп.

Ів. Тивонович. *Чоловік в державнім ярмі.* Частина I. Віденъ; 1909 р.

Д-р Ф. Евин. *Правотар.* Жовква. 1909 р.

Л. Божко. *M. Левітський як коопера-*
тор і його хліборобські спілки. Львів.
1909. Ц. 10 сот.

Літературно-Науковий Вістник.
1909 р. Кн. VI.

Ukrainische Rundschau. 1909. Кн. 7.

На Україні австрійській.

Гнат Хоткевич. *Підручник іри на бандурі.* Частина I. Львів.

Д-р С. Данилевич. *В справі аграрних реформ.* Львів.

А. Уляр. *Від монархії до республіки.* Вид. „Л.-Н. Бібліотеки“; пер. з французької мови М. Залізняка. Львів.

Гр. Гануляк. *Весняні сни поезії.* Збірка віршів. Львів.

Богдан Лепкий. *Начерк історії української літератури.* Кн. I. Вид. „Заг. Бібл.“. Коломия.

Ів. Левицький. *Запорожці.* Вид. „Заг. Бібл.“. Коломия.

Ля Фонтен. *Байки.* Перек. Л. Селянського. Вид. „Заг. Бібл.“. Коломия.

Карпенко-Карий. *Суета.* Вид. „Заг. Бібл.“. Коломия.

М. Лозинський. *Українство і москово-фільство серед українсько-руською народу в Галичині.* Львів.

М. Драгоманів. *Пропащий час.* Українці під московським царством (1654—1876). Львів.

М. Залізняк. *Як французькі селяни собі землю добували.* Львів.

Вільна думка а вільна школа. Вид. „Прапор“. Коломия.

Slovanskí prchled. 1908—9. Кн. 1—6. Прага.

Будучин. Львів. Кн I. 1909 р.

Чорна Рада. № 12 і 13.

Письмо з Просвіти. № 6.

Народне Слово.

Пропор.

Хлопська Правда.

Громадянин.

Каменярі.

Свобода.

Економіст.

Основа.

Самопоміч.

Przegląd krajowy. №№ 4 і 5.

Ерейський Міръ. № 6.

Московський Еженедильник. №№ 21—27.

Новий журналъ для всіхъ. № 8.

Хліборобъ.

Рациональное удобрение.

Хуторянинъ.

Друкуються і після 1-го серпня продаватимуться листовні картки з портретами українських діячів, письменників і з малюнками.

В першому випуску буде уміщено: М. Аркас, П. Куліш, В. Антонович, О. Плющ, М. Яцьків, О. Кібілянська, Г. Барвінок, І. Нечуй-Левицький.

Дитяча трупа т-ва „Просвіта“ в Одесі (фотогр. знімок) „Сельській аблакат“, Орігинальний малюнок худ. Шульги.

„ДІТСКОЕ УТРО“ Открыта подписка на 1909 г. на ежедневную иллюстрированную газету. Газета предназначается для детей среднего возраста от 8 до 13 лет. „Дітське Утро“ имѣет своей задачей оказывать нравственное влияние на пробуждающееся детское сознание, отвѣтъ на всѣ запросы детского ума о явленіяхъ вѣнчаного міра и, главнымъ образомъ, знакомить детей съ текущей жизнью, насколько она интересна для детей и въ доступной для ихъ пониманія формѣ. Въ газетѣ помѣщаются статьи и замѣтки о явленіяхъ современной жизни, повѣсти, рассказы, стихи, театральная пьесы, статьи научно-образовательного характера, біографіи выдающихся деятелей, открытия, изобрѣтения, разборы детскихъ книгъ, игры, шарады, загадки и т. д. Всѣ отдѣлы обильно иллюстрируются. „Дітське Утро“ выходитъ ежедневно, кроме дней послѣдѣлническихъ. Подписная цѣна с доставкой и пересылкой на годъ—6 руб., на 1 мѣс.—50 коп. Подписываться можно на любое количество мѣсяцевъ. Подписка принимается въ конторѣ газеты: МОСКВА, Петровка, 1-й Знаменский пер., д. 7, кв. 12.

Ред.-изд. Н. Васинъ.

С 1-го Іюля 1909 года в г. Кіевѣ начнетъ выходить въ свѣтъ при участіи видныхъ педагогическихъ силъ

Еженедѣльная литературно-научная газета

„Спутник Средней Школы и Экстерна“.

Новый органъ ставитъ себѣ цѣлью обслуживать интересы и освѣщать жизнь средней школы въ самыхъ разнообразныхъ отношеніяхъ. Съ особеннымъ вниманіемъ газета будетъ относиться къ облегченію тернистаго пути тѣхъ лицъ, которые по различнымъ причинамъ не могли попасть въ среднюю школу и очутились въ рядахъ экстерновъ. Избавить по мѣрѣ возможности отъ напрасной трата силъ, облегчить и уяснить наиболѣе трудное въ курсѣ средней школы, освѣтить часто мѣняющееся правовое положеніе экстера—вотъ одна изъ главныхъ задачъ новой газеты. ПРОГРАММА:

- 1) Руководящія статьи.
- 2) Общедоступное изложеніе наиболѣе трудныхъ отдѣловъ по предметамъ средне-учебныхъ заведеній.
- 3) Обзоры письменныхъ работъ по словесности и математикѣ, предлагавшихся въ разныхъ гимназіяхъ въ теченіе года и на вкзааменахъ—преимущественно выпускныхъ.
- 4) Опыты разработки наиболѣе важныхъ сочиненій и типичныхъ задачъ съ объясненіями сообразно требованіямъ средне-учебныхъ заведеній.
- 5) Критические отзывы о новостяхъ учебной литературы для экстерновъ и средней школы,

а также бібліографический отдѣлъ вообще.

- 6) Хроника школьній жизни.
- 7) Очерки изъ жизни средней школы заграницей.
- 8) Физическое воспитаніе въ средней школѣ.
- 9) Статистическая свѣдѣнія о державныхъ и выдержаныхъ экстернахъ при разныхъ гимназіяхъ и испытательн., комит. учебн. окр.
- 10) Обзоръ русской и заграницн. жизни.
- 11) Обзоръ русской и заграницн. печати.
- 12) Очерки по новѣйшей русской и иностранной литературѣ.
- 13) Фельтоны.
- 14) Корреспонденціи.
- 15) Иллюстраціи и чертежи.
- 16) Почтовый ящикъ, где читатель найдетъ отвѣты на свои вопросы.
- 17) Наука и забаца (игры, развлечения, спорт).
- 18) Объявленія.
- 19) Обширный справочный отдѣлъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: въ годъ 4 р. 40 к., $\frac{1}{2}$ года 2 р. 30 к., 3 мѣс. 1 р. 20 к.,

1 мѣс. 50 к. Отдѣльный № 15 к. При подпискѣ на годъ—рассрочка: первый взносъ 1 р. 40 к., остальные

взносы по 1 р. черезъ каждые 3 мѣс. Адресъ Редакціи: КІЕВЪ, Большая Подольская 29, кв. 21.—Адресъ Конторы издания: Кіевъ, Прорѣзная 12.

Редактор Газеты О. А. Португаловъ.

Издатель Т. Е. Потровскій.

„ДУХОВНАЯ БЕСѢДА“ Ежемѣсячный поучительный и назидательный, религіозно-нравственній журналъ. „Духовная Бесѣда“ будетъ заключать въ себѣ, отличающемся простотою, убѣдительностью и общедоступностью изложения произведенія выдающихся духовныхъ писателей и проповѣдниковъ на всѣ воскресные и праздничные дни 1909 года. „Духовная Бесѣда“ постарається дать отвѣты на запросы времени, вызываемыя жизнью и потребностями современныхъ христіанъ, руководствуясь указаніями Слова Божія, толкованіями Отцовъ и Учителей церкви и примѣрами изъ жизни угодниковъ Божіихъ, прошлаго и настоящаго времени. Цѣль изданія „Духовной Бесѣды“ заключается въ томъ, чтобы дать любителямъ душеполезнаго чтенія возможность провести праздничный досугъ съ пользою для ума и сердца. Подписная цѣна: 1 р. с пересылкой. Адресъ редакціи: ПАВЛОВЪ Кіевской губ.

„Эскизы Современности“ Вышла новая брошюра, А. М. Богданъ-Сокольскій. (Очеркъ національного возрожденія и жизни послѣдніхъ 4-хъ лѣтъ на Украинѣ, въ Польшѣ, Литвѣ и у Евреевъ.) Цѣна 25 коп. П्रодается только у автора: г. Каменецъ-Подольскъ, Новий-Планъ д. Винокура, А. М. Богданъ-Сокольскаго.

„МІРЪ“. Продолжается подписка на 1909 год на двухнедельный литературный научный, общественно-политический журнал. Подписная цѣна с доставкой и пересылкой на год 4 р., на полгода 2 руб., на 3 мѣс. 1 р. Для выписывающих за границу к означенной цѣнѣ прибавляется стоимость доставки. Цѣна отдельного № 20 коп. При сотрудничествѣ слѣдующих лиц: Агафонов В. К., Андрусов Л., Арабажин К. И., Арцыбашевъ, М. П., Ашенбреннер Мих., проф. Батюшковъ Ф. Д., Баранцевич К. С., Барш Г. З., Беренштамъ В. В., Берштейн Н. Д., Богушевский Л. Л., Борисякъ А. А., Брусянинъ В., Брунъ Л., Будищевъ А. Н., Бухъ Л. К., Василевский Л. М., Велиховъ Л. А., Вейнбергъ А. А., Венгерова З., Вересаевъ В. В., Вечесловъ М. Г., Гриневская И. А., Гальперинъ, М. П., Годинъ Я., Гласко В. И., Градовскій Г. К., Дымовъ О. И., проф. Ермаковъ В. П., Заринъ А. Е., Зайцевъ Д., проф. Зографъ Н. Ю., Измайлова А. А., проф. Иванюковъ И. И., Клеенборгъ Л. Н., проф. Красновъ А. Н., Кремлевъ А. Н., Купринъ А. И., Лейтесъ К. С., Лаврентьевъ Д. К., Лев-Мовичъ, Леонтьевъ П. П., Ленскій Б., проф. Лесгафтъ П. Ф., Марковичъ Б. А., Марковичъ Р., Маціевичъ Л. М., Минцловъ С. Р., Морозовъ Н. А., Новиковъ А. И., Новорусскій М. В., Носковъ Н. Д., Платоновъ П., проф. Перетцъ В. Н., Птлюра С., пр.-д. Поваринъ С. И., Потапенко И. Н., Поршъ М., Потѣхинъ є. є., Протопоповъ Д. Д., Пужачскій Н. О., Рослаевъ А. С., Рукавишниковъ Ив., Рюминъ В. В., инж. тех. Сальниковъ А. Н., Селівановъ А. Ф., Свирскій А. И., Семеновъ Е. С., Сергѣй Горный, Сиромаха, Соломинъ С., Танъ, Тихоновъ: В. А., Тотоміанцъ В. Ф., Тумимъ Г. Г., Туган-Барановскій М. И., Федоровъ М. П., Филатовъ В. В., Цензоръ Д., Чюмина О., Щегловъ (Леонтьевъ) И. Л., Яновскій А. Е., др. Яцута К. З. и др. Адрес редакціи С.-Петербургъ, Лиговская 47. Редакторъ Л. Л. Богушевскій. Издатель: В. Л. Богушевскій.

Открыта подписка **Журналъ для всѣхъ** на 1909 г. **НОВЫЙ** общедоступ., литературно критический, общественно-политический, иллюстрирован. ежемѣсячный журнал. Слѣдяя лучшим традиціямъ „Журнала для всѣхъ“, новый журнал будет отражать всѣ явленія русской и иностранной общественно-политической жизни в безпристрастном и всестороннем освѣщеніи чуждом узко-партийных тенденцій. Избѣгая политической односторонности журнала будет преслѣдоваться преимущественно культурная задача. Удѣляя обширное вниманіе наиболѣвшим вопросам общественной жизни редакція широко ставит отдѣлы: литературный, критико-библиографический и популярно-научный. В. журналъ принимаютъ постоянное участіе: Отдѣлъ художественной литературы—Леонидъ Андреевъ, М. Арцыбашевъ, Л. Андрусонъ, Д. Айзманъ, Ник. Архиповъ, И. Бунинъ, В. Башкинъ, В. Вересаевъ, А. Вербицкая, Я. Годинъ, С. Гусевъ-Оренбургскій, О. Дымовъ, А. Купринъ, А. Каменскій, Карменъ, В. Муйжель, Н. Олигеръ, И. Потапенко, А. Ремизовъ, А. Рославлевъ, С. Скиталецъ, С. Сергеевъ-Ценскій, Н. Тимковскій, А. Федоровъ, Танъ, Е. Чириковъ, О. Чюмина, Г. Чулковъ, Дм. Цензоръ, И. Щепкина-Куперникъ, С. Юшкевичъ, и др. Отдѣлъ общественно-политический—Б. Агафоновъ, Н. Ашевшовъ, П. Берлинъ, Н. Ворецкій, А. Дживилевъ, проф. А. Караваевъ, проф. Д. Кузьминъ-Караваевъ, П. Мижуевъ, Н. Морозовъ, (шилссельбуржецъ), М. Лемке, проф. А. Погодинъ, В. Поссе, проф. Д. Петрушевскій, проф. Е. Тарле, проф. М. Туган-Барановскій, проф. И. Озеровъ, В. Тотоміанцъ, Г. Штильманъ, И. Южанинъ и др. Отдѣлъ критики и библиографии—Проф. є. Батюшковъ, Т. Богдановичъ, Л. Галкинъ, С. Венгеровъ, А. Измайлова, проф. Н. Котляревскій, проф. В. Сперанскій, проф. Д. Овсянико-Куликовскій, К. Чуковскій, и др. Отдѣлъ иску-

ствъ—Ал. Бенуа И. Гинзбургъ И. Лазаревскій А. Оссовскій И. Рѣпинъ Н. Рерихъ Н. Эфросъ и др. Журналъ выходит ежемѣсячно в обемѣ до 9 обычн. печатн. лист. (130-140 ст.) с иллюстраціями в текстѣ. Подписная цѣна 2 р. в год. Допускается разсрочка: 1 р. при подпискѣ и 1 р. к 1-му Апрѣлю. За границу 4 р. Цѣна отдельн. книжки 25 к. пробный №—за пять 7 коп. марок. Желающіе получить ноябрьск. и декабрьск. книжки приплачиваютъ по 30 к. за каждую, или 50 к. за двѣ (с пересыпкой). Подписка принимается: в конторѣ Редакціи и во всѣхъ книжныхъ магазинахъ. При подпискѣ через книжные магазины сверхъ подписной цѣны доплачивается еще 15 комиссіонныхъ.—Адрес Конторы и Редакціи: С.-Петербургъ Свѣтной 16.

Московскій Еженедѣльник год изданія IV. Журналъ расширил отдѣлы, посвященные текущему законодательству материальным и культурным потребностямъ Россіи, а также вѣнѣшней политики, удѣляя особое вниманіе Славянскому вопросу; равным образомъ будут всесторонне освѣщаемыя явленія в области религіозно-философскихъ идей искусства и литературы. Редакторъ И. Е. Н. Трубецкой. Ближайшие сотрудники: С. А. Котляревскій, А. Л. Погодинъ, П. Б. Струве, Кн. Г. Трубецкой и А. А. Кауфманъ. В теченіи года подписки получат 50 книжекъ еженедѣльно за исключеніемъ праздников Рождества и Пасхи. Условія подписки: 1 год—5 р. на 6 мѣсяцевъ—3 р. на 3 мѣсяца—1 р. 50 к. За границу вдвое. Разсрочка допускается годовымъ полисчикомъ при подпискѣ 3 руб., 1 мая—2 руб. Контора журнала **Московскій Еженедѣльник**—Москва, Пречистенскій бульвар д. Кальмсера.

„БЕССАРАБСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО“ двухнедѣльный журналъ, издаваемый Агрономической секціей Бессарабскаго Общества естествоиспытателей и Кишиневскимъ Отдѣломъ Императорскаго Россійскаго Общества плодоводства. Журналъ будет посвящен интересамъ бессарабскаго сельскаго хозяйства. Редакція намѣрена обслуживать практические запросы сельскихъ хозяевъ и содѣйствовать успѣхамъ полеводства, скотоводства, виноградарства, винодѣлія, плодоводства, огородничества и табако-водства. Систематически разрабатывая названныя отрасли, редакція вмѣстѣ с тѣмъ не будет упускать из виду и нужд шелководства, пчеловодства, лѣсо-разведенія и рыболовства, а также даст рядъ статей, касающихся кустарныхъ промысловъ. Цѣна на год—2 руб., для учителей—1 руб. 50 коп. Адрес редакціи: г. Кишиневъ, Синадиновская, 23.

Открыта подписка на 1909 год на ежемѣсячный жур- **Союз Женщин** Третій год изданія. Жур-налъ посвящен вопросамъ связаннымъ с борьбою за равноправіе женщинъ и улучшениемъ ихъ материального, культурного и правового положенія. Подписная цѣна с доставкой и пересыпкой на год—2 руб. 50 коп. на полгода—1 руб. 50 коп. Редакція: С.-Петербургъ, Николаевская 84 кв. 9.

СЛАВЯНСКІЙ МІР ежемѣсячный журналъ литературы, искусства, критики и идеяного общенія. Подписная цѣна: на год—2 р. 50 к.; 1/2 г.—1 р. 30 к.; 3 м.—65 к. Адрес редакціи: С.-ПБГ. Тучковъ пер., д. 17, кв. 39.

W dniu 30 maja b. r. wyszedł już trzeci numer

„Przeglądu Krajowego”

tygodnika politycznego, społeczno-ekonomicznego o kierunku demokratyczno-krajowym, poświęcony przedewszystkiem sprawom kulturalnym naszego kraju.

Prenumerata „PRZEGLĄDU KRAJOWEGO” wynosi: w Kijowie, w Cesarstwie i Królestwie: rocznie rb. 6., półrocznie rb. 3. kwartalnie rb. 1. 50.

W Galicji: rocznie 18 kr., półrocznie 9 kr., kwart. 4 kr. 50 hl.

Cena numeru pojedyńczego kop. 15.

Adres Redakcji i administracji: Kijów, Funduklejowska № 10, m. 14.

Prenumeratę przyjmuje w Kijowie, oprócz administracji „Przeglądu Krajowego”, księgarnia Leona Idzykowskiego, Kreszczatyk 29, i księgarnia K. Szepe, Mikołajowska, № 9.

— Продолжается подписка на 1909 г. —

на газету

„Запорожский Край”,

выходящую в г. Александровскѣ, Екатер. губ., по программѣ большихъ столичныхъ газет.

НАПРАВЛЕНИЕ ГАЗЕТЫ БЕЗПАРТИЙНО-ПРОГРЕССИВНОЕ.

Особое внимание газета обращает на жизнь обширного Запорожского края и отводит первое место защищѣ интересовъ трудового класса населенія, въ особенности—крестьянства.

Въ газетѣ принимаютъ участіе лучшіе столичные и провинциальные прогрессивные журналисты.

Газета имѣетъ собственныхъ корреспондентовъ въ Петербургѣ, Москвѣ и другихъ крупныхъ городахъ Россіи, а также въ прилегающихъ къ Александровску мѣстностяхъ. За-границей: въ Парижѣ, Вѣнѣ, Берлинѣ и Константинополѣ имѣются собственные корреспонденты-сотрудники газеты, которые систематически будутъ освещать зарубежную жизнь въ присылаемыхъ по почтѣ и телеграфу корреспонденціяхъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: на годъ 3 р. 50 коп., на 6 мѣс.—2 р. и на 1 мѣс.—40 коп. с доставной или пересыпкой.

Адресъ редакціи и главной конторы: Александровскъ, Екатер. губ., Покровская ул., д. Куржупова.

ВИДАВНИЦТВО

„УКРАЇНСЬКІЙ УЧИТЕЛЬ“

ВИДАЛО ТАКІ КНИЖКИ:

№ 1. Гр. Шерстюк. Українська граматика для школи. Частина I. Ц. 20 к.	„ 12. Гр. Шерстюк. „Світло“—Літературний ілюстрований збірник для дітей. Ц. 35 коп., на крашому папері 60 к.
„ 2. С. Черкасенко. Про небо. Популярна астрономія. Частина I. Ц. 20 к.	„ 13. В. Корольов. Про людське тіло. З малюн. Ц. 15 к.
„ 3. С. Черкасенко. Діткам. Казки й вірші. Ц. 10 к.	„ 14. З. Топеліус. Казки. Перекл. Б. Грінченка. З малюнками. Ц. 8 к.
„ 4. „ Як вродилася пісня. Казка. ц. 3 к.	„ 15. Д. Дорошенко. Білоруси і їх національне відродження. Ц. 5 к.
„ 5. „ Убогий жид. Казка. Ц. 2 к.	„ 16. В. Доманицький. Словаки. Про їх життя та національне відродження. З малюнк. Ц. 10 к.
„ 6. З. Топеліус. Пустун Розбишаченко. Казка. Перекл. Б. Грінченка. З мал. Ц. 2 к.	„ 17. С. Черкасенко. Про небо (популярна астрономія). З малюнк. Частина II. Ц. 15 к.
„ 7. Бр. Грімм. Казки. Книжка Г. Переклав Гр. Шерстюк. Ц. 3 к.	„ 18. М. Коцюбинський. Ялинка, Тroe оповід. З малюнк. Ц. 8 к.
„ 8. С. Черкасенко. Граматка. (Букварець). Ц. 5 к.	„ 19. Б. Грінченко. Олеся. Тroe оповід. З малюнками Ц. 5 к.
„ 9. Ол. Коцюбинський. Арифметика для українських шкіл. Ц. 10 к.	„ 20. Коцюбинський. Харитя оповід. З малюнк. Ц. 3 к.
„ 10. Б. Грінченко. Про книги. Як їх вигадано друкувати. Ц. 10 к.	„ 21. Гр. Шерстюк. Українська граматика. Част. II-га. Складня. Ц. 25 к.
„ 11. М. Загірня. Який був лад въ Афинській державі. Ц. 10 к.	

Склад видання въ Київі, въ Українській Книгарні—Безаківська № 8; і въ книг. Л.-Н. Вістника, В. Володимирська № 28.

Нові книжки про переселення.

1. О Мицюк. Про переселення на Амур та въ Усурійський край, ціна 5 к.

2. О Мицюк. Переселення въ Західний Сібір-губернії: Тобольська, Томська зъ Акмолинськимъ округомъ, Єнісейська; області: Забайкальська, Іркутська, Якутська, зъ малюнк., ціна 8 к.

3. О Мицюк. Переселення въ степовий Киргизький край (на Сірий Клин) ціна 7 к.

Усі три книжки висилается бандеролею по пошті кожному, хто прише 24 коп. поштов. марками.

Книжки того-ж автора:

Про піски Полтавщині та їх задобрюваннє. З 14 малюнками і 1 картою ціна 15 к. Вереміївська Коліївщина (друкується).

Замовляти въ Українській Книгарні, Київ, Безаківська, ч. 8.

Продаються і въ інш. укр. книгарнях.

По кращихъ київськихъ укр. книгарняхъ продається нова книжка. П. ВОРОНІН. 46 стор. ц. 8 коп. Зміст: 1) „Як я виграв у товариша-чителя бляшаного самовара“. 2) На зажинках. 3) Торги. 4) В суді. 5) Дума заводського робітника. Склад видання въ „Українській Книгарні“, Київ, Безаківська № 8.

Год IV' выданьня „НАША НІВА“

1909 год.

ПЕРШАЯ БЕЛАРУСКАЯ ГАЗЕТА З РЫСУНКАМИ

ВЫХОДЗІЦЬ РУСКІМІ і ПОЛЬСКІМІ ЛІТЭРАМІ

Прымеца падпіска на 1909 год.

„Наша Ніва“ паставіла сабе мэту будзіць у беларусоў пачуцьце чалавека і грамадзяніна, голасно гаворыць аб яго патрабах і правах.

„Наша Ніва“ елзіная газета ў краю, которая мае карэспандэнтоў бадай з усіх мястечак і шмат з якіх вёск; у гэтых карэспандэнціях, як у листры, відаць усё жыцьцё нашых дагэтуль забытых беларусоў.

„Наша Ніва“ ўсе новыя думскіе законы, которые датыкаюць Беларусі, разбірае і ацэнівае жыўмі прыкладамі з жыцьця Беларускага краю.

„Наша Ніва“ тлумачыць сваім чытацелям усё, што робіцца на цэлым съвеце і ў Рэсе.

„Наша Ніва“ друкуюць практычныя гутаркі аб гаспадарцы.

„Наша Ніва“ тлумачыць, як нарыхтаваць розныя культурныя справы (кооперація, сельскія банчки, бібліоткі і др.).

„Наша Ніва“ ў „Пачтовай скрынцы“ дае атказы на ўсе пытаннія, тлумачыць законы, паказывае добрые кніжкі беларускіе, украінскіе і др.

„Наша Ніва“ мае сваіх карэспандэнтоў на Украіне, заявля асобны аддзел „Лістоў з Украіны“.

„Наша Ніва“ орган беларускай мястечковой і вясковай працаўніцтва беднатаў.

ЦЭНА с перасылкаю і дастаўкаю да хаты:

На 1 год—2 руб. 50 кап., на $\frac{1}{2}$ года—1 р. 25 к., на 3 мес.—65 кап., на 1 мес. 25 к. За граніцу на 1 год—4 руб., на $\frac{1}{2}$ года—2 руб.

Рэдактор-Выдауча А. Уласоў.

Адрэс Рэдакціі і Канторы: ВІЛЬНЯ, Віленская № 20.

Украінське видавництво „Ранок“

(під керунком Олекси Коваленка)

- 1 Драгоманов М. „Старі хартії вільности“. Ціна 40 коп.
2 „Рай і поступ“. Ц. 40 к.
3 „Заздрі богі“. Ц. 10 к.
4 „Швейцарська спілка“. Ц. 10 к.
5 „Про волю віри“. Ц. 10 к.
6 „Евангельська віра в старій Англії“. Ц. 5 к.
7 „Царство Божіе внутри вас.“ Л. Толстого. Ц. 10 к.
8 Стещенко К.: „Ще не вмерла Україна!“ слова П. Чубинського, народнє видання, (ноты для хору). Ц. 15 к.
9 „Прометей“, слова Олекси Коваленка (ноты для хору). Ц. 45 к.
10 „Цілість держави і автономія“ Піменової, перекл. Олекси Коваленка. Ц. 3 к.
11 Лозинський М. „Польський і рускій революцыйны рух і Україна“, 1 ч. Ц. 35 к.
12 „Ревізор“, комедія в 5 д. Гоголя, перекл. Олекси Коваленка. Ц. 25 к.
13 „Гетьман“, опов. Златовратскага, перекл. Олекси Коваленка. Ц. 10 к.
14 Кононенко М. „Струна“. Поезії. Ц. 20 к.
15 „Любов до ближнього“, жарт в 1 картины Л. Андреева, переклав Олекси Коваленка. Ц. 10 к.

Видання І. Самоненка.

- 16 „Розвага“, Украінський Декламатор. Том I. Уложив Олекси Коваленка. Артистичны зборнік поезій, оповідань, жартів, сатир, гуморесок, з 62 портр. Ц. 1 р. 25 коп. (в оправі 1 р. 75 коп.)
17 „Розвага“, Украінський Декламатор. Том II. Уложив Олекси Коваленка. В II томі надруковано до 400 новых твораў поетаў і письменніків, що не увійшли в I том. Ц. 1 р. (в оправі 1 р. 50 к.)
18 „Тэрновий Вінон“. Літературно-Артистичны Альманах, під редакцію Олекси Коваленка. Виданне роскішне, з картинаў, малюнкамі і віньеткамі. Ціна 1 руб. 25 коп. (в оправі 2 карб.)
19 „Горбононій“. Весела гумористична казка для дарослих і дітей. Олекси Коваленка. З малюнкамі. Ц. 20 к.
20 „Украінська Муз“. Поэтична антологія (хрестоматія). Під редакцію Олекси Коваленка. В антологію входяць краші творы 134 украінскіх поетаў. 1280 ст. Ціна 2 руб. (в оправі 2 р. 75 к.)

Піродаються в „Украінській книгарні“, б. „Кіївської Старини“, НІІВ, Безаківська, 8; можна купувати і в книгарні Іоанновскага, Хрещатик 29.

ЧАРОДНЕ БОГАТСТВО Австрія, Чернівці, ул. Петровича 2. Часопись суспільно-економічна. Вістник хліборобських спілок на Буковині „Селянська касса“ Ціна в Росії 70 к. на рік.

ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ орган для робочого люду. Виходить щотижня. Ціна в Росії 2 руб. ЛЬВІВ, ул. Ліндгоф 2.

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС радикальна політич. часопись, виходить двічі на тиждень. Ціна в Росії 4 руб. ЛЬВІВ, ул. Ліндгоф 7.

„ГРОМАДЯНИН“ У Чернівцях виходить що 10-ого, 20-ого і 30-ого кожного місяця радикальна часопись на Буковині і коштує на рік в Австро-Угорщині 4 корон, а заграницею 6 кор. або 2 руб. 50 к. Адрес: Чернівці, поштова скринька ч. 15.

ДІЛО щоденна Українська газета. Передплатна в Росії на рік 18 карб., на 1/2 р. 9 карб. Австрія, ЛЬВІВ, (Lemberg), Ринок 10.

ПОДІЛЬСКЕ СЛОВО часопись політична. Виходить щотижня. Ціна 3 карб. Тернопіль (Галичина).

НАРОДНА СПРАВА Чернівці, ул. Божниці, Редактор, адвокат Т. Галіп.

ХЛОПСКА ПРАВДА тижнева селянська часопись Ц. I р. 50 к. (Галич.) Коломия.

УЧИТЕЛЬ педагогічний журнал, двічі на місяць: на рік 4 руб. ЛЬВІВ, Вірменська 2.

ПРАПОР орган українсько-руського народного учительства. Ціна 3 рублі. Галичина, Коломия ул. Міцкевича.

„Каменярі“ орган Вільної організації укр. учителства на Буковині. Виходить 5 і 20 кожного місяця. Ціна на рік 6 кор. (3 карб.) Адміністрація в Мамаївцях нових. Адрес: Станівці горишині н. Чер. Буковина, Австрія.

НАРОДНЕ СЛОВО ілюстрована часопись, виходить тричі на тиждень. Ціна 2 руб. ЛЬВІВ, Академична 8.

ОСНОВА що-тижнева просвітно-політична і господарська ілюстрована часопись. Ціна 3 руб. ЛЬВІВ, ул. Скарги 2.

СВОБОДА українська часопись в Америці виходить що-тижня, ціна 4 карб. Адреса: „Svoboda“ 184 Hudson St, New York N. Y. N. A. Можна виписувати через „Українську Книгарню“ (Київ, Безаківська 8.)

КАНАДІЙСЬКИЙ ФАРМЕР українська тижнева, ілюстрована часопись в Канаді. Ціна 2 дол. (4 карб.) Адреса: Th. Cana, dian farmer, P. O. Box. 3081, Winnipeg, Man Canada-Америка.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА

на українську незалежну радикальну часопись

„Чорна Рада“

(РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ).

Часопись виходить у Відні (в Австрії) 1-го і 15 кожного місяця і призначається як осередок для широких верств українського громадянства. „Чорна Рада“ веде отверту боротьбу за з'єднання всіх щиріх українців по обидва боки кордону для успішної праці над національно-культурним і економічним розвитком нашого народу.

Часопись можна купувати і передплачувати: в книгарні Літературно-наукового Вістника (Київ, Володимирська, 28); в Українській Книгарні (Київ, Безаківська, 8); в книгарні Одеської Просвіти (Одеса, Софійська, 30); а також і в самій редакції „Чорної Ради“: „Свога Rada“ Wien XVIII Gentzgasse 21.

Ціна за рік з пересилкою: в Росії 2 карб., в Австрії 4 корони, в Америці 1 долар.

Вийшла з друку і продається нова брошура: С. Просвітянин. *Літературні Герострати українства.* (Відбиток з журн. „Україн. Хата“). Ціна 20 к.

Купувати можна: у Київ—Українська Книгарня, Книгарня Літ.-наук. Вістника; в Одесі—Книгарня т-ва „Просвіта“, видділ редакції і контори журн. „Україн. Хата“.

Жертуйте ж пам'ятник М. Шеєчвікові у Київ!!

Гроши дозволено збирати по всій Росії Полтавській губ., земськ. Управі, котра й висилає марки і книжкові книжки для збору жертв.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА

на новий популярний ілюстрований щомісячний літературно-науково-громадський і економічний журнал:

УКРАЇНСЬКА ХАТА

Журнал призначається для широких верств українського громадянства.

Містить твори з красного письменства: (поезії, оповідання, драми, нариси і інш.) науки і мистецтва; статті: історичні, публіцистичні, критичні та економічні; звідомлення про діяльність українських наукових, літературних і культурно-просвітніх товариств і інш., звістки, дописи і статті про життя і потреби українського студенства, учительства і жіноцтва.

Мета журналу—роздуждення національної свідомості серед нашого суспільства і розвиток рідного письменства, культури і штуки.

Крім орігінальних праць, друковатимуться переклади і огляди інших літератур, а також міститимуться портрети і малюнки.

Головна редакція і контора: Київ, Бульварно-Кудрявська, 38.

Відділ редакції і контори: Одеса, Херсонська, 52, кв. 2.

Передплата приймається також: в „Українській Книгарні“ (Київ, Безаківська, 8), в Книгарні „Літературно-Наук. Вістн.“ (Київ, Володимирська 28).

в редакції журналу „Будучина“ (Галичина, Львів, Сікстуська 31).

1) Рукописи, що присилаються в редакцію, повинні бути виразно переписані на одному боці паперу з підписом і адресою автора. 2) Неприняті до друку дрібні оповідання і вірші знищуються із приводу їх редакція не входе ні в які листування, а хто хоче одержати назад неприняті більші рукописи, або звертається до редакції з якими запитаннями—повинен присилати для цього поштові марки. 3) За зміну адреси присилати 25 коп. 4) Всі передплатники, що звертаються до редакції по справам передплати, повинні указувати свій передплатний № (що на опасці). 5). Оповістки друнуються в „Українській Хаті“ по ціні: Ціла сторінка: 20 руб.; $\frac{1}{2}$ стр. 10 р.; $\frac{1}{4}$ стр. 5 р.; $\frac{1}{8}$ стр. 3 р.; за рядок нонпарелі в $\frac{1}{2}$ стр.—20 коп. А коли більше як на один раз, по умові, робиться відповідна знижка (до 75%).

Ціна на рік з пересилкою: 3 руб., окремої книжки 25 к., з пересилкою 30 коп.,

Можна виплачувати частками по 1 руб.

Для закордонної України (Галичина) на рік з пересилкою 8 корон, можна частками по 2 кор. Окрема книжка 65 сотик., з пересилкою 75 сот.

ОД КОНТОРИ:

—В Одесі одкрито відділ контори і редакції журналу, де можна передплачувати журнал, купувати окремі №№, замовляти оповістки, а також надсилати статті для журналу. Гроши і заказну кореспонденцію просимо надсилати по цій адресі: Одеса, Херсонська 52, 2, кв. д-ра І. Луценка.

Контора прохаче своїх шановних передплатників, котрі виписують журнал в розсрочку і прислали тільки 1 карб., або $1\frac{1}{2}$ карб. продовжити передплату, щоб не було задержки з висилкою слідуючих книжок журналу.

УКРАЇНСЬКА ХАТА

ПОПУЛЯРНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВО-ГРОМАДСЬКИЙ
І ЕКОНОМІЧНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ МІСЯЧНИК.

№ 6.

1909

ЗМІСТ:

1. О. Олесь.—Поезія.
2. Ів. Липа.—Колесо життя (казка).
3. Сидір Твердохліб.—Поезія.
4. Ол. Плющ.—Страшна помилка.
5. Ол. Неприцький-Грановський.—Поезія.
6. М. євшан.—Василь Пачовський (спроба характеристики).
7. Тр. Романченко.—Соловейкові (поез'я).
8. Д.р Зенон Кузеля —Про потребу і техніку збирання етнографичних матеріалів.
9. Ів. Липа.—Іван Манжура (біографічний нарис).
10. Русин—Новий вклад в українознавство.
11. М. Срібллянський.—„Молода Україна“.
12. Чепіга.—До національної школи.
13. Ф. Петруненко.—Весною (поезія).
14. Бібліографія.
15. Українство в чужій пресі.
16. Літературна хроніка.
17. Книжки надіслані до редакції.
18. Оголошення.

“Р А Д А”

Приймається передплата на 1909 рік (4 рік видання). Політична, економична і літературна українська газета, виходить що днія, крім понеділків, як звичайні великі політичні газети Власні кореспонденти в столицях і по всіх значніших місцях України. В Державній Думі і Державній Раді кореспондент власний. Коштує РАДА з приставкою і пересилкою в Росії на рік 6 карб., на півроку 3 карб. 25 к., на 3 міс. 1 карб. 75 к., на 1 міс. 65 к. За граници: на рік 11 карб., на півроку 5 карб. 50 к., на 3 міс. 2 карб. 75 коп., 1 міс. 1 карб. Ціна окремого № 4 коп. Рокові предплатники за доплату 2 карб. одержать додаток: „Історія України-Русі“. М. Аркаса. Адреса редакції і головної контори: КІЇВ, Велика Підвальна ул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Редактор М. Павловський.

Видавець С. Чикаленко

“БУДУЧИНА” Приймається передплата на літературно науковий журнал призначений для ширших верств українсько-го громадянства. — Містить твори з красного письменства: (поезії, оповідання, нариси, драми; статті: історичні, публіцистичні, критичні); переклади і ілюстрації. В „Будучині“ беруть участь старші і молодші письменники з рос. України, Галичини й Буковини.— Адреса редакції і адміністрації: Львів, Сікстуська 31. Передплата приймається також: в „Українській Книгарні“ (Кіїв, Безаківська 8) і в Книгарні „Літер. Наук. Вістника“ (Володимирська 28). Редактор: Микола Венжин. Ціна на рік з пересилкою: 8 кор., в Росії 4 руб., в Америці 2 долари. Поодинокі числа по 40 сот., або 20 коп. Можна виплачувати ратами по 2 кор. Журнал можна замовляти до кінця 1909 року.

Літературно-Науковий Вістник XII. Український місячник літератури, науки і громадського життя. Передплата на рік 8 руб., для незаможних 7 руб., можна і в разсрочку. КІЇВ, Вел. Володимирська, 82.

Видавець М. Грушевський. Редактор С. Веселовський.

ЗАПИСКИ Українського Науковго Т-ва в Київі виходять від р. 1908. Передплата на першу серію: 5 р. з пересилкою в Росії за кордон—6 р. Для студентів, учеників, народніх учителів 3 р.. для членів Т-ва 2 р. Приймається передплата в бюро Т-ва при редакції Л. Н. Вістника, В. Володимирська, № 28.

РІДНИЙ КРАЙ Підписка на 1909-й рік. 4-й рік видання. Виходить в Київі, 4 рази на місяць, (48 чисел на рік) з ілюстраціями, під редакцією О. Пчілки (О. Косач).

Містить статті про громадські справи, звітки з життя на Україні й в інших країнах, оповідання, п'еси для театру, вірші, видомості господарські, звітки про українські книжки, про театр і інше мистецтво, дописи, оповістки. Ціна „Рідного краю“, з пересилкою, на рік 4 р., на півроку 2 р., на 2 місяці 1 р.; Рідний Край з ілюстрованим місячним додатком Молода Україна коштує на рік 5 р., на півроку 2 р. 50 к., на 3 міс. 1 р. 25 к. Молода Україна окрім від Рідного краю—2 р., на рік, 1 р. на півроку. Адрес: Кіїв, Благовіщенська, 97. Всі ціни і для заграниці—однакові.

Українське бжільництво (3 рік видання) виходить 12разів на рік книжками до 1 $\frac{1}{2}$ аркуша з малюнками. Ціна 1 карб. Адреса: Кіїв, „Українське бжільництво“. Редактор-видавець Є. Архипенко.

Світова Зірница Селянський тижневик. Ціна на рік 3 карб., на пів року 1 карб. 50 коп., окрім числа 7 коп. Редактор-видавець І. Волошиновський.

Почт. ст. Ярошенка. Подол. губ. в с Пеньковку.

ЗАПИСКИ НАУКОВАГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА Наукова часопись, присвячена передовім українській історії, філології і етнографії. Виходить під редакцією М. Грушевського, XVI рік видання. Передплата в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки 1 руб. 50 к. Посилати: Львів (Lemberg) Австрія, Супіньского ч. 17 наук. тов. ім. Шевченка. (Sevcenko—Gesellschaft der. Wissenschaften), або через контору „Літ.-Науков. Вістника“, Кіїв, Володимирська, 28.

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА, виходить з початку січня 1909, в якій друкуються перекладні твори з усіх світових літератур та з усіх галузей людського знання, а також вибрані твори української літератури. Ціна на рік за 24 книжки 4 руб. 50 к. Австрія, Львів Академична 8, Загальна Друкарня.

ПІСЬМО З ПРОСЬВІТИ виходить між 15—20-им кожного місяця і подає способи і дороги, якими наш народ може дійти до кращої долі, містить оповідання з минувшості нашого і других народів, подає вісти про просвітній і економічний рух серед нашого народа і інших культурних народів та інформує про всілякі здобутки людського духа. „Післьмо з Просвіти“ коштує річно 3 К., а для членів „Просвіти“ лише 2 К. для Росії 2 руб. Адрес редакції і адміністрації, „Післьмо з Просвіти“: Львів, Ринок ч. 10.

UKRAINISCHE RUNDSCHAU укр. місячна часопись по німецькі. Ціна 3 руб. Адреса: „Ukrainische Rundschau“. Wiegenstr. 18, Frauenelderstr. 2.

СВОБОДА тижневик. Ціна 3 руб. ЛЬВІВ, ул. Ринок 10.

БОРБА робітничий двохтижневий журнал. Ціна 1 р. 50 коп., (Буковина) Глібока.

ЕКОНОМИСТ економично-господарський місячник. Ціна в Росії 2 руб. 50 к. ЛЬВІВ, Ринок 10.

І тут же громада обібрала чотирьох братів, легокрилих як орли, і твердо наказала про все довідатись і швидче поверта-
тись до дому.

Курява од копит кінських, а далі тирса висока ту-ж мить сховала їх од очей громади.

Швидко казка кажеться, не так діло робиться.

Чимало часу поминуло, чимало води утекло, а про братів
жі чутки, ні звістки, наче безодня їх поглинула.

Спершу виглядали, нудились, а там потроху вже й забу-
вати стали.

Коли це одного дня, як усі були коло роботи, неждано-нега-
дано, страшна блискавка перерізала з краю до краю все небо, і
серед ясного дня вдарив такий грім, що земля захиталася.

Де не взялись на небі чорні хмари, і стало темно, мов осінньої ночі.

Аж знову освітило землю, і люде, тремтячи од страху, поба-
чили, що з чорних хмар вилітає вогняний трьохголовий змій, на
якому сидить чоловік.

Скоро доткнувся змій землі, розсипався порохом.

Коли ж той порох розвіяло по всьому краю, всі побачили,
що на тому місці стоїть перший брат.

І побігли до його.

Перший брат сказав так:

Ходив я, панове-товариши, по вашій волі, по своїй охоті, в да-
лекі краї. Переїздив степи широкі, переходив гори високі, перепли-
вав моря бурхливі, аж прибув у князівство. У князівстві люди живу-
ть не по-вашому: не знають ні роботи важкої, ні клопот нудних,
бо непереможною силою скорили собі сусідні народи, повернули їх
на рабів. Самі-ж тільки порядкують та купаються у роскошах.

Сила ця — зброя.

Ось зараз покажу вам те чудове життя.

Розбив тут червону, як кров, крашанку, і по степові роскину-
лось велике князівство з селами та городами.

По селях чутно грають музики, весела челядь танцює, співає,
бавиться. На степах необмежних косять, жнуть князівські підданці,
між ними похожають та порядкують володарі їхні.

У великих палацах пани гуляють, веселяться, рігочуться, раби
їм до послуг стають, вино заморське наливають...

Далі великі городи: широкими вулицями військо йде, гучно
співає, весело корогвами має.

Зброя блищить, обличчя у вояків з'ухвальством сяють.

З другого боку — війна: рівними лавами насувають воїни з обох таборів: з гаківниць гукають, з гармат грімають, шаблями брязкотять...

Маненькою річкою побігла по землі червона кров, і почувся здалека важкий стогін...

Тут grimнула музика військова, і все зникло...

Ахнула громада з того дива.

Усі загомоніли, загули, закричали з радощів.

Любо всім стало, що так весело живуть там, де панує зброя, і собі захотілося такого ладу.

— Добре, — сказав перший брат. — Тільки насамперед треба вам обібрati князя, і щоб йому корилися, а хто не схоче, того він каратиме на смерть.

Тоді громада обібрала першого брата за князя, а він зараз же запровадив новий лад...

І от по городах стоять сильні фортеці, з них дивляться грізно гармати. По великих казармах салдати весело співають, по майданах муштруються.

Цілий край повернувся у військовий табор.

Князь у похід виrushає.

Військо гордо виступає, зброя проти сонця виблискує, труби трубллять, барабани б'ють.

Як вихор налетіли на добрих сусідів, — старих порубали, малих кіньми потоптали, а середульших у полон забрали.

Села й ниви спалили.

І став сусідній край руїною.

Де красувалося у затишку щасливе село, де недавно лунала пісня весела, там коло трупів лиш вовки-сіроманці та ворони-чорнокрильці...

А бранці вже раби в князівстві: не мають ні волі своєї, ні хати, ні хліба свого, ні батьків, а ні дітей — усе належить їхнім володарям-воїнам.

Володарі-ж роскошують...

Забули вже, як і землю святу обробляти, одно знай — різали беззахистних сусідів, забірали собі чим раз більше рабів.

Кінчалася одна різ'ня, починався гучний бенкет, аж поки князь занудиться і знову гукне до зброї.

Може б і добре так жилося, та прокинулися у людей заздрощі, знайшлися самолюбці, що самі захотіли князювати.

А як князь карав таких на смерть, то вони перекинулися до сусідів, навчили їх робити зброю і воювати.

Там поробилися князями і побудували скрізь фортеці.

І пішов один братній народ на другий, потяглась безперестанна війна.

Сьогодня подужає один князь, — руйнує городи й села, бере рабів.

Завтра переміг другий — палить села, забирає рабів.

Уся, колись тиха країна, стала кріавою різницею.

Сусід убиває сусіда, рabi жорстоких панів, пани мстивих рабів, а всіх на смерть карає князь.

І всі поробилися рабами тієї великої сили — зброї. У всіх серця стали жорстокі й непокійні, та ніхто вже не зміг одмінити той страшний лад, бо всі боялися кари.

І не було світлої днини в тому краї, де запанувала зброя.

Чи давно так велося, чи ні: скоро казка кажеться, не так діло робиться.

Одного ранку, коли всі князі воювали про-між себе, умент зробилася найтемніша ніч.

Застугоніла земля, заколивалася. Заревів вихор, grimнув страшений грім, і блискавка освітила землю.

Тоді всі, тремтячи од страху, побачили, що летить вогняний шостиголовий змій, а на йому сидить чоловік.

Скоро доткнувся змій землі розсипався порохом.

Коли ж порох розвіяло по країні, і знову стало світло, то на тому місці стояв другий брат.

Князі перелякалися, казали своїм воїнам убити брата, та ніхто вже їх не слухав, а всі бігли до його.

Другий брат сказав так:

— Ходив я, панове-товариші, по вашій волі, по своїй охоті, вдалекі краї.

Переїздив степи широкі, переходив гори високі, перепливав моря бурхливі, аж прибув у царство.

У царстві люде живуть не по-вашому:

Не сідають коней і в походи не рушають.

Не повстає там брат на брата, немає сиріт після вбитого батька, ні матері безутішної, ні дівчини заплаканої.

Там панує така сила, що нею люде зробили життя своє без міри щасливим та без журним, бо сполучили всі князівства до купи і збудували велике царство, а воїни тільки стоять на сторожі тієї непереможної сили.

Сила ця — наука.

Розбив тут білу, як папер, крашанку і по степові роскинулось велике царство з городами та селами.

По городах величезні університети, громадські театри, дивні музеї, просторі бібліотеки.

З високих веж сиві вчені оглядають небо в телескопи, по університетах дивляться в мікроскопи, а коло вчених тисячі лагідних юнаків, жадібно ловлять кожне їх слово, щоб і собі здобути науки.

По музеях красуються дива з усіх країв, у роскішних галереях на великих малюнках відбилось життя цілого світу, а в бібліотеках зібрано весь розум од початку життя людського.

І скрізь, там і тут, скрізь повно молоді й старих, чоловіків і жінок, що жваво метушаться, весело розмовляють, сяють щастям.

По селах теж маленькі школи, повні моторної дітвори, що й собі вчиться, весело бавиться.

З другого боку, по морю синьому, мов чайки, кораблі гуляють. Крізь необсяжні праліси блискавицею поїзди пролітають, над бистрими ріками перебігають, під високі гори поринають, а з вікон цяцькованих вагонів веселі люди привіт посилають.

А ось упала на землю ніч. Над великими городами висять нескінчені сонця, освітлюють їх білим, холодним світом. Скрізь як у день. По вулицях, по театрах, по цірках повно щасливих людей, що бавляться, регочуться, радіють...

Тільки по селах, у маленьких хатках, куди не досягає біла електріка, щось у пітьмі ворушиться.

І враз іздалека почувся важкий-важкий стогін...

Та раптом вибухнув над городом дивоглядний фейєрверк: полетіли в небо тисячі грімучих зміїв, милійони ріжно-цвітних зорь, вогняних фонтанів — і тут усе зникло...

Ахнули з такого дива і раби і пани.

Усі загомоніли; загули, закричали з радощів.

Любо всім стало, що так гарно живуть там, де панує наука, і собі забажалося такого ладу.

— Добре, — сказав другий брат: — насамперед треба всі князівські землі сполучити докупи й обірати одного царя, що буде самодержцем у великому непереможному царстві.

Тоді накинулись на своїх князів, усіх повбивали, трупи їхні до хвостів диких коней привязали, а ті геть по степах князівські кості розметали.

І став другий брат царем, а в державі почала ширитися наука.

Учені мудрою науковою повернули саму природу собі до послуг, собі на вжиток.

Скорили непереможний час, вигадали такі машини, що ними одна людина за день може зробити більше як колись за рік.

Скорили просторінь, і за годину переїздять широкі степи, перелітають по воздуху через великі моря, за хвилину мають звістки з найдальших країн, говорять з одного города у другий, як з хати в хату.

Учені дізналися, що робиться на дні океану, що під землею. Перелічили зорі на небі і кожній дали ймення.

Довідалися про тисячі пород бактерій, що почали приносити їм хвороби, вивчили життя й характер кожної породи, щоб з ними боротися.

Через науку вчені стали свідомі своєї сили, поробилися першими між людьми: професорами, прокурорами, міністрами, начальниками.

Наука поділила людей на два табори: на вчених і темних.

Учені писали для темних закони і примушували їх виконувати.

Наука, що давала силу і властивість, панувала по городах, а по селах була наука про науку.

Там учили школярів, як треба поважати науку, як жити по закону, любити бoga й царя, шанувати начальників.

Та од такого вчення ніхто не ставав мудрішим, лише більше темним.

І через те, що тут панувала темрява, а навколо був світ науки, темні ставали рабами видюючих.

Будували для них пишні городи з величезними палацами, високими баштами, садами, фонтанами, а для себе — тюрми, казарми.

Проводили через степи й по-під океанами залізні колії, через ріки — довгі мости, крізь гори — широкі тунелі. Загачували моря, спускали на них кораблі.

Постачали на вчених хліб зі своїх убогих нив, сіль з їдких озер, вугілля з темних шахт.

Робили, як воли саму важку роботу, бо не знали іншої. Жили в убогих халупках разом зі своєю худобою і її заздрили, бо мала більше відпочинку і менше турбот.

Так панувала в царстві наука, а темним ще тяжче жилося, як доперва.

Заздрощі, лютість опанувала їх душі.

Ненависть до науки, до вчених зростала без міри. Горіли жадобою помсти. Враз повставали проти всіх гнобителів: руйнували високі вежі вчених, розбивали музеї, палили бібліотеки.

Та в одну мить дзвонили телефони, летіли телеграми, бігли поїзди з військом.

І ця караюча сила зброї, при допомозі науки, виростала, наче з землі, так швидко, так несподівано для темного народу, що він губився, тратив останнє розуміння подій, падав ниць перед своїми тіранами, не маючи сил боротися.

Знову покірливо мусів будувати високі вежі, чудові сади, пишні палаці, а для себе — тюрми, казарми.

Скурута, роспуха й смерть нависла, мов чорна хмара, над царством, де запанувала наука.

Чи довго так велося, чи ні: скоро казка кажеться, не так діло робиться.

Одного дня, коли темні повстали, і вже бігли поїзди з військом, умент зробилася найтемніша ніч. Застугонала земля, захиталася, закрутів вихор із скаженою силою. Із надр землі піднявся вулканічний стовп аж до неба, освітив темну землю, і тут усі побачили, що з страшної прірви вилітає вогняний дванадцятиголовий змій, на якому сидить чоловік.

Скоро доткнувся змій землі, все розсипалося порохом.

Коли ж порох розвіяло по країні, то на тому місці стояв третій брат.

І сказав третій брат так:

— Ходив я, панове-товариші, по вашій волі, по своїй охоті вдалекі краї.

Переїздив степи широкі, переходив гори високі, перепливав моря бурхливі, аж прибув у державу, що зветься Республіка.

У Республіці люди живуть не по вашому.

Нема там ні панів, ні рабів; ні царів, ні підданців; ні вчених, ні темних, а всі рівні громадянє, усі мають повні права. Вільними голосами оббірають з проміж себе одного за найбільшого, і він зветься президентом.

Есть там така сила, що нею кожен може зробити життя собі щасливим, стати вченим і сильним.

Сила ця — золото.

Тут розбив жовту, як золото, крашанку, і по степові роскинулась країна з городами та селами.

По городах цілий ліс високих до хмар фабричних димарів, по заводах гудуть блискучі машини, біля яких мурашаться тисячі робітників.

По майданах росташувались великі базари, веселі ярмарки, скрізь дзвенить золото, з рук до рук переходить.

Веселі люди метушаться, купують, продають, жартують, сміються.

Великі палаці сріблом-золотом сяють.

По світлих покоях пишні богатії похожають в одежах оксамитових, шовкових, рубинами та діямантами поціцькованих.

По селах винниці, броварні, сахарні, цегельні, миловарні...

По нивах величезні парові плуги ходять, по багатих окноміях зерно горами насипають.

Вельможи в блискучих каретах обіздять свої необмежні землі, де пасеться сила товару, ходять нечислені отари, табунами коні бродять.

По ріках глибоких, по морях широких великі кораблі пливуть, везут заморський крам...

І скрізь блищить золото, багато золота...

Переходить з рук до рук, горить, як сонце, бренить-дзвенить, як чарівна музика.

Тільки по під городськими будинками у темних льохах щось стогне.

Десь під землею у темних шахтах, у високих тюрмах щось ворується.

Там тихо ходять бліді тіні...

І враз іздалека почувся важкий-важкий стогін...

Тут заспівала тисячна юрба веселий народній марш, і все зникло...

Ахнула громада з того дива, — і вчені, і темні.

Загомоніли, загули, закричали з радошів.

Любо всім стало, що так добре живуть там, де панує золото.

Метнулися по царських покоях, убили царя, тіло спалили, а вітер і попіл по степу розвіяв.

Тоді вільними голосами обібрали за презідента третього брата.

І от велика республіка спокійна з краю до краю.

Нема війни, не чути плачу, не видко трупів, не тече кров.

Земля і все, що на ній належить людям, а що в землі — державі.

І от державні слуги роскопують високі гори, здобувають золото, каміння самоцвітне, усякі скарби природи. Складають у залізni вагони, і біжать довгі поїзди під охороною державного війська у столицю.

Тут вибивають золоту монету, пересипають її у державну скарбницю, а звідси вже золото росходиться по всій країні.

І всі навперейми жадібно кидаються за золотою монетою, бо за неї можна купити все; хліб і сіль, пошану і власті, зброю й науку, панство на землі і рай на небі.

І хто має багато золота, той купує собі воїнів і вчених, будує фабрики, скуповує землі, посилає за море кораблі з ріжним крамом.

Ще більше багатіє, бо золото, здобуває золото.

І вже на того багатія роблять сотні й тисячі люда, роблять на його землях літо й зіму, роблять на фабриках день і ніч.

Так золото родило золото.

У одних його стало без міри багато, другі ж з усіх сил гнались за ним, бо без золота людина темна, і голодна, і гола, і підневільна.

Народ вимінював свої землі, свої хати на золото, та на жаль золото любило золото: воно текло туди, де його багато, як от маленькі річки течуть у велику.

І стало так, що на одного багатія були мілійони бідних та бездомних, і бідні не могли здобути собі стільки золота, щоб жити безжурно, а лише на щоденний черствий хліб.

Багатії стали сильними, вони заправляли державою, усім народом, писали закони, якими накладали ще більші тягарі на бідних, а себе більше збагачували.

І став народ голодний та кволій, як черва копошився десь на низу життя, по фабриках та по шахтах.

А коли вчені вигадували нову машину, до якої треба менше людей, тоді голодних тисячами виганяли з фабрик та окономій.

Шукаючи крихоток золота собі на хліб, вони переходили з фабрики до фабрики, з города у город, з краю в край.

І щоб жити, робили не тільки чоловіки, а вже й жінки, навіть малі діти, та все ж мерли з голоду, гинули од пошестей, переповнювали ночліжні пріюти, лікарні.

Коли ж не сила була терпіти тяжку долю, кидали роботу...

Так сиділи на вулицях під фабриками та палацами голодні. Розлючені од мук голоду кидалися руйнувати фабрики, грабувати багаті будинки. Але до послуг багатіїв умент з'явилися воїни.

Вони без жалю стріляли в голодну юрбу, що переступала державний закон, і тоді тисячі іх лягло трупом.

І вже нічим не можна було скорити сили золота.

Почались грабіжки, потайні вбивства, душогубства, усякі злочинства.

За золото син убивав батька, мати продавала дочку, жінки зраджували чоловіків.

Страшно стало жити і бідним і багатим.

У багатих серця поробилися жорстокі та мстиві, а тіло купалося у роскошах, жиріло.

У бідних серця стали жадібні та полохливі, а тіло знесилувалося, хиріло.

Усі поробилися рабами золота. Непереможне воно панувало над усім, убивало людське тіло й душу, як страшний паразіт висмоктувало з дерева життя державного всі живі, здорові соки.

Переходило золото з рук до рук, розливалося широкими ріками по всій країні, і на хвилях своїх гойдало силу і власті, злочинство і смерть.

Чи довго так велося, чи ні: скоро казка кажеться, не так діло робиться.

Була весна. По балках та на верховинах далеких гір ще близьали білі шматки снігу на зеленому тлі, а в повітрі вже розлилося перше тепло, що так радує і бадьорить душу.

Рясно зацвіли садочки, весело щебетали пташки, грало привабливо сонечко в прозорому небі.

Одна тільки природа мало відмінила своє життя в цім краї: пишно, як і до перша святкувала зустріч весни чарівної...

З крутогорі гори в долину, в тихій задумі сходив подорожній; став, обпершись на довгий посох...

Високий на зріст,увесь сивий, з довгою, сніжно-білою бородою старий журливо дивився в затишок невеличкого села, що притулилося до гори, ховаючи в рясних садках убогі, похилені хатки.

Далі перед його очима на широкій рівнині роскинулися села, проміж них великі бліскучі палаці, потім зелені степи, а за ними шумливі міста.

Стояв і оглядав країну.

І сталося диво: по степах широких, по містах великих заворушилися люди, усі оджили духом, усі покинули щоденні клопоти і натовпом посунули до крутогорі гори.

Йшли — струджені та знеможені з радістю великою, сильні та багаті з страхом та непевністю.

Йшли тихо, без гоміну, без галасу, немов якась невидима внутрішня сила вела їх до сивого діда.

І тут у долині стали.

Праворуч — багаті, а з ліва бідні, як два ворожі табори.

Старий, обираючись на свій довгий посох, глянув прозорливими очима на людей, а як усі затаїли дихання, сказав:

— Горе людям, що занедбали мудрість, бо вона єсть те сильне багацтво, з якого кожен може черпати до насищення.

У вас сказано: — Сила моя і власті мої в моєму мечі.

Знову сказав: Сила і власті в наукі.

І ще: в золоті...

Я ж говорю: — Меч одбирає життя у ворога і друга і у того, хто його носить.

Одні з вас замінили велику мудрість малими науками, аби дозвести, що в життєвій боротьбі — одно одним живе.

Так живуть лиши дики звірі.

Другі, щоб справдити між людьми рівний поділ багацтва й праці.

Так спокон віків ведеться у метушливих комашок, та од того вони не стають кращими.

Одні ціною людського життя збирають собі груди золота.

Другі тією ж ціною силкуються його вирвати.

І всі кажуть: Чим багатча країна, тим вона могутніша і щасливіша.

Недоумки бідолашні! Жадобою до золота ви убиваєте найдорожче, що дається вам — життя людське.

Кажу: Єдине багацтво на землі, то багацтво душі.

Горе тим, хто має власті, ученість і золото, а не має чистої душі.

Усе зло, усі слізози народні й кров густими тінями лягають на їхні чорні душі...

Як сліпорожденні, вони не бачуть, що життя людини, то єсть найбільше в світі благо:

Як нерозумні створіння, не знають, що цей скарб дається тільки один раз у всі мілійони віків.

І що тіло єсть порох, а дух з його ділами живе вічно.

Я той, що несу до вас царство духа!

Хто піде за мною, той стане первим, хто проти мене — той останнім.

І от я посилаю перших із вас, найбагатших душою, проповідувати царство духа.

Тоді люди не братимуть до рук зброї, не будуватимуть тюрем та казарм.

Не збратимуть ні золота, ні срібла, ніяких скарбів, і вони стратять свою цінність.

І не буде ні бідних, ні багатих, ні царів, ні рабів, ні воїнів, ніубієнних, а всі стануть братами.

Хто ж багатий душою буде слугою громаді.

Посилаю мудрих і тихих до свавільних і нерозумних.

Їх зненавидять, оддаватимуть на муки і вбиватимуть за те, що од слів їхніх повернатиметься в порох усе те, що повстало з пороху землі, а натомість будуватиметься царство духа, що житиме вічно.

І не буде ні бідних, ні багатих, ні царів, ні рабів, ні воїнів, ні убієнних... —

Тут юрба заколивалася, заревіла, загула, а наперед вискочили воїни з блискучими мечами, щоб убити пророка.

— Тіло моє убиваєте, духа-ж вічно-живого не вб'єте, бо вже настає царство його! —

Сказав і впав, розсічений мечем.

У весь натовп іздрігнувсь, і з грудей народу вилетів важкий стогін...

Тоді на місце вбитого пророка враз виступило з юрби десять, — п'ять з лівого боку і п'ять з правого.

І повернули з народом у села та городи проповідувати там царство духа.

Коли ж чорні душі довідалися про них, світлих, — зненавиділи їх, кинули в тюрми і присудили до страти.

А як убили цих десять, стало сто пророків.

Коли ж убили цих сто — з'явилася тисяча.

Так стає чистих духом чим раз більше й більше.

Ходять вони між нами й по дніся, і доти ходитимуть, аж поки настане на всій землі царство духа...

ІВАН ЛИПА.

Все золото пісень моїх
Перекую в огненний меч
І сповню гордий заповіт
Усіх пророків, всіх предтеч —
Спокутую великий гріх
І чином здивую весь світ!

Перед тобою, Україно,
Схилю я скрань, пригну коліно
І славу матері повім...
Буду невіжам всім казати:
Синам України — буря мати
Орли братами, батько — грім!

Все золото пісень моїх
Перекую в огненний меч —
І сповню гордий заповіт
Усіх гетьманів...

СИДІР ТВЕРДОХЛІБ.

СТРАШНА ПОМИЛКА¹⁾.

ПСІХОЛОГИЧНИЙ НАРИС.

Корденкові виринуло в уяві: Тартаренко, закинувши назад голову і випнувши якось особливо „адамове яблучко“, роскинув обидві руки, пальці котрих немов би скорючились — хripів, а він саме всадовлював ніж під пахви, звідки линула кров, що забризкала йому манжети і рукав пальта, і все тіло вбиваного дріжало і тремтіло всіма мишцями. І те уявління було таким ясним, що Корденко немов би чув в своїх руках тремтіння конаючого, і хripіння в його горлі, і навіть запах свіжої крові... Він здрігнувся і жах обхопив його, і щось важке стисло всю душу...

— Івасю!.. — вигукнув він, схопивши Вовтуzenка за руку.

День меркнув і вдалини вмірала зоря немов би вбіраючи в себе свої останні зітхання, які ще блисли по верхніх листках.

Тиша особливо підкresлила поривчасту нервовість того викрику. Вовтуzenko здрігнувся і поблід. Коли ж поглянув на поблідле обличчя Корденка, на очі, що блисли якимсь чудним блиском, знов здрігнувся.

— Помилка, розумієш уже... помилка!.. — трусив Корденко руку Вовтуzenka так, що та дуже йому боліла.

— Яка помилка?! — сливе не своїм голосом крикнув Вовтуzenko, почуваючи біль в руці.

— Страшна, страшна... — не то простогнав, не то прошепотів Корденко — я вбив не того, кого було треба, — вигукнув він і здрігнувся.

Вовтуzenko занімів.

Хвилину вони безглаздо-придушені дивились один на одного.

А там десь, за містом далеко, далеко серед рошкошів природи ніжно вставала вріодливиця зоря і, ніжучись на своїм воздушнім ліжку, та загортуючись в блакитне, м'ягке покривало, посилала останні, не то журні, не то щасливі всмішки, що завмірали і роспливались на бліде блатиття неба. Вона всміхалась зірці, що заблисля в тій часті блакиті, що вже потемніла, а чоло небесне і думне, і чисте, і поважно-спокійне наблизилося до землі і так приятельські немов би схилилось над нею, щоб обдумати всі її думи прикрі, запутані і важкі — і оті її світлі розгадки одна за одною заблисли ясними зірками на тім вільнім, вільнім чистім чолі. І тут в алеї до тих дум прислухалася тиша, сливе урочиста, а з далени, гуділо й

¹⁾ Поч. див. „Укр. Хата“ кн. 5.

шуміло місто. І шум той гудів якось і дико, і ритмично, і здається намагався поборотитишу і стурбованно спокійні думи неба...

— Відки ти вінав? — нарешті прошепотів Вовтузенко.

Йому здавалось, що він давно не балакав з Корденком: так багато дум, новуявлінь, чудних образів з надзвичайною швидкістю перебувало йому в голові за цю хвилину.

Корденко почув ті слова, але вони немов би ніяк не доходили йому з уха до розуму, — і він намагався присунути розум до тих згуків в ухові, щоб вони стали і зрозумілісь. Розум бо так був забитий однією лиш думкою, що тепер розрослась до якогось важкого безформеного стогону, що лежав у душі, випивав жадібно її соки, все ріс, всю її гнітив і немов би сповняючи цілком собою, вже наважувався розірпти її.

Нарешті, коли Вовтузенко знов повторив це питання, розум його слив очистився і він схопив зміст тих слів.

— В цукерні чув, що до старого Тартаренка, саме в переддень приїхав його син, найстарший і що цього вбито...

— Найстарший... — якось безгучно пролепетав Вовтузенço; губи його третіли.

— Але що? — почуваючи, що щось нове, повне жаху, напливає на його, спитав Корденко.

— Найстаршого? — уже не шопотом, а якимсь болізним висвістом спитав Вовтузенко, широко одкривши очі.

— А що?! — гукнув голосно, сливе вереснув Корденко.

— А... а... — почав лепетати Вовтузенко.

— Ну, кажи ж? — прошепотів Корденко, схопивши і стискаючи руку Вовтузенка.

— Я чув, що він — сам революціонер, що він... попався, сидів в тюрмі, був висланий до Сібіру, там занедужав і якось втік відтіля, і, направляючись ото за кордон, заїхав до батька...

— А?.. га?.. — ледві прошепотів Корденко, зомлів, і опустився на землю, схопивши себе за голову.

Вовтузенко дико дивився на його: він почував, що щось страшне діється, але, невважаючи на страшне напруження всього розуму, ніяк не міг зрозуміти, що саме робиться з Корденком, — і безпомічно стояв над ним.

Корденкові в першу хвилину все помутилося в розумі і в очах, слабість якась напливала на істоту і вона немов би затускла, і здається йому, що розум його спинився, і що все спинилося: і час, і ніч, і все, все стояло довкола його і в нім, і однотонно без руху гнітило його, а кров почала бити в виски. Потім побіг холод по-за спиною і немов би в розумі щось ударило, як дзвін і задзвеніло в ухах...

І вся душа заболіла так, що він, щоб одтягти біль несвіцьку, рвав волосся... А в душі робилась якась пустопорожність... Йому здавалось, що він уже не він, і що все уже зникло...

І раптом він знов все зрозумів і ясно почув усю безглудість, і жорстоку, німу безглудість того, що сталося...

І ця безглудість тисла його... І він не міг поворухнутися... А Вовтузенку ніяк не міг уловити, спинити шалений біг уявлень, що зароїлись йому в голові якось швидко, швидко, в якімсь чудернацькім танці. Тут чогось було і те, як він дитиною вбив комаря, що сів йому на щоку та потім жалкував, і стала в уяві няня, що вчила його молитись богу, і старий дід його, що вмер оце недавно, побитий хуліганами; жидівка, що лежала на спині з розірваними грудьми, на яких запеклась кров, і з незакритими скляними очима в калюжі крові, і жиденя, що роставивши рученята летіло з п'ятого поверху і потім воно ж, розбите, і мозок, що розбрязкався по камінню, — і, нарешті, Корденко з ножем, на якім запеклась кров...

Все те неслось, немов якийсь вир, і всі ті уявлення були такі ясні і страшні...

А тим часом зовсім стало темно і важка тьма немов би повисла на верхах дерев, що нерухомо, гнічені нею, стояли, зобгавшись в якусь одну нейснурю, крізь якую просвічували нервові погляди безбрівих очей-світл, однотонно-дражнячи, а між тим ритмично гуло там, за садом. Коли небо в темну страшну ніч, повне хмар, весить важким тягарем над землею, то раптом стає веселіщою по під тими хмарами, як ясний промінь місяця прорветься крізь них на землю, немов би то проглянула надія. Ота думка, що одіграла роль реактива і прояснителя, майнула в голові Вовтузенка.

— Нас ждуть на засідання!.. — вимовив він, беручи Корденка за руку.

Корденко спершу якось байдуже — незрозуміло підивився на його: йому продзвеніли в уchaх ті слова, і він уже почував, що вони несуть якусь надію, на одміну цього становища, в якім він тепер. Про те все ще незрозуміло дивився на приятеля, бо в душі ще вповні було, ще хмара тісно лежала на хмарі і промінь прояснення не міг ще прорізати всі ці хмари — думи, що тісно скуювались одна на одну.

— Ходім на засідання партії: нас давно ждуть, чуєш? — ясніше повторив Вовтузенко.

І все так стало раптом ясно і зрозуміло Корденкові: там ждуть, він повинен бути там, він уже мусив би давати справоздання, а він тут, сидить і одається ваганням. Який же він партійник?

Ці думки, що вплили в душу з новою, свіжою силою, протверзили Корденка. Він встав і обидва швидко, швидко пішли.

По дорозі обидва мовчали, бо нічого було казати. Вони немов знали всі муки один одного. Знали сумніви, в цім разі такі животворні. Знали і надії.

Надія, така ще несмілова, як перше кохання, все закриваючись, немов би рукавом, і ледві, ледві визираючи з-по-за його своїми роскішними, мілими очима, така надія ворушилась в серці Корденкові: може не то помилка, що він вбив не того, кого треба, а навпаки, ця думка — помилка. Надія ця зростала під впливом тих інстінктів, що вже виробились у Корденка, як у партійника. Якась впевненість в те, що партія — знає багато, більше за його в багато раз, що вона ледві не все знає: партія — має зв'язати і розв'язати, звільнити і, напроти того, примусити. Ця впевненість, ще була в нім тоді, коли він був гімназистом восьмої кляси. Перший час вона все зростала, а потім меншала в міру того, як він ставав все потрібнішим і енергійнішим членом партії, що приняла його в головні свої діячі, в ту організацію, що була головою всієї партії. В міру того, як він сам став часткою обтілення того широкого і живого зняння партії, що так було потрібне для загалу молодих, ще не розгинених, не привиклих до партійної послідовної боротьби членів, — це впевненість, що таким ото побитом останім часом зовсім вмерла в свідомості його, узявши місце впевненості в свої сили, в здатність творчости на ґрунті певного світогляду — з одного боку, і партійної широкої практики — з другого. Ця впевненість тепер знов ожила, бо ввесь час вона була в низшім відділі життя, в тій царині, де сплутуються всякі інші інстінкти, що не сміють переходити в свідомість протягом часу, коли на сильну діяльність хватает сил, і навпаки випливає в свідомість тоді, коли сили падають, або коли вся душевна організація раптом буде дезорганізована чим не будь, як от в цім разі. Надія ворушилась і зростала під впливом тієї, ледві свідомої для його самого, впевненості в те, що партія знає правду, що вона з'уміє розв'язати конфлікт в його душі.

Того конфлікту не розв'язала партія.

В партії вже встигли віднати, що вбито не того, кого треба. Спершу було напустились на Корденка, а коли побачили, як несподівано вплинуло на його, замовкли. Корденко страшно зблід, очі йому розширилися, і він, безглаздо дивлючись в один пункт, немов би вдивляючись в щось перед собою, конвульсійно лепетавши, подібне до: „так... все пропало... помилка“... Побачивши це,

покинули його, щоб порадитись, що тепер робити, а один з них, лишившись з Корденком, почав його підбадьорувати, упевняючи, що з кожним може статись така жорстока безглаздість. В партії ж поклали написати лист з вибаченням до батьків вбитого. Корденко вийшов зовсім немов би спокійним з засідання.

Вовтуценко спітав був його, чи не провести його до дому, але той засміявся на це тим сміхом, яким він умів сміятись раніше, до цієї події, сміхом, що примушував з'йожуватись і засоромлюватись. Вовтуценко стис йому руку і вони розійшлися в ріжні сторони.

Корденко, лишившись сам, ішов довго, довго; обійшов сливе пів міста, раптом спинився посеред улиці — він саме переходить — і задумався. Все зникло йому сперед очей: в голові шуміла одна думка, якось однотонно, як шумить осінь, коли падає з дерев повільно жовте, сухе листя і, підхоплене вітром, носиться по-над землею, а потім десь там лягає. На душі було важко, важко.

Втомився бідний, але почував, що не може спочити доти, доки не обдумає, що тепер йому робити. Не каяття його гризло, не якоєсь забобони він боявся, — ні, це давно вже він випалив в своїй душі вогнем знання, намагання переробити свою натуру так, так як того потрібував розвинений, могутній розум і діяльна, творча натура. Ні, те, що тепер мутило його, було стократ страшніше, стократ більш значне і рішаюче для його, ніж всі ті забобони мізерні.

Це була невпевненість в правдивості того, що він мав за свій ґрунт, на якім він з таким трудом і напруженням збудував свій новий світогляд, з болем вириваючи все старе і забобонне з своєї істоти і з натхненням прищеплюючи все нове, гарне і потрібне, і єдине безумовно правдиве, як йому здавалось.

Еге, стає тепер ясним, що тільки здавалось.

„Ей, з дороги!“ почув він грізний голос і оглянувся: на його бігли коні. Ступивши два, три кроки вперед, він побачив, як повз його, мало не зачепивши пронеслась карета, запряжена парою надзвичайних коней.

Він здивувався, що непомітив того, що біжать коні. Потім згадав, як він спинився серед улиці і це його здивувало. Тепер почав іти, як слід, щоб буває не звернути на себе особливої уваги поліції, а особливо нишпорок. Як і взагалі, коли людина в своїм вільнім польоті раптом почне слабість в крилах, починає, сівши десь на вершині, згадувати своє минуле і особливо прикро те, як виростали і виросли ці крила, що тепер втомились, — так і Корденкові згадувалось тепер, немов би мимоволі — проте з цим він не спречався — його попереднє життя.

Як дбалий господар, бачучи, що хата його осіла, що стає замітним, коли облупиться вапно, довго оглядає її і коли побачить, що дійсне процес руйновання починається, то прикро загадається над тим, чи можна далі жити в цій будівлі, полагодивши її трохи, чи треба зовсім пересипати. Так і Корденко мався, оглядаючи свій світогляд, і таємна трівога, тим не менш страшна, лишилась серед зими і негоди без пристановища, лишилась серед моря життя без трунту під ногами, ссала його за серце. Згадалось йому, як він одним разом застрелив нишпорку з револьвера. Спершу довго тікав од його, перебіг багато проходних дворів, завернув в такі закапелки, що тільки сам зінав, набив ноги, втомився в край — і все ж таки не міг втікти од уїдливого шукача. Між тим з ним були дуже важні папери, ріжні пляни і пара куплених для партії револьверів. Не довго думаючи, він пішов на берег: захопившись своїм стежінням, нишпорка подався за ним. Коли вони одійшли геть від забудованої частини берега, Корденко вмить обернувся й вистрелив просто в груди шукачеві. Цей останній, як підкошений, впав і серед недовгих конвульсій одразу вмер.

Корденко пам'ятав, що тоді йому стало якось і страшно, і вільно на душі: немов би він зайшов на високу скелю і звідтиль широким поглядом оглянув околи і безодну, що була тут же під скелею.

Тепер він здрігнувся при цій згадці: тоді, як і тепер, з-за хмар, що набігли перед тим на слабенький місяць, майнув блідо-прозорий промінь і освітив бліде, перекошене конвульсіями, обличчя вбитого. Згадка тепер про те була так ясна, що він здрігнувся. І все та ж думка, що цілий вечір і ніч мучила його, тільки в новій, хоть і дрібнішій, за те свіжій прояві, пронеслась, як блискавка, сліплюча і холодна: „а що як то був не шукач?“ Всі сили його розуму напружились знову, щоб пересвідчитись, що то справді був нишпорка, але Корденко невірив уже своєму розуму.

А останні сили душі, де вони ділісь? Коли вже розум, цей великий і сміливий шукатель нового, цей одкриватель нових законів істнування, цей царь істнуючого і орел над усіма високощами світу; коли розум, цей будівничий, що будує надзвичайніше в світі, — коли вже він, сміливий і одважний ватажок волі, похилився і пішов блукати без мети, то чи варт питати про все інше, слабе, дуже консервативне, з чого більшість є здобуток переживань, наслідок звичаїв, колись може корисних, а тепер...

Але ні! В тім то й річ, що про їх тепер саме і час згадати.

Коли сонце заходить, то з глибини сиріх ям, з-під куп суччя, старого листя та в'ялого бур'яну, з-під куп гною, — з усяких тем-

них пущів та нетрів виплигують на місячне світло, відблиск сонця, ріжні гади, сови, сичі і другі потвори, що гризуться поміж себе і підчікують здобичі: чи то пташеня засне і спаде з дерева, чи зайчення пробіжить, чи другий який запізнілій звірок, — зараз вся ця зграя голодних гадів кидається на здобичу і б'ється за неї поміж себе. Смерть, писк, руйнування серед пітьми місячної ночі в гущавині гаю, — це щось дике, що ховається од світла; це щось бридке і страшне...

Так було тепер в душі Корденка. Коли розум його, як сонце, закотився і лишився тільки одблиск його, то в душу вилізли всі жадібні, нижкі інстінкти; всі ті мизерні жалі, що висмоктують кров з жадоби творчості; всі ті нуждені страхи, що ссуть серце само-жертві; всі ті гладкі і разом роздратовані буржуазні пересвідчення, що оправдовують колективне вбивство для підтримання буржуазного устрою і страшно гонять поодинокий терор; всі ті сови, сичі, гади, породження гнилих останків ріжних млявих ідей, якими напихано Корденка за час його виховання, і якими він сам напихався, доки ще мав неміцький розум, хоч і широкі запити, — всі ці гади кидались на свою здобичу, кожну здорову, але сполохану тепер, думку, що полохливо перебігала повз цих потвор і роздирали її на шмаття.

Згадалась йому і інша картина, — залита огнем, що, подрібнений на тисячі блискавець, носився над полем бойовища, і кожна блискавка зносила по людині з гребіння барікади, зложені з ящики, розбитих столів та каміння з мостової. Одні сердешні падали на спину і їх обличчя дивились на знамено, що держав він в своїх руках, а другі на груди. Ці останні намагались підповзти до барікади, коли не одразу були вбиті. А він, Корденко, стояв серед тих блискавиць і свистіння куль, що роєм неслися довкола його, стояв і чув ввесь стогін, гвалт; то радість перемоги, то вигук безнадії переможеного. Бачив, як люди кидались один на одного, як молотки били по рушницях і по головах москалів; бачив, як падали і ті, що з молотками в руках, проколоті штиком, і ті, що з рушницями, але з пробитими молотком головами. І свистіння куль носилося довкола його, — одна просичала як раз біля пучок, що тримали червоне знамено, а друга над самою головою... Раптом ще одна вдарила в верхню частину держалка і знесла шмат його, вструсонувши все знамено так, що він випав йому з рук. Але Корденко в ту ж мить підняв і знов підніс високо священий прапор. Він тримав його гордо і з натхненням боронив цей прапор свободи. Коли солдати підбігали близько, щоб вибити знамено, або штиком проколоти його самого, то Корденко так влучно стріляв з револьвера, що багато

падали мертвими: як лев боронив те знамено... Ale одразу щось бліснуло йому в очах, він ясно почув, потім щось гаряче в плечі, а також почув, що вся свідомість затмилась... Очуняв він уже дома і вінав, що був поранений, і що, маючи його за вбитого вже, з полю бойовища нікуди не забрали, а товариші тим часом, його викрали і віднесли до дому.

Міцне тіло витримало те пораніння і він скоро зовсім одужав.

Aх, як би тепер, оце зараз були барікади, щоб у вільнім бою скласти свою запаморочену сумнівами і горем голову...

I стало йому жаль, що марно гинуть сили молоді, що крок за кроком покидають його: почував, що він втомився страшно, глибоко, Між тим на превелике собі диво він побачив, що підходить до дому, в якім жив.

Коли він увійшов у свою кімнату, то не засвічуючи світла кинувся на ліжко, уткнув голову в подушку і затих. Спершу його істоту почав обійтися спокій і втихомирення, але воно було якесь тупе, глухе; він зараз же почув, що не може заснути і його почав обхоплювати жах, жах, що морозом пройшов йому по душі: йому здалось, що він тепер уже ніколи не засне. З силою втискав своє обличчя в подушку, а голова йому горіла. З-під подушки вилізло обличчя вбитого Тартаренка: одно око заплющилося, а друге дивилось на його з таким безглаздим, звірячим, шаленим жахом, повним здивування, що він здрігнувся; обличчя, все ясно вималювавши, перекосилося і затіпалось в конвульсіях; в руках він почув третміння тіла, що бореться з смертю; далі побачив всього Тартаренка, яким він був в ту хвилину, коли Корденко зробив йому третій удар ножем...

Мов окром пішпарений вхопився Корденко з ліжка, далі сів на його, і почув, як стигла йому кров в жилах. Протираю очі і зло якесь обхоплювало його, страшне роздратування і поруч з тим якийсь не зрозумілий страх. Було темно. Йому схотілось світла. Швидко, душа швидко кинувся до вікна і притиснув своє гаряче чоло до холодної шибки. Голова немов би освіжилась, але од цього тільки швидче забігали в ній думки, як ті сови в пустці...

В брамі блимав одинокий ліхтар неповним, мизерним світом, що скупчив тіні біля себе, а над будинком, немов би, нахилялось небо, на якім байдужо блимали зорі своїм звичайним, цікавим і легкодухим мигтінням, що немов би дражнило... Десь грюкнули несподівано двері, — Корденко здрігнувся...

„Ale я не вірю, не вірю в каяття, в якусь кару... я вірю, цілком вірю, що так і слід було зробити; я вірю в те, що я не винен, що стала помилка!“... — скрикнув він і здрігнувся. Здріг-

нувся, бо з глибини душі почув, немов би, стислий, але такий колючий і збентежуючий регіт. Широко росплющив очі і прислухався до того, як стукало серце швидко, швидко і немов би сполохано, а в уяві знов став вимальовуватись образ убитого Тартаренка.

„За що ж мене, за що?“ — здавалось йому, так питало росплющене око, повне здивування, на блідім, перекошенім обличчі Тартаренка.

Корденко мотнув головою, почав швидко, швидко ходити по кімнаті: йому не хотілось цього уявлення, але сила волі не мала жадної спромоги протистати тій появі. І завжди впевнений в своїй силі, він тепер почув себе слабим, і страх, рабський страх, і злість, рабська злість, напливали йому на душу і гусли там.

„Я ще, ще, ще вбиватиму... я зроблюсь катом партії... я ще, ще...“ — ходив він по кімнаті і повторював ці слова, щоб нічого не думалось — і справді нічого не думалось, але те уявлення тим паче лізло в уяву. А з тим разом і зростався жах в нім, і якесь озвірення, що тіпало його душу.

А вікно з темного стало йому синім... Годинник страшно дратував його, тик-каючи якось дико і настирливо... Нервова дріж бігла по тілові Корденка... В глибині душі билася в конвульсіях якась думка...

В середині все терпло.

Корденко вибивався з сили, — він почув, що всі сили душі й навіть її болі тупіють... І вибившись цілком з сили, як сніп, як підкошена трава, повалився на ліжко і заснув сном мерця.

В низенькій, з невеличкими вікнами кімнаті на столі стоїть самовар і привітно грає на ріжці голоси, що всі між тим мають один тон якогось лагідного і втихомирючого характеру. За самоваром сидить його мати, тоді ще зовсім молода. Далі батько, чоловік літ 35, з гарною бородою, рівним чолом і ясними чорними очима. В кімнаті тепло, затишно, самовар парує. На стіні привітним, старечим голосом тик-кає годинник, немов бабуся оповідає свої однomanітні казки. Мати, привітно всміхаючись, наливає чай. Батько п'є і потім курить цигарку. Мало згодя починає балакати, оповідати про свою молодість і молодечу діяльність. Оповідає з тим натхненням, яким переймаються люди, згадавши свою ясну молодість. А син, молодий Корденко, так пильно слухає, — так йому до вподоби цей його вродливий батько. От він оповідає про те, як ще був студентом і ходив на сходки, на яких критикували уряд і змовлялись боротись з ним; як він ходив в свитці по-між селян і намагався вчити

їх; як селяне його скопили і хотіли одвезти до станового, а він втік од них, коли вони заїхали до шинку, лишивши його зв'язаним на возі, — і багато іншого. І серце молодого Корденка росло і здавалось йому, що й батько росте. Звертається він до батька і пише його:

— А тепер, татусю, мислю собі, що тепер робиш? Ти тепер ще сильніше боришся з урядом, ще лучче вчиш людей?..

— Ні, дитино, я тепер слідчий, а не вчитель, я сам уряд — відповів батько.

— Так що... — почав син.

— А те, що неможна робити всього того, що я хотів робити, коли був молодим, бо я тоді був дуже наївним... Виростеш, взнаєш...

І здавалось йому, молодому Корденкові, що батько його робиться таким звичайним, таким мизерним, як і всі, і навіть ще гіршим здавалось йому тепер...

І от почуває Корденко, що він росте, росте і робиться великим, дужим, а батько старіється враз, і робиться таким, як тепер, і от він скоплюється і мовить так гаряче, так міцно і між тим, так грубо:

— Ти — буржуй, бюрократ, мизерний зрадник!..

Мати скоплюється й собі безпомічно махає руками...

— Мовчатъ, мовчатъ!.. — кричить старечим голосом, пристукаючи кулаком, батько.

В цю мить в хатину вривається сила жандармів, кидаються на молодого Корденка, скоплюють його і тягнуть геть, — і чує він роздираючий душу плач матері...

Просипається... Прокидаючись, він ще чув немов би той плач і здрігнувся. Сів на ліжко і почав протирати очі.

Провів рукою по чолі: холодний піт застиг на йому. Він глянув на вікно: уже росцвіло. Він немов би не знав, що з ним було і чого йому так важко на душі.

Раптом з блідосинім відсвітом ранку ввійшла в кімнату тінь — привид, знов ожививши уявлення про вбитого Тартаренка... І тоді він все зрозумів...

І довго сидів, витягши руки по колінах, спустивши безпомічно голову; дивився вперто і безглаздо в долівку, на якій ледві помітно лягала пляма за плямою сірого ще відсвіту дня, що надходив.

„Надходить день, день нових мучень, сумлінь, коли прибудуть свіжі сили. Мене мучить не те, що сумління гризе, а те, що я, Корденко, міг зробити помилку... Помилка це; а чи то не помилка і всі інші подібні випадки? Чи не помилка ввесь я?.. Нарешті, чи не помилка і все, що істнує довкола нас?“...

Ця думка, „чи не помилка ввесь я“, особливо довго проходила йому в голові, і коли він думав, що вона вже проплила, вона знов і знов верталась, уже одягшись в такі слова: „коли ти був ненормальним — тепер, чи тоді, як вбивав Тартаренка? Досі ти був впевнений в те, що безумовно в останнім разі ти був нормальним, але тепер?“...

„Як?.. хіба я міг тільки божевільним вбити Тартаренка?“

„Яле як би ти був не в припадкові відповідної манії, то ти б тепер не мучився“.

„Але я мучусь лише тим, що сталась помилка“.

„Помилка примусила тебе мучитись“.

„Бо без цього не було б волі моїм інстінктам, пережиткам минулого, що примушують почувати гризоту сумління“.

„Ти в цьому впевнений?“...

„Я впевнений... Еге, я впевнений, що я тепер ненормальний“...

Така розмова велась між думками в голові Корденка і йому навіть цікаво було стежити за цею борнею думок і разом з тим боляче, страшно...

Почувавши отої декрет, — що він тепер ненормальний, знов почував, що не твердо впевнений і в цьому.

І питання цього не розв'язав... А інші уявлення понесли його вперед.

Корденко почув тепер себе таким не міцним, що не міг би — він в цьому був певний — сказати хто правий і хто винний, не міг би кинути просто в вічі тому, хто став би його винуватити, що він буржуй; не міг би голосно і сміливо казати всім ту правду, в яку так вірив; не міг би гордо і непохитно тримати свій прапор, — не міг би боротись за його до загину...

Йому скрізь миготіла „помилка“...

І тепер він, Корденко, вийде поміж гурт слабим, нікчемним, з якого він сам ще так недавно сміявся і на якого з погордою дивився. Тепер кожний може кинути йому грязюкою в лиць, тепер всякий викине на очі те, чого спершу не міг, боявсь, і що тримав тоді про себе; тепер кожний, поперед подоланий, помститься на нім дрібною жорстокістю, з рабською злістю, — і він, Корденко, пишний і сміливий, тепер нікчемний, помилка в своїх власних очах, не буде міг обстати за себе, бо...

Немає ґрунту під власними ногами, похитнувся...

На що опертись? на те, що хитається?.. Але ні, його гордий дух не може погодитись з тим, що він тепер стане слабим, нікчемним, мизерним... Ні, цього не буде!...

І він встав і поглядів на чоло дня, що надходив...

Воно було вже біле...

Зараз засяє день: він не хоче, щоб день, який бачив його могутним переможцем в боротьбі за правду і з собою і з другими, тепер побачив його подоланим, мизерним, з поламаними крилами...

Корденко думкою підійшов до бюра, одчинив шухляду, добув револьвер і приложив до грудей...

І схотілось йому ще раз, останній раз, подивитись довкола на світ, на наближення дня, на себе...

І він поглядів: на обличчі йому витисся той грубо-твердий вираз, який запановував на нім, коли він на щось рішався.

І спустив курок...

Здрігнувся Корденко, похитнувся... нахилився і важко впав... ще раз здрігнувся і занімів...

12 квітня 1906 року.

Варшава.

ОЛЕКСІЙ ПЛЮЩ.

Чудово тут!...

Скрізь яблуні цвітуть... красують —
Рожевим цвітом сад малюють.

Так, так — цвітуть...

Ще день, ще два — і пелюстки спадуть!..

Я край вікна
Дивлюсь на зірку золоту —
Хвилюю думку молоду...

Так, так — вона —
Погасне в ранці з ніччю чарівна!..

Мов та весна —
Цвітеш ти, дівчино, хороша
В коханні, обіймах, роскошах!..

Так, так ясна
Ще рік, ще два й минеть весна!..

Минає все...
Немає вічного нічого
Й щасливих не липить нікого...

Так, так старе
Мине — й нового сум не принесе!..

ОЛ. НЕПРИЦЬКИЙ-ГРАНОВСЬКИЙ.

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

Спроба характеристики.

Він найбільше популярний між усіма поетами австрійської України нового напряму. Скрізь за собою лишає багато оповіданнів, язики людські стають на згадку про його більше рухливі. В його натурі є щось таке, що скрізь впроваджує зворушення, як камінь, що впаде у тиху воду. Пачовський поет любови, новочасний її трубадур, який має в собі щось з типу бурлаки; Пачовський свавільний метелик, непоправний, злісний філют, а то й цинік і Пачовський — зарозумілий, ясногордий дух, що пишливо дивиться навколо, Українець, що проголошує нове слово, промовляє до цілого народу та піснями своїми будить самосвідомість національну — оце образ, який представляє поета в найхарактерніших рисах. І не критика зможе установити свій суд про його, ні так звана громадська думка не знищить його, хоч вона тут домагається бути єдним критиком. І звісно: хай він провиниться чим в її очах, вона не опізнииться з карою. Вона без милосердя — найбільше тоді, коли опікується над людиною.

Громадська думка швидко рознесла в 1901 му році славу нового поета. До розголосу спричинилося найбільше мабуть те, що Пачовський брав живу участь в тодішньому рухові українського студенства у Львові, який скінчився відомою сецесією по тім, як бажань самостійного українського університету не задоволено, і те, що належав до передової молоді, що піднесла була тоді клич до повного національного відродження України та заходилася внести нову течію до українського життя. Але не бардом національним і не лицарем виступив в перве поет. Перша збірка його поезій — „Розсипані перли“ — це любовні „пісні тай вірші“. Ні про що інше тут не говориться, як про любов, нещасливу любов до дівчини, що зрадила його. Образ коханої Дзюні, що вийшла заміж за чиновника, скрізь виглядає з тієї любовної драми, хоч обличчя інших дівчат не раз його заслонюють. Жаль за нею великий у душі поета, він не може забути свого горя, яке поранило його серце. Любов велика мусіла бути — бо коли минулася, збудила в душі джерело „пісеньки небесної“, яка видала-б ще не раз свідоцтво непереможній силі Ероса. І безперечно, в тих молодечих піснях був великий чар, тим більше, що молодий поет показав себе як доброго майстра слова. Своїм задушевним, журливим тоном, як і гарним стилем, прикрашеним зворотами народної поезії, вони дуже симпатичні, промовляють до душі. А ще більше подобається той темперамент поета, що пробивається з кожного рядка з певною свіжістю, бадьюрним молодечим вигуком:

„Крил у пташки позичай,
Літа свої завертай“.

„Розсипані перли“ — так і кінчаються гарячим закликом, який може вийти з грудей поета, що вірить у силу любови, у молодість з її весняними поривами, у щастя в тому досягненню недосяжного:

„Хоч далеко людський рай, Мед любови виливай З золотої чари!	Гуляй, світе молодий, Поки вік твій золотий — Рвися аж до хмар!”
--	--

Така молодість, що бажає широкого життя і ламає старі перепони, мусить звалювати не раз те, щоуважалося за варте пошани. І в слідуючім творі, — сатиричнім образку „Празник“ (Коломия, 1902) Пачовський ударив на галицьке пасожитне попівство. Названо твір його очевидно пасквилем, а його самого атеїстом, на якого слід би подати донос туди, де треба. Але він ударив ще більше на цілий табор української інтелігенції, яка під покришкою патріотизму криє найбільшу байдужність до української справи та ослимаціння — у символичному творі „Сон української ночі“ (Львів, 1903). Нарід блудить без кінця у тьмі, а інтелігенція не дала йому зорі, що одкрила б йому очі та повела до відродження. Дати народові ту зорю, ідеал, заходяться молоді студенти, і кують „Золотий вінець“. І в часі, коли їм руки мліють з утоми, патріоти дивляться на їх роботу, як на химерні, дитячі мрії, то як на втрату паски у пануючого монарха, то як на безбожне діло, за яке їх жде кара, то просто як на бунтівників; — всі тієї думки, що вони повинні покинути цю роботу, а взялись-би „робити по закону та, що мож“:

„Всюди карли плазуни
повзаються по землі“.

І пішов поет в-розріз з старим поколінням, в-розріз на всіх полях. Дух його поезії стає що-раз більше полемичним, намагається звалити давні основи. „Жертва штуки“ — оповідання (Львів, 1907) приносить тяжкий удар на жіночок, яких він уже у „Сні української ночі“уважає за перепону в роботі для народу. Поет не бережеться образливих епітетів, які в дійсності понижують швидче його, мужчину, як жінку. В збірці поезій „На стоці iip“ (Львів, 1907) — ті напади ще побільшенні, уложені їх просто в програмові вірші, такі як „Українській дівчині“, „Жіночий храм“. Ці напади, як і те, що перемішав тут поет не раз цинізм та порнографію з високими вигуками патріотичними, роблять цю збірку несимпатичною, обнижують її ідейну та моральну вартість. Ал-ж, краса форми в тих віршах допроваджена до майстерства, в такім прим. циклю „Над морем“. І світ тут інший, в тих віршах, не той що в перших творах.

„Lebet wohl, ihr dlatteu Ga'le!
Glatte Heren, glatte Frauen!
Auf Die Berge will ich steigen,
Lachend auf euch niederschauen!“

— так немов сказав собі поет за Гайнем і кинув давнині світ, долини а вийшов в ширший світ. Але в тому ширшому світі, в горах і над морем, нема у його свідомості, нового подуву очищуючого. „Все іскриться, все лиснє, все смієсь“ тут, поезія немов поверхня води, що ясніє од соняшного світла, сміється його ясністю, відбиває красу веселкі. Та налягає над нею якась опалева мла, якась душна атмосфера, і вона то уноситься понад неї нездоровими випарами. Той дух мабуть є причиною того, що останні лірики Пачовського, хоч прибрані в ясні колірі та в пишні шати, виглядають не свіжо, а якось немов полиняли. Поет в ліриці вичерпався.

Як бачимо з перегляду творів Пачовського, — маємо зазначити два боки в його творчості: лірику любовну та поезію патріотичну. Обговорюючи ті два напрями, в яких розвивалася його поезія, можна собі, хоч приблизно, уявити образ поета. Коли торкнемося змісту його любовних поезій, — то завважимо передовсім велику ріжницю поміж еротикою першого і еротикою останнього часу. В „Розиспаних перлах“ була ще деяка ідеалізація жінчини, якої (ідеалізації) в „На стоці гір“ немає. Там жінку він називав нераз „високою“, там вірив в святу любов, а пісня його була лише звеличанням любові; тут він відразу каже:

„Я в душу красуні не вірю,
Я вірю в красуні уста“,

— тут знає він одні лише дівочі ласки, і через те робить з жінки вічного ворога мужського пола, якусь гетеру, що безсоромним тілом привалює ідеали, обриває у поета крила і стягає його в прірву, в болото свого „жіночого храму“. Той хлопець, що плакав, коли мила його пішла за другого, йде тепер на гори, щоб „осніжити душу з про-кази жіночого світа“, втікає од нудьги. З закоханого лицаря, що мріяв про вірність дівчині, став випробований Дон Жуан, який грішить в любові хіба один момент, в которому можна-б упитися щастям, а потім кинути. Про кохання метелика вже в першій збірці поет співав:

„Роскішно, як мотиль
У цвіт, в уста твої впялюся,
І медом раз бодай уплюся
За тих коротких кілька хвиль!“

Я не хочу обніжувати рівень такої любові; думаю, що й до нїї привела поета ідеальність, що не треба зараз греміти на неї. Бо й Дон Жуан, шукаючи щоразу все нову женщину, яка стає жертвою його

хвилевої любови, шукає в дійсності тільки однієї, шукає ідеалу, який би йому дав вдоволення не на хвилину, а став би змістом його душі.

І метелик, що впивається одним моментом кохання, випиває не все щастя та мед, а п'є й гірчицю та горе. Тут натурально лежить вже трагізм і слушно зве Пачовський любов „нашим щастем — нашим горем“. За любов треба oddати життя; за хвилину щастя треба терпіти нераз дуже довго. Любов нищить ідеали і розбиває їх в порох, спалює серде та лишає в ньому пусті пожариша, — стручує стрімголов у-низ. Та з другого боку, так само вона підіймає людину, дає їй крила. Так, що ідеальні змагання через любов не можуть і не повинні затрачуватися. Вона сама стає джерелом і метою ідеальності. Але в еротичній поезії Пачовського є якась примішка іншого характеру, яка позбавлює її (любов) тієї висоти. Сказав колись А. Гофман: „Aber das ist die eutsetzeiche Folge des Sündenfalls, das der Feind die Macht behielt dem Menschen aufzulauern, und ihn selbst in dem Streben nach dem Höchsten, Morin er seine Göttliche Natur ausspricht, böse Fallstriche zu legen“. От і Пачовський каже: щось тягне нас, тягне — очевидно туди, відкіль вийдемо заплямлені. А коли з „чорної справи“, в которую нас пхнуло, вийдемо зі „сплямленою картою життя“, то той наш ворог, тішиться буде, бо пхнувши нас в болото, легко впоїть в нас віру, що на світі не має нічого іншого, окрім болота. І скажемо тоді: любов — це тільки половий інстинкт, вона випиває з душі серце, — жінка — самиця, телятко. — Таким способом дійшов поет до ненависті жінки, позбавив її тієї гідності, на яку заслужила собі, як людина; таким способом прийшов до того, що признає в любові тільки саме задоволювання пристрасті, та почав співати не так, як треба.

Бо Пачовський ще є й поетом національним. Він каже українській дівчині, тій рабині, яка винна, що ми досі в кайданах, щоб своїх синів годувала огнем його пісень, він величає себе сином бурі, Українцем — великим духом! Як знайшлася в поетовій душі ця струна, це бажання бути для народу пророком — про це говорить сам він в статті про історію Аркаса: „У моого батька Миколи, вихованого в романтизмі 60 р.р., були в альбомі і українські гетьмані. Я оглядав їх безліч разів та змалку мріяв про те, щоб стати гетьманом. Це кинуло в мою душу таку національну гордість, що вона уберегла мене від зарази ренегатства у польській гімназії, хоч била мене хвиля найбільшої оргії Сенкевичівської апoteози Польщі та сплюгавлення козачини — навіть устами Русина, учителя історії Сяноцького. Став я опісля читати Костомарова „Мазепу“, та бачив там те саме оплюгавлення, але моя душа його не прийняла, всі мої почування були таки за Мазепою. І коли я тепер гордий тим, що я українець, коли в тім слові бренить щось велике у моїй думі — то основу цьому дали перші вражіння ди-

тячої уяви, вихованої на гетьманських портретах¹⁾). — В тім уривку маємо весь напрям його проповіді нової української ідеї, цілу програму його патріотичної поезії. Отже: передовсім бажаннє, щоб воскресивши пам'ять українських гетьманів, дати щось велике, щоб видобути з грудей високий тон поезії.

І ударивши у той високий, пророцький тон, „задзвонивши у великі дзвони“ спокусився поет дати синтезу української душі, її психологію. Очевидно — Пачовський бачить в українцях народ наскрізь модерний, висуває в його психології на перший план те, щоб давніші наші історики поневіряли. Там, де говорено все про демократизм, він говорить навпаки; українські історики-демократи ограбували — як каже поет — українця з його геройської історії, обкідуючи болотом великі індівідуальності за їх недемократизм, та здираючи з них авреолю, хоч були мучениками за ідею самостійної України!²⁾. І висуває скрізь великі індівідуальності козаччини: Виговського, Мазепу. Має тут поет нагоду перекинути міст од минувшини до теперішності, — і він це робить. Ідеали тих великих гетьманів проголошує тепер в громадянстві. Проголошує передовсім націоналізм, якому повинні скоритися всякі інші справи загально-людські, класові, економічні та суспільні. Коли другі кричать: „Не Україну, а хліба!“, коли підносяться голоси: „прилагоджуймо ідеали до обставин!“ — він власне каже про інше: „живітися духовною поживою, сповніть попереду свою місію, як нацода!“ І коли всі покликають до роботи дрібної, з долини, щоб народ раніш став на ноги економично, він хоче ідеалу, який би був сполукою всіх, який би був золотим вінцем, скованим з усіх іскор, що тліють тут і там в народі. В концепції української Псіхії Пачовського це дуже важне місце, де він говорить про парткуляризм поодиноких громад:

„У кожному селі інакша думка є,
Що не виходить поза круг села —
Нема сполуки, щоб весь люд вела
На певний шлях громадської борби“.

Оце немов тло для всіх творів Пачовського національному змісту. Тло, на якому виснував поет передовсім свій „Сон української ночі“³⁾,

¹⁾ „Діло“, 1908. ч. 88.

²⁾ В. Пачовський: „Українці як народ“. Чернівці, 1907.

³⁾ І. Франко сказав, що в цьому творі Пачовський „довів символізм модного польського поета Виспянського майже до абсурда“. Отже кілька слів про твір Виспянського і Пачовського. Я думаю, що про подібність обох творів не можна говорити так, немов би щось Пачовський позичив. А коли ми звикли при „Сні, укр. ночі“ згадувати „Wesele“ (вийшло в перше 1900 р.) — то треба це пояснити спеціальнимъ характером обох творів та їх відношення до сучасного життя, що мимовілі їх до себе зближує. Вони обидва є новим слово молодого покоління, що кладе нові підвалини під будову національного храму, немов новою прокламацією в житті

Збудив в ньому поет герой козаччини, очистив їх пам'ять, убраав в пишні фарби поезії, і збудував на них нову Україну. Нову Україну, котрої мета — золотий вінець. Поезія одкриває сліпій дитині очі на його та дастъ зрозуміння його ваги, поведе весь нарід:

„а кожде серце в вінку тім
побачить іскру, вчус грім
своїх живих думок“.

Думки Пачовського, — як бачимо — нові тим, що оперті на нових крітеріях. Коли Пачовський каже про Україну, то не розуміє під тим словом українського люду, а розуміє націю, самосвідому націю, що знає свою минувшину та герой, націю, що уміє почитувати великі індівідуальноти, націю духовно зрілу, в якій кожна одиниця має високо розвинену національну гордість! В такому розумінні нації — життя є безперечно занедбання того, що давніше, та й тепер, уважається за головну річ: економізму. Вся нова програма Пачовського є протиставленням тому економізмові. Бо він то спровадив — по його думці — те „ослімачіння“, подібність українців до амеб, занепад духа! І він про себе каже:

„Будь я не чутий у свисті роботи,
В тім скрипоті, брязкоті кіс і коліс —
Я буду співати пісень захоти,
Аж сон мене склонить у шумі беріз“.

Однак нове слово Пачовського, — цілий ряд дрібніших поезій, як і „Сон української ночі“, не зробили того, що хотів поет. Впливу

народів українського і польського, і повинні належать так само до історії, як до літератури. — Але поза спільним обом творам характером, — не може бути між ними ніякої ідейної спільноти, хочби вже через те, що обидва твори чисто національні, і кожний з них є випливом питомого національного духа. Виспянський застав вже у житті живу традицію, тому й займається більше сучаснотю, у Пачовського навпаки: — викликання, збудження традиції в метою твору. І через те: у „Weselu“ маємо образ відносин пансько-селянських з сучасної хвилі, — Пачовський передовсім реабілітує козаччину. Те, що з твору Виспянського виходить само собою, як логична конвенція, — Пачовський мусить поставити щойно як твердженне, тезу, яку треба в творі доказати. — Крім того згадати-б ще про ріжницю типів обох творців. У Виспянського більше елементу пластичного, будова драм більше архітектонічна, фігури виходять з профілю. — Пачовський більше розливний, більше музик. Там рівновага і гармонія, в композиції ряд поодиноких рівнорядних сцен, що становлять для себе цілість, як малюнки, а вслід за тим брак всякої дії — виходить концепція швидче епічна — Пачовського твір в більшій мірі можна назвати драмою, тут більше дії, більше ліризму в зарисовуванні та характеристиці особ. — Золотий вінець я уважаю супроти złotego rogu Виспянського за самостійний, як також і сміхунчика супроти chochola. В них забагато є задушевності та близькості до душі поета, щоб уважати їх за позичку. — Інша річ, коли станемо говорити, чи „Сон української ночі“ вдався, як твір символічний. Тоді можна пристати зовсім на слова Франка.

на життя не мали, не зробили найменшого перевороту. Де лежить причина цього? До відповіді на це питання дійдемо, коли спинимося над властивості стилю поета. Слово це беру в найширшому значенню, уважаючи стиль за об'яв внутрішнього чоловіка. Слова Buffon'a: *le styl c'est l'homme* — можна як найкраще приложить до Пачовського. Хто знає його вірші, пізнає його зразу, коли прочитає нові, непідписані вірші. Він має в собі щось таке особливе, таку орігінальну закраску. Хто б не пізнав Пачовського в оціюму віршикові:

„Закрутила філя вінком, А Гануся йшла зарінком, Голос бережиною — А від нього лози клались, Вишні з цвіту обсипались, Гнулися лозиною.	Проти сонця хмара стала, Чорна хмара наступала, Небо насулилося — Сонце-ладо на завалю Червоніло з гніву й жалю Хмарою закрилося“ —
---	--

І в стилю сила Пачовського — але й ціла його слабість. Ударить нас перш усього в ньому певна легкість, польот, співучість, грація. Ale бачимо дальше, — а прочитанне других віршів скріпить нас в нашому спостереженню — що тут поет видимо любується цією формою висловлювання своїх почувань, що уживає навмисно деяких специальних слів, цілих зворотів, щоб цю форму зробити принаднішою. Поет починає любити декорацію, улюблені звороти повторює скрізь, деякі місця його поезії роблять *вражінне* при слові. Це *дбання про окрасу стилю*, любовання епітетами виходить очевидно з пожитком для артистичної сторони його творчості; але з часом воно призвичає читача до ловлення вухом хіба поодинокихъ звуків, стає переладованнем стилю, тратить чар свіжости — стає манерою. А всяка манера тільки псує артистичний смак, не згадуючи вже про другу небезпеку, що — присвоює собі за великі права. Приглянися лих, як не гаразд відбивається вона на змісті віршів Пачовського, як вона собою вбиває безпосередність та ширість в почуваннях! Голос пристрасти, любови, жалю, туги — не виходить з під пера в своїй натуральній формі; в більшій часті він оправлений в широкі рами стилю народної пісні; а в тій формі він красою вислову, питомим настроєм, мелодійністю та чарівним, немов з далека доходячим, тоном стає для вуха чимсь дуже приємним, — але переходить відтак у якусь забавку, у переспівування самого себе, і тих самих мотів в іншій формі, і ті різблени та досконалі що-до форми твори перестають бути голосом чоловіка, не мають в собі життя, а стають віршами в альбом. Тим способом поет починає собі легковажить всякий зміст, і бавиться гарними словами, провадить свою душу до висихання. Починає легковажить правдиве джерело творчості: життя, і за правдиву поезію вважає укладаннє гарних слів у гарну форму. Очевидно — пульс творчості перестає бити,

слово тратить свою силу та вагу, стає немічним. Ось і відповідь на те, чому реформаторство — національна теорія Пачовського, мимо свого нового змісту така безжизнена. „Чин спалився у думках“ — кажучи словами самого поета. Ще поки вийшла з душі поета думка, призначеної їй будь-безплодною. Бо хотів поет передовсім заімпонувати прикрасами її, а не внутрішнім огнем, силою слова; з думок робив кукли. І в „Сні української ночі“ мимоволі кожний мусів звертати увагу на декорації всяких, на шуми Дністра, на тупіт, на русалок, загалом на зверхній блеск, — а зміст лишився тільки додаtkом, хоч автор подав і примітки до твору. Тим способом зробилися ті „пропастні ями“ (Пачовський) поміж його словом, і народом. Бо показав поет, що любить не Україну, а веселку, що гонить за мрійним фантомом тоді, коли здається йому, що визиває народ до боротьби; бо що іншого значать слова:

„О, метана бурею, Нене злиденна,
Укріплю Тебе я на камені слова
І будеш як церква ясна і сталенна!
Зі сафіру стануть основи і стіни,
З кришталю всі вікна, вібло чароцвіт!

Колюмни — сам рубін, ограда перлова...
І будуть народи всі йти до країни,
Де піснею — мова
А думка — всесвіт,
Як море забліснеш усіми красками“.

Схотів стати „соловієм“ України — і став ним; але поза тим його пісня не здатна заважити в житті, як заважила пісня Виспянського. Говорить поет про себе:

„Не сильний на діло, у цілях імлистий,
Як віск мое серце, як сніг моя туга,
А навіть на слово я лебідь не лев“.

І це правда.

Як видно з дотеперішнього, — Пачовський поет односторонній. *Поет — спеціялист.* А ця односторонність є випливом певного рода його ліричної нечулости на тій стороні життя, що непідходять до його стилю. Виробивши собі за скоро манеру, він так зрісся з нею, що стратив ширину правдивого лірика, котрого душа, вразлива на всяких проявах життя, на все находить місце. Лірика в повнім того слова значенню є випадкова (Гете, Гайне), випливає з непередбачених потрясень душі обставинами життєвими, — а у ліриці Пачовського — спеціально підбирані теми, для інших проявів життя він не має змислу. За зле цього брати не можна — але треба сказати, що таким чином визначена такій творчості вузька дорога, і певна межа, що дуже легко поет вичерpuється і починає повторюватись. І зле робить тоді поет, коли декораціями стилю старається закривати своє вичерпання.

Натурально, що природа такого поета-спеціялиста буде консервативна. Те, в чому він зріс, буде найкраще і найдовше виспівувати; до другого не прихилиться його душа. Любив поет свою матір — послухайте, з якою ласкавою ніжністю він говорить все про неї. Мріяв ди-

тиною про гетьманів — прочитайте його „Смуток Богуна“ — яку красу там побачите. Сила Пачовського найбільше там, де він натрапить на старий, традиційний ґрунт. Тоді відзвивається правда в його слові, повага та аристократичність. Де стикається з новим світом — тратить те все і переходить не тільки до крайностей, але до того, що найлекше може скомпромітувати, де найшвидче можна загубити душу. Отже: пішов до Вайнінгера та Штріндберга, і понизив себе в „Жертті штуки“; хотів сказати народові нове слово, а не дав йому змісту зі своєї душі і, обмежився тільки на критиці старого покоління. І коли я зву Пачовського *духом консервативним*, то через те, що не вміє він показати шляху в будучність, не вміє вибороти собі нового світа, а вертає думкою назад, в минувшину. Тут показав він великі заслуги, інстинктом поета відчув, які великі скарби існують в нашій минувшині, поміг до зреабілітування пам'яті передових одиниць козаччини, якими помітувано, з'умів викликати їх з могил та дати тіням життя, воскресити їх постаті в чудових красках для українського народу, але по за всім цим поезія Пачовського має багато в'ялого, старечого елементу.

M. Євшан.

СОЛОВЕЙКОВІ.

Не співай ти мені
 На чужій чужині —
 Де нема ні криниці, ні гаю,
 А співай ти мені
 На рідній стороні —
 Де гарненько не мов би у раю,
 Де ще змалку ріс я,
 Куди думка моя
 Тільки й лине, що день і що ночі,
 Де все рідне своє,
 Де серденъко мое —
 Покохало серденъко дівоче,
 Де ті зірки ясні,
 Незабуть їх мені,
 В-ночі з неба високого сяють,
 Де дівчата в гаю,
 Вчувиши пісню твою
 І собі під твій спів заспівають.

ТР. РОМАНЧЕНКО.

ПРО ПОТРЕБУ І ТЕХНІКУ ЗБИРАННЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ¹⁾.

З важніших речей необхідно памятати при записуванню слідуєчі теми:

1. Короткі відомості про минувшину місцевости, її назви, кольо-нізацію, будівлі, знахідки і документи.
2. Спис всіх топографичних назв (частин села, улиць, річок, полів, лісів, пасовиск і т. д.) і місцевих прізвіщ з поясненнями.
3. Загальні звістки про тип і характер людності, назви частин тіла, способ говорення.
4. Як будують доми і господарські будинки? Докладний план і опис цілого обійстя, хати і її урядження разом з назвами частин складових кожного знаряду. Звичаї при будові.
5. Опис одіжі мушчин, жінок і дітей, способу убирання, поглядів на красу і моду і звістки про спосіб виробу.
6. Які страви і напитки в ужитку, як робляться, коли і як подаються? До усього подати назви і описати докладніше святочні (великодні, різдвяні) і родинні приняття та страви (під час родин, похорону, поминок і т. д.).
7. Заняття чоловіка і жінки. Розклад роботи в році. Замітки про хліборобство, огородництво, випас худоби, торгівлю, промисл, бжільництво, риболовство і про звичаї, обряди і вірування звязані з ними (прим. заклинання, чари, закрутки в збіжу, способи від пошестей, віщування погоди).
8. Відносини жінки до чоловіка, стан моральності і полове життя; становище жінки і всі з тим звязані звичаї і вірування.
9. Звичаї і повір'я при родинах, хрестинах, зливках, виводі і пострижинах: способи на трудні роди, надавання імен, відмінювання дітей, кормлення, виховання і забавлювання дітей.
10. Дитячі забави і забавки, їх примовки і передражнювання.
11. Життя підростків, пастухів і зарібників, побратимство.
12. Обряди сватання, заручин і весілля.
13. Спис слабостей і ліків, звістки про ворожбитів і знахарів.
14. Похоронні обряди і повір'я про смерть та посмертне життя.
15. Релігійні погляди на Бога, святих, ангелів, святі Тайни, св. образи, церкву, дзвони і т. д.
16. Віра в чорта і нечисту силу: духів, русалок, перелесників і т. і.
17. Погляди на світ і сили природи.
18. Оповідання про людей з чудесними прикметами (великанів, вовкулаків і т. и.).
19. Народні календар.
20. Устна словесність. Обрядові пісні (колядки, щедрівки, ягілки). Історичні, лірічні, рекрутські, гумористичні пісні. Релігійні пісні, молитви, замовлення, заклинання, прокльони.
21. Приповідки і загадки.
22. Легенди і перекази, оповідання, казки, анекdotи.
23. Музика, танці, музичні інструменти.
24. Правничі погляди.
25. Просвітний стан людности.
26. Економичне положення, спосіб заробітку.

¹⁾ Поч. див. „Укр. Хата“ кн. 5.

З вичисленого ряду важніших питань з обсягу етнографії й фольклору видно ясно, скільки поля до роботи. Лише забратися до неї, а результат певне перейде сподівання кожного. Особливо повинна зачепитися тим наша сельська інтелігенція, бо має через довший час заносини з народом, може його близьше пізнати і обсервувати у всіляких обставинах і повинна тішитися його довірятим. Наші сельські священики і учителі мають завсідги близьку нагоду бачити звичаї і обряди свого села і можуть без великого накладу роботи зібрати цікавий і обширний матеріал, який певно мав би більшу вартість, чим записи випадкового, переїзжого етнографа, що скоплює нашвидку, нераз недокладно (бо не знає часто, до кого звернутися по інформації), а деколи, то й невірно, коли впаде в руки несовістного, недовірчого або і недотепного інформатора. З окрема можуть учителі робити докладні досліди над сельською дітворою, її життям, світоглядом і забавами, а учительки, крім того над життям дівчат і жінок, над технікою їх виробів (прим. над вишивками, крашанками і т. д.) і над сельською кухнею. В західній Європі священство і учительство положило великі заслуги колорозвитку етнографічних товариств; передовсім однаке інтересуються етнографією і фольклором народні учителі і з їх кругів вийшов гарний клич: впровадити уживання етнографії до шкіл народніх і середніх, а поки що пізнати душу народу, серед якого працюється, щоби зблизитися до нього і здобути його довірря. У нас етнографія мимоагітації комісії Наук. Тов. ім. Шевченка не знайшла собі більшого ряду прихильників між сельською інтелігенцією і перешкода все ще в егзотичній науці: найліпшим доказом на те обставина, що ледви кількох учителів і священиків працює на тім полі і що на кождий розісланий квестіонар приходить звичайно дуже незначне число відповідей.

Чи і моя коротка стаття причиниться трохи до розбудження жівішого інтересу, покаже найближча будучість.

В доповнення статі „Про потребу і техніку збирання етнографичних матеріалів“ подаю оце два спеціальні квестіонари¹⁾ і прошу призбираний матеріал посылати Етнографичній Комісії Наук. Тов. ім. Шевченка або таки просто на мою адресу: Чернівці, університетська бібліотека.

i. Квестіонар в справі записування похоронних звичаїв.

1. Які знаки віщують смерть і хто їх бачить або чує? Які сни або пригоди проповідають смерть.

¹⁾ „Діло“ ч. 158, р. 1909.

2. Як заховуються родина, кревні і гості в присутності умираючого і яких придержуються приписів, щоби душа відішла в спокою? Як представляють собі смерть?

3. Що роблять з тілом небіжчика? Хто його міє, чеше і убирає, що роблять з водою, нігтями і волоссям, якої уживають одежі? Де дівають солому з сінника, на якім лежав мерлець?

4. Де кладуть мерця, на стіл чи на лавку, куди ногами і як убирають катафальок?

5. Як приладжують, кладуть і убирають тіло жінок, нежонатих і незамужніх та дітей?

6. Хто робить труну (домовину), з чого, коли і за що?

7. Які робляться зарядження в хаті і в господарстві на випадок смерті хозяїна? Чи не спускається худоби з припону?

8. Як повідомляється про смерть сусідів, своїків і як значиться хату, де лежить мерлець?

9. Хто має приступ до хати мерця і коли? Що говориться притій нагоді з родиною?

10. Чи пересиджується ніч при мерці і що тоді робиться? Чи є тоді в звичаю бавитися і яких уживається забав? Докладний опис. Котрі з них забав уживаються лише при мерці.

11. Як відбуваються похорони, що тоді робить родина і чужі? Як прощаються з мерцем і чи не ходять довкола діжі (стола), або чи роблять що з мерцем? Хто вкладає тіло до труни? Чи нема звичаю дивитися тоді в вікно?

12. Що дають до труни? Чи стукають о поріг і чи одчиняють вікно?

13. Як несуть мерця на цвинтарь і до церкви? Хто несе? Чи не уживають до того возів або саней і чи не приписано брати до того волів?

14. Чи не наймають до походу плачок? Хто вони, яка їх заплата? Записати дотичні голосіння!

15. Хто копає гріб і за що? Як робиться гріб?

16. Що ставиться на гріб? Чи нема в звичаю кидати там розбитий горнець або черепі?

17. Чи справляють комашню, коли і як? Коли йдеться на гроби і яких звичаїв придержуються в дома по похоронах? Чи нема звичаю красти по похоронах? Як відбувають жалобу і чого не вільно робити в селі на випадок смерті? Чи гасять по похороні світло в хаті і лишають для душі поживу?

18. Що діється з душою по смерті? Що оповідають люде з тамтого світа? Як представляють собі рай і пекло?

19. Що робиться, щоб мерлець не ходив по світі? Що то є упирі, перелесники, лятивці і що проти них роблять?

20. Що діється з нехрещеними дітьми, що з жінками, що лишили малі діти?

21. Де ховають потопельників, повісільників і самогубців і що про них кажуть?

ІІ. Квестіонар в справі збирання народних загадок.

Загадки належать записувати на одній стороні, на окремих карточках невеликого формату (приміром, переписного листка), при чим треба подавати місцевість, ім'я, а по можливості й вік оповідача під текстом. Записи мусять бути роблені з найбільшою докладністю, з усіми діялектологічними і стилістичними прикметами; особливо не можна переставляти порядку слів, пропускати щобудь, а навпаки зазначувати при помочі інтерпункції спосіб і тон говорення і підчеркувати слова, на які кладе оповідач більший натиск, наголос. Матеріал найліпше збирати у молодіжи, однаке не треба поминати старших і дітей.

На загадки дітей і пастухів належить передовсім звернути пильну увагу, не поминати загадок сороміцького змісту і пісень та забав із загадками. Крім самого матеріалу належить також надсилати замітки про обставини, серед яких загадуються загадки і про самих оповідачів та о скільки можливо відповісти на оці точки:

1. Що то є загадка в розумінню народу і які погляди мають про неї люди?

2. Хто займається завданням загадок: діти, молодіж, старші, мужчини чи жінки, зарібники, пастухи, господарі, письменні чи неписьменні?

3. При яких нагодах завдаються загадки: при забавах, у школі в свята (на Великдень, свят. вечер, при паленю обрядових огнів), на досвітках, вечеरницях?

4. Чи нема спеціальних загадок при певних обрядах, приміром на весілю і на забавах при мерці (лопатки)?

5. Яка техніка завдання загадок, як приступаються до завдання, які „зазиви“ до загадування, примівки, дрочення і насмішки над тим, що розгадують?

6. Яка техніка відгадування, розумовання, проби відгадок деяких загадок, розмови при тім?

7. Чи є пісні з загадками і забави звязані з розгадуванням?

8. Чи є автор загадок, звідки приходять загадки, розширення штучних загадок?

Д-р Зенон Кузеля.

І ВАН МАНЖУРА.

Біографичний нарис¹⁾.

Тепер нам остається хоч на швидку переглянути другу, найбільшу, спадщину, що лишив по собі Манжура — його орігінальні поезії „Степові думи та співи“, що вийшли невеличкою книжкою в Петербурзі р. 1889.

Тут усього 34 дрібних поезій, одна балада „Ренегат“ та 8 байок.

Окрім цієї книжечки де-кільки віршів його подав проф. Сумцов у своєму збірнику „Изъ украинской старины“ та дві поезії надруковано в 1907 році в „Літ.-Наук. Вістнику“ кн. II.

Оде поки що всі його орігінальні твори, які побачили світ.

Коли проминути де які дрібні поезії Манжури, напр. байки, та баладу „Ренегат“, можно сказати, що головний напрямок його творчости, сказати б лейт-мотив його поезій — соціально-економичний.

Він яскраво відбувається навіть на його автобіографічних віршах.

Я мабуть не помилуюся, коли скажу, що поета з таким напрямком, поминаючи Шевченка, другого у нас поки що нема, а д. Сумцов взагалі каже, що Манжура найбільший поет після Шевченка.

Більшість поезій Манжури присвячена тому, що звється на селі „властю землі“, то б то: хліборобству, огородництву, бжільництву.

Живучи між народом і з народом, Манжура постільки перейнявся його думами й почуттями, так пише про народне горе й радощі, як тільки міг написати сам народ про це.

Тут ліризм Манжури постільки перейнятий народним світоглядом, що для городян иноді здається просто наївним.

Поет-пролетарій, що не тільки не має клаптика своєї власної землі, а не має й притулку на цій грішній землі, — цілою душою боліє за цю землю, за село, турбується про врожай, малює до болю скорботні картини посухи, злиденного життя хлібороба через них, як дитина радіє, коли проллеться літній добрий дощ, бо то благодать для всього народу, бо то радість, яка в його творах жива, як і у селян. З страхом, з жахом описує грядові хмари, „що заходить хрещеним на лихо“ і весь прикутий до цієї власти землі і неба.

На взірець наведу тут його чудову, вдумливу, сумну поезію, що відчує всякий, хто жив на селі, цікавився хліборобським безвиглядним життям:

¹⁾ Поч. див. „Укр. Хата“ кн. 5.

На стену і у хаті.

Стомлена, спечена, пилом прибита,
Журиться нива дощем не полита;
Що орачеві цей рік вона даст?
Випаде, Боже, такая напасть:
За літо дощiku хоч би краплини...
Притильном укрисе нужда селянина:
Де він добуде той хліба шматок
За-для малих, не змиспених діток?

Журиться тяжко і сам хлібороба...
Виляже в зимку без корму худоба...
Хліба на ниві немає снопа;
Так послужила хортuna сліпа!
Чим він у волость подушне заплатить!
Чим перекріє безвержую хату?
Та ще і к тому мала дітвора...
Заздалегоди тікай хоч з двора!

Журиться й жінка його роботяща:
Перевелись огороди ні нашо.
Дасться у помку ім рік цей зима!
Ні буряка, ні капусти нема,
Навіть немає мішечка картоплі;
Льон не зійшов, погоріли коноплі...
Чим то обшиве вона, облата
Діти малі, о Маті свята!"

Як бачимо, картина повна жаху і безвиглядного становища. Ні оден з новіших поетів ще не змалював такими гарними фарбами горе хлібороба, хоч тут не побільшено і на макове зерно.

Можна тільки додати, що це з'явище загальне, що не одна нива, не один хлібороб, а поспіль цим журяться цілі губерні, часто вся Україна.

Це гостро і боляче відчувається не селі. Манжура не тільки з року на рік бачив це на свої очі, а відчував так само гостро, як справжній бідака-хлібороб. Він частенько вертається до цієї теми.

От його „Роскіш доля“.

„Палке небо, жовтувата
Не движима пилиуга,
Млява, спека й тъманувата,
Де не глянеш, скрізь юга.

Вбога царина змарніла
Сіножаті — пожари,
Череда он зачуміла
Броде безбаш по горі.

Жайворонки десь високо,
По обмежках ховрашки
Дрік та муха, а із боку —
Гук незримої мошки.

По підгіррю ж геть-он пишно
Скрізь біліє солонець...
Ех, життя твоє роскішне,
Мироздання вінець!"

І таких поезій в „Степових думах та співах“ більшість. Правда трапляються і веселі картини. Ось вам наївні, щирі радоші поета коли він

„На добрій ниві“.

Буйно пишається жито у полі
Трудника серце радіє;
Буде семействі на рік цей доволі,
Ще і продати надія.

Гарнєє житце, помнож його Боже!
Колос немов перелитий,
Шіткою густо ізлився пригоже
Божою ласкою ввитий.

Буде роботи чимало на ниві.
 Що вже про те і казати!
 Тільки б родила, а ми не лініві
 Хлібець святий працювати.
 Змалку у йому кохатись привишні
 Темні ми, сірий люде...

Далі поет не може не згадати ї того, що врізалося так в його мозок і з страхом говорить про той рік, коли нива

„Рідна риллею чорніла,
 Мов сарана до стебла попсувала,
 Так її суша спалила“.

Не треба думати, що Манжура був просто поет рефлексій. Ні, це була глибоко пересвідчена в добре людина, що не тільки вміла боліти душою за народ, а й знала, якими путями трудящі люде можуть полекшати свою долю.

Можемо без вагання сказати, ще при безпосередніх зносинах з народом, без стороннього ока, Манжура сіяв не мало добрих зерен, які потім зйшли і дали той несподіваний для визискувачів народних багатий урожай, що зветься визвольним рухом.

Як поет, він користується традіційною привілеєю і бачить

Сон.

„Уві сні до мене гречкосій прорік:
 „Чи мені на тебе працювати вік?
 Походи по спеці ось за плугом сам,
 Я ж рукам трудовим одпочинок дам“.

А кравець нікчемний і собі за ним:
 „Пропадай ты, каже, із шитвом своїм!“
 Далі й майстер струмент в торбу ісклада:
 „Хай тобі з майстерством! Здоровля шкода!“

Роспалилась люто душенька моя:
 Усіма забутий гірко плакав я,
 Голий та голодний пустырем блукав,
 Бога, небо, землю, долю проклинав.

Коли от-це гляну... Певно, а чи ні?..
 Сонечко ясненьке грає у вікні,
 Усюдою праця, мов неначе рій:
 Ось мені волоче ниву гречкосій;

Там кравець у голку нитку задіва,
 Поштрикує утром, весело співа;
 Далі майстерні на роботу йдуть:
 І заводи гулко, як що дня, гудуть.

З радощів я плакав, і сміявсь ураз,
 Бавлячись в перинах у той ранній час,
 І веселі мрії проміням ясним
 Розігнали сон мій, мов ледачий дим“.

Ми бачимо, що з дитинства вже Манжура бурлакував. Бурлакою він був і в розцвіті свого поетичного таланту та наукової діяльності. Його не скільки не вабило буржуазійне життя, а тягla до себе народня стіхія. Тут його хороблива душа почувала себе краще, ніж у панських покоях, бо тут саме життя було простіше, більш йому зрозуміле, більш відповідне його вдачі.

Хоч і гірке воно було, про те в силу непереможних умов інакшим бути не могло. Правда, могло бути трохи ліпшим, але це не відмінило би суті.

З одного боку хороблива нашадність, з другого п'яний вічно батько і життя по шинках, з третього неохота до науки, що одна лиш може переробити цілком вдачу людини, а нарешті наше мало культурне українське громадянство — ось той ґрунт, що витворив поета бурлаку, що „співає — степ лунає, нема йому й горя“:

„На що мені, каже, доля Готова із неба? Все добуде своя воля, Чого мені треба. На що мені те багацтво, Червінці, дукати? Вміє славнєс бурлацтво Без них панувати.	На що мені і оселя, Дружинонъка мила? Привіта мене і скеля. Пораде могила. Ой, скажи ти стародавня Козацькая нене, Кому жити ще так славно У світі за мене?“
--	---

А про те кінчиться пісня сумним акордом.

„Вітрець тихо росу ранню
 Бурлацькому ж питанню
 З травиці здимає,
 Одвіту немає“.

З року на рік життя підточувало здоров'я Манжури, лиха доля нахиляла його нижче й нижче, злидні так нарешті його обсіли, що він став справжнім босяком. Сумцов бачив Манжуру в Харкові р. 1885-го і каже, що він тоді був уже зовсім хворим і пропащим, однак до кінця свого життя заховав чулу душу, ясний розум, веселий поетичний талант і цікавість до народного життя.

Очевидчаки до цього періоду відноситься його автобіографічна поезія, повна гіркої іронії

Босяцька пісня.

„Чого мені журитися? Якая подоба? А чи пан я, а чи дука? А чи хлібороба? Чого мені журитися? Якої неволі? Що добра я не згадаю, А горя доволі? Чого мені журитися? Якої нетечі? Що не чуя я із малечку Ласкавої речі? Чого мені журитися? Того хиба ката, Що я вік свій потираю Вугли в-чужих хатах? Хиба тії побиватися Хорошої вдачи	Що насушник достається. Мені як собаці? Нехай тії поважнії Статешні люде Побиваються за більшим; Мені й того буде! Нехай живуть пароньками, Діток наживають; Мені жаби весільної В левадах співають! Занудила самотина, — Піду до шинкарки, Та й засяду у порогах З десятої чарки. Так чого ж тут журитися Якого ще біса?.. Простягнуся десь, як пес той В морозі під лісом“.
---	--

Іван Манжура, як було говорено, належав до тих нещасливих, хворих на нервову систему людей, яких тепер повно по великих і малих містах Росії. В літературі московські такі типи ми бачимо у Достоєвського (пригадайте Мармеладова), потім у Мельшіна, Горького...

Проте його різка особистість у тому, що він був людиною глибоко пересвідченою, знат, що йому треба робити і що він може, а через те не пішов вештатись по городських притонах та ночліжних домах, а віддав свої сили своєму народові і послужив йому так, як рідко хто з здорових тілом і духом патріотів.

Уже безпосереднimi зносинами з народом, постійним і близьким життям з ним він єсть типовий „народник“. Кожна світла людина, що живе між народом, може не помітно, однак по стільки впливає на народний світогляд, що люди по волі починають думати інакше і інакше робити.

У тій славетній спілці колишніх народолюбців, що „йшли в народ“, щоб туди внести світогляд Манжура належить одно з передніх місць.

Син пролетарської країни, співець убогого люду, він на собі переносить усю гірку долю пригноблених та окривдженіх і на цій життєвої темній і тяжкій дорозі спустився сам низче пролетарського рангу.

Про те, ніколи не гасив у душі своїй ту Божу іскру, що так швидко погасає у звичайних, мало пересвідчених, безвільних людей, коли їм доводиться зачерпнути життєвої горечі з самого дна.

І не тільки заховав у собі іскру Божу, а до самої смерті не схибив у своїх пересвідченнях, чому свідками будуть як усе його життя, так і його творчість.

Візьмім для прикладу такий факт: Манжура завжди надзвичайно чуло і тепло відносився до людей, особливо до женщин, навіть до так званої „нечесної“. Манжура, що всім і все прощав, не може простити ідейної зради, при тому тій женщині, що колись опанувала його душу:

„Сам не знаю, чого обличчя твое Незабутній речі! Ти слухала їх,

Почало мені снитись що ночі, Твое серце до них обзвивалось.
І твій погляд дерзкій в моїх думках вставає, А за тим... підняла їх лукаво на сміх

Зазира мені спілна у очі. Згородами із них насміялася.

Чого треба тобі?.. О, тебе я просю, І пішла ти туди, де кляли із давень

Не вражай моого серця, лукава, Наші речі високі, чисті,
Бо і так через тебе у йому ною

Я глибокую рану кріваву, Ти змінила на ніч розсвінаючий день,

Несподівано ми із тобою колись Тільки серце мое ти розбила оттим,

Десь на бессіді стрілись шумливій; Низвела його з ясного неба;

Там огненні речі поволі лились, А все ж вірне воно тим речам молодим...

Може й дітські, але й нелукаві. Так чого ж тобі, зраднице, треба?“

Манжура не був поетом звичайним, що живе в мріях своєї творчости, студіює літературу і ловить натхнення. Ні, то був суто народний поет, що писав лише тоді, коли поезії самі виливались, помимо його волі, як з переповненої чаші виливаються зайві краплі води.

Його твори — то його сльози, що текли з переповненої вщерть горем душі. Ось через віщо і всі вони такі ж щирі, такі ж чисті, такі ж гарячі, і такі мимовільні, як самі сльози.

І як за свої сльози людина не жде собі ніякої нагороди, так і він за свої поезії нічого не ждав од людей і не бажав нічого:

„Не треба мені тій слави людської,	Любов ік людині недолею стрітій
Не треба і гордої їхній хвали,	Мені проказала, сумуючи їх;
Сами бо, як сльози, з нудоти тяжкої	Любови ж без суму немає на світі:
Ці думи та співи мої ізросли.	Так коли й єсть, так хиба у святих“.

Образи в поезіях Манжури по стільки яскраві, вдумливі, созрілі, що часто у кількох рядках він широко, густими фарбами, має цілу безодню людського горя, як, напр., у вишенаведеній „На степу і у хаті“.

Його поезії житимуть довго, поки будуть на Вкраїні темні, сірі трудники, недолею стріті.

Єсть, як і в кожного справжнього поета, так звані, невмирущі поезії, як от „Лілії“.

Кінчаючи свій реферат скажу лише, що з поводу самого Манжури і його поезій можно ще говорити дуже багато.

Таким поетом і людиною Україна може пишатися, а знати Манжуру повинен кожен Українець, як кожен освічений Москаль знає свого народного поета Кольцова, далеко меншого і легкоповажнішого за Манжуру.

Видання „Степових дум та співів“ в продажі вичерпано давно, їх локонче треба видати в друге, більш повно, з біографією поета і його портретом, коли такий у кого знайдеться.

Право на видання, як то часто буває з українськими творами, очевид'ячки, нікому не належить.

Тут треба згадати, що колись Українці збирались засновувати літературний фонд. Зараз для того настав час. У цей фонд могли би поступити всі такі твори, що не мають власників. Окрім того ми певні, що не мало з сучасних літераторів заповідали б фондові свої духові скарби.

Іван Липа.

Новий вклад в українознавство.

(Михайло Грушевський. Історія України-Руси, том VII. Козацькі часи — до р. 1625. Київ-Львів, 1909. стор. X + 624. Ціна 3 р. 50 к.).

VIIй том Історії-Руси — це новий дарунок нашого великого історика — нашому народові.

З радістю і бадьорістю духа вітаємо перший том Історії української козаччини, того героїчного періоду нашої історії, що підніс Україну на велику висоту сильного політично-соціального і культурного чинника на Сході Європи, і доказав силу духа нашого народа... в минулому. З виходом VII тому „Історії“ ми знайомимось з історією української козаччини, так би мовити у перше. Бо те, що було до тепер, то матеріал, що був розкинutyй, неповний, не систематизований. Це були сирі матеріали, документи, статі, монографії не зведені до купи, не представлені в генетичнім порядку і не доведені до потрібного сінтеzu.

І треба було великої праці, великої енергії, великого розуму, щоб дати повну, докладну, генетичну історію нашого краю, що має велику історію, але ще неписану.

Ось перед нами книга, що дає можливість пізнати і зрозуміти минулі часи нашої козаччини, сього... „нового соціально-національного чинника (фактора)“... Ми знайомимось докладно з історією боротьби тих часів за культурні, соціальні, національні постуляти народні. І тут, в тім вирі боротьби, виступають історичні постаті, сильні одиниці, енергійно, виступають групи діячів рухливих — а далішее розбурхані народні маси.

Перед нами „велика трагедія народнього життя“, де в перше на памяті історії український народ виступає активно, творцем своєї долі життя, зривається до боротьби на життя й смерть за здійснення своїх мрій і бажань, але по вікових напруженнях облитий кровю, знеси-лений в боротьбі з непереможними перешкодами, упадає на бойовиці, на разбитих надіях і мріях... І тепер тільки наука ставить великий мавзолей, в якому зводить наглядно всі минулі дії нашого народу.

Розділ перший „Історії“ знайомить нас з обставинами життя східно-південної України в XV—XVI вв.: фізичні обставини східно-українського життя, українське дозвілля, кольонізаційні рухи, воєнно-служебна організація, татарські набіги і оборона, будовання замків і фортифікацій. Ось що ми бачимо: люди, які постійно мали діло з татарськими нападами, мусили оборонятись. Тут на цім дикім дозвіллю люди набралися вояцького духу, набрались великої смілості і відваги. На напади почали відповідати нападами. Тут на цих великих степах, преріях, лю-

дина, яка не була певна свого життя, мусіла пристосовуватись до цих обставин, серед яких жила і працювала. Витворювавсь поволі вояцький промисел, воєнний спорт і партизанські війни.

В розділі, другім автор дає відомості про початки української козаччини.

„Коли ми хочемо собі здати справу з походження козаччини — як і коли вона зародилася, як розвивалася й формувалася, ми повинні докладно розріжнати ріжні сторони цього питання. Мусимо відріжнати козаччину як побутове явище і як певну організовану суспільну верству, право-суспільний інститут; з другого боку — розріжнати козаччину як явище, і її термін, з яким вона спеціалізується і кристалізується“. (ст. 7.4).

Ми не спиняємося на окремих подіях, не розбираємо, не толкуємо, бо це не в нашій компетенції. Це належить до істориків-спеціalistів. Ми попросту переказуємо де які розділи. І от читаємо далі в тім же розділі: значіння слова „козак“, провідники козацькі в традиції і в джереловім матеріалі: Сенько Полозович, Остафій Дашкович, українна адміністрація, політика правительства супроти козаччини, плани козацької організації, циркуляри 1541 р., кн. Дмитро Вишневецький (Байда) і значіння його діяльності і інш.

В розділі третім трактується про: *зріст і організацію* козаччини в передостанніх десятиліттях XVI віка. Тут маємо: правительенні реформи — Августова і Баториєва; козацькі „своєвільства“ і правительенні заходи 1585—1590 р.р. Початки Січи і Січової гегемонії, міжнародне становище козаччини, реформа 1570 р. Козацький реєстр 1581 р. Козацькі вольності, козацька справа на соймі 1590 р.

Розділ четвертий дає нам: *Перші козацькі війни*. Зачіпка Косинського з Острозькими і війни 1592—3 рр. Зносини заграничних держав з козаками і їх участь в війнах з Турками. Козацькі походи і рухи 1595—6 рр. Кампанія 1596 р. Репресії на козаччину і її реабілітація.

Брацлавське народовластя, Наливайко, участь козаків в релігійній боротьбі, проводирі війни 1596 р., Лобода Григорій, Пороус, Шаула. Усобиці козацькі — помірковані і своєвільсьці.

Розділ п'ятий: Східня Україна і козаччина на порозі XVII в., соціальне значіння козацтва — сформовання козацької верстви, нові елементи в ній і нове соціально-політичне значіння; устрій і побут її на переломі XVI—XVII вв. Східноукраїнські маси переходять в ряди козаччини, небезпека від козацтва шляхетському праву, проби обмеження козацького імунітету, козацький устрій кінця. XV і початків XVII вв. Козацьке військо, старшина, народоправство.

Розділ шостий: Політичні обставини перших десятиліть XVII вв. і їх вплив на зрост і розвій козаччини. — Ливонська війна. Своєволя

козацька, козацькі походи і козацькі служби. Комісії на козаків 1614—1619 рр.

Конституції на своєволю 1607 і 1609 р. Соймові постанови на козаччину. Комісія на козаків 1614 р. Козацький похід на Царгород (1615 р.), похід на Кафу 1616 р. Похід Жолкевського на козаків, переговори. Ухвали Комісії 1617 р. Сагайдачний і його політика. Козацька рада — ухвали Комісії 1619 р.

Розділ сьомий: Козаччина в службі національних українських змагань. Київський освітній рух і відновлення православної єпархії. Солідарність козаччини з Українським суспільством в правах православної релігії. Київський культурно-національний рух. Хотинська війна. Козаки в церковних справах 1610-их р. Терехтемирівський монастир, його значення. Культурний і національний рух у Київі, Елисей Плетенецький, Печерський учено-літературний кружок, Галичане в Київі, Київське брацтво, школа, П. Могила, Колегія, Бородавка, православні, уніати, репресії, Рада в Сухій Діброві, посольство православних у Варшаві, Хотинська Кампанія, переговори.

Розділ восьмий: Церковно-національні домагання і Козаччина. Польсько-козацька війна 1625 р. Комісія 1622 р., Ол. Голуб, сойм 1623 р. Меморіал православної шляхти. Шагін-Герай укладає союз з Козаками.

Козацькі розрухи в Київі, кампанія 1625 р., деклярація комісарів — відповід Козаків комісарам, конфлікт, битва над Куруковим озером, переговори, комісії, ухвали.

Ми подали нашим читачам деякі розділи. Величезність матеріалу, документів, коментарів дає нам зрозуміти, дає нам відчути, що діялось в цих часах. Перед нами змагання вільних людей з шляхетським правом. Боротьба православних з уніятами і католиками за свої церковно-національні права. Перед нами Київський учений кружок — де зтуртовувались кращі уми, де видавались книги, засновувались школи. Разом з тим козацтво відгукується на поклики суспільства, стає в обороні національних прав і веде завзяту війну з шляхетським правом.

Історик намалював величезну картину життя на Україні в звязку з виростом значення Козаччини. Хто хоче знати історію свого краю, особливо історію його героїчного періоду, той мусить приглянутись тільки до цієї картини. Без знання своєї історії не можна що-небудь назвати „своїм“. А хто не має нічого „свого“, той, каже життя, — ніщо. І от наше суспільство, що й досі не виявляє особливого бажання знати „свою“ історію, врешті мусить її знати. Мусить прочити її, щоб ясно уявляти становище свого краю в минулому для того, щоб краще розуміти сучасне і вибрати певніший шлях у будучину.

Ми дивуємся тій ганебній прикметі нашого суспільства — байдужності до українознавства, — що робить наших „свідомих“ сміховищем в очах культурних і освічених людей. Ми з жахом констатуємо факт, що в нашему широкому громадянстві нема зацікавлення до українства, до поступів і розвитку нашої науки, до того необхідного знання, що з фізіологичного українофильського примітива робить свідому людину в країному розумінні цього слова. Ця байдужність до українознавства трагично відбивається ще на самих діячах, що зрушують віз української науки вперед. Ці відважні люди, жертвуєчи своїм часом, коштами, працею, цураючись принадних розваг в житті віддаються тяжкій праці на користь свого близнього, свого занедбаного брата, а цей „брать“ зазубрить в молодих літах пару віршів і ціле життя мугиче „Реве та стогне“ або „Ах, ти воля, моя воля“. З таким „українознавством“ вештається по-між людьми, без сорома маніфестуючи своє неуцтво, свою темноту. Для чого тоді нашим небогатом ученим сушити свої голови, коли їхня праця лишається за межами громадського зацікавлення? Становище нашої науки трагичне: два Наукових Т-ва і окремі люди науки, вчать, пишуть, друкують, а громадянство... вище літератури „про сіру кобилу“ не піднялось та хіба ще без знання потрапує іменем Шевченка, та й годі.

І кожний українець безупинно проходючи всі істнуючі щаблі українознавства, мусить поборювати в собі і в інших темні здобутки некультурності, неуцва, того *стихійного* ренегацтва, що живе в нашему житті більш, ніж так зване стихійне українофильство.

Наука — це єдиний могучий супротивник темноти і наше громадянство мусить звернути пильну увагу на науку, мусить вчитись, щоб не бути смішним паразитом патріотизму, щоб не ходити самому в тумані і не заводити туди інших.

Русин.

„МОЛОДА УКРАЇНА“.

I. ДУМКИ І ВРАЖЕННЯ.

(Tadeusz Michalski. *Młoda Ukraina. Myśli i wrażenia*. Kijów, 1909).

Про нашу літературу і життя мало пишуть представники інших націй, навіть сусіди наші, чи зумисне, чи ненароком, чи може через незнання, замовчують про покажчик нашого життя — літературу українську. Тим більше зацікавила нас книжечка д. Міхальського, котрий оповістив свої „myśli i wrażenia“ що до літератури української. Книжечка написана поляком і це збільшує інтерес до неї, бо поляки грають певну роль що до українського руху, особливо в Галичині, де їхні правлячі верстви стоять на позиції гасителів українського життя, а суспільство польське підтримує і направляє політику своїх урядових представників. Що не всі поляки вороже відносяться до українства — про це свідчить брошура д. Міхальського, яка має дві найбільших прикмети: щира прихильність автора до нашої літератури і дуже мале знання його в цій сфері. Чи останнє користне для нас і для польських читачів „Młodej Ukrainy“? — сподіваємось, що ні. Бо oprіч прихильності і сіmpatii, читачам треба бачити і ґрунт для цього. Помилки і просто незнання того предмету, який взявся обслідувати д. Міхальський, шкодять правдивому зрозумінню нашого письменства, його змісту, напрямку і життєвої вартості. Дій Міхальський нагадує джерела з яких він користувався для своєї праці: огляд сучасного письменства д. Ол. Грушевського і статті д. С. Єфремова, але цих джерел не досить для знайомства з широким предметом. Книжечка д. М-го починається шаблоновим порівнанням письменства з потічком (*strumieniem*), який не досягне до річки доти, аж поки не зформується по шляху.

Ця аналогія хоч і вживается іноді в письменстві, але вона мало характеризує розвиток його. Українське письменство, на думку д. М-го, „що тільки джерельце, з водою без сумніву чистою, свіжою, прозорою; воно зазначує навіть сталий напрямок, в якому потечуть перші струміні, — але що тільки джерельце“ хоч з цим не згоджуються — каже автор — де які письменники українські через свою „побільшенну зарозумілість“. Щоб добутись певних результатів, „треба роботи і мозолів, та й не мало, треба передовсім здобути мову, не тільки гнучку і музичну, але глибоко, з усіх боків і артистично вироблену. Українська мова безперечно мельодійна, мальовнича і повна чуття, коли вкладається в форму простої „не вченії“ лірики“, але вона „робиться дивовижно убогою, поверховою, або напозиченою зві-

дусіль (!), коли доходить до піднесення почуття до найвищого напруження, де доводиться висловляти найсуб'єктивніші одтінки рухів душі, де мова людська входить в сферу абстрактних розумінь". Цьому, каже автор, не помогає і виковування слів і хапання з інших мов, калічення мови і т. і. „І може бути, що перекладеної тепер Шекспіра через сотню років правнуки не тяжитимуть". Кажучи так, звичайно, автор не добачає того, що українська літературна мова розвивається не пориваючи свого органічного звязку з ґрунтом — мовою усього народу українського. „В усякому разі, каже автор далі — признаємо, що в українців найбільшої пошани заслуговує той запал, та витривалість, та робота без „нічого“ для „всого“... і ніхто ім в очі не кине, що вони не одважуються бажати і не сміють хотіти („nie śmiać się lub nie chcieć chcieć!“). В розвитку українства д. Міхальський вбачає „пересторогу і вказівку для поляків“, які завжди цікавились і рахувались з усіма слов'янськими народами, виключаючи тільки „цей (Україна) закуток Слов'янщини, з котрим нас звязала бодай чи не навіки і традиція і історія“. Шкода, що автор не показав докладніше цього пункту, щоб читачі могли краще зрозуміти, в чим тут для поляків „przestroga i wskazówka“.

Завдання української літератури д. Міхальський характеризує так: письменники українські в силу обставин змушені „йти в народ і там розвязувати біжуЧі справи, там в заглушеній темній масі одшукати одиницю і про її права нагадати; довести той народ до повної свідомості і признання своєї національної окремішності, направляючи (pchnąć) його на шлях до мети, яка стоїть перед кожною окремою нацією в державі; прилучити його за помічю рідного письменства (шлях це єдиний і можливий!) до сем'ї культурних народів Заходу“. Д-й М-кий вірить в розвиток українського письменства і говорить отверто, що „ніякі найвигадливіші перепони не затримають цього розвитку, тільки хіба жому допоможуть“.

В характеристиці окремих письменників найбільше уваги автор присвятів Іванові Франкові, ставлючи його імя на перше місце між діячами і письменниками українськими; що ж до інших письменників, то вони окреслені тільки кількома загальними висловами і часто-густо помилковими що до назви, змісту, напрямку і значіння творів і їх авторів. Після Франка д-й Міхальський ставить Дмитра Марковича, Бордуляка, Андрія Чайківського, Б. Грінченка (твори останнього д. М-ий називає „наскрізь раціоналістичними, з цілями утилітарними і житейськими (obywatelskimi), Б. Грінченка називає кращим представником народництва, і завзятим ворогом (zacięty wróg) українського студентства, що цурається потреб і цілів національних і розплівається в російському морі).

Далі згадує д. М-кий Осипа Маковея, як автора оповідань з міщанського життя; Стефана Ковалівого, як письменника робочого люду; Богдана Лепкого — автора творів, од яких „несе безнадійним, розплачливим песімізмом“... Михайло Коцюбинський „заслуговує уваги як пейзажист“ (тільки ?). Потім кілька слів про Івана Семанюка, Василя Стефаника, Грицька Григоренка, М. Чернявського, Л. Яновську (психологичні студії) і М. Левицького, який „пропагує основи гуманізму“ — (ніби інші письменники цим не визначаються! Це-ж основна й найяскравіша прикмета українського письменства, в якому кожний автор — проповідник гуманітарних основ життя).

З поетів д. М-кий згадав тільки тих, що „достойно представляють поезію ліричну“: Л. Українку, Самійленка, Грабовського і Кримського, не роблючи найменшої характеристики навіть і цих письменників.

Торкаючись нашої літератури за останні роки, д. М-кий каже про сімволістичний напрямок, який звернено, мовляв, на культ кохання, який „в дальшому розвитку нового напрямку стає просто культом не голої душі, а голого тіла, не завжди навіть жіночого“... (?). Неправдивість цього висновку, що до нашої літератури, остільки очевидна, що казати докладно проти цього не варто. Представниками (!) цього „нового“ напрямку д. М-кий вважає О. Кобилянську, Н. Кобринську, М. Яцкового і Г. Хоткевича.

„До недавнього часу думка громадська робила революцію, а тепер — каже д. М-кий: „товариство гімназистів „Огарки“ стає сімволом сучасних задумів. Секта „Санинців“ здобуває оплески і послідовників, а в письменстві українському В. Винниченко пише „Щаблі життя“ — і проповідує проституцію і ін.“...

Остання цітата свідчить про спосіб д. М-кого робити висновки, про точність його аналогій і порівнянь літератури і життя. З'явища зв'язує він іноді механично і тому висновки і характеристики його бувають просто неправдиві, напр., що до сімволізму в українській літературі... Як бачимо, д. Міхальський дуже мало користувався джерелами літературними, а твори наших авторів мабуть читав ще менше. Хто знає українську літературу, той може здивуватись, що Коцюбинський „заслуговує уваги“ тільки як пейзажист, а Л. Яновська займається „студіями психологічними“; що український сімволізм захоплений культом „голого тіла, не завжди навіть жіночого“; що поезія українська „гідна уваги“ тільки в 4-х особах, а де-ж Вороний, Щурат, Пачовський, Карманський, Яричевський, Олесь, Алчевська, Черкасенко і інші? Де-ж ще белетристи: Крушельницький, Лепкий, Черкасенко, Лукіянович, Авдикович, Левенко? Коли згадувати Франка, Грінченка, Марковича, то де-ж П. Мирний, Ів. Нечуй-Левицький, О. Пчілка, М. Старицький, Карпенко-Карий і багацько інших молодих і старіших письменників?

Тако-ж зоставив д. М-кий отвертим питання: що таке „Молода Україна“ в літературі українській. Згадавши де-яких старіших авторів і приточивши до їх де-кого з молодших, він не одрізняє цілком о-скільки який автор має значіння, і нагадуючи другорядних старих письменників, він цілком забуває більш талановитих молодих... Винниценка представляє в якомусь звязку з „Саністами“, не кажучи нічого про його, як автора близкучих, глибоких по змісту оповідань, і повторює тільки заїзджену чутку, що автор „Щаблів життя“ — проповідує роспustво.

Течія індивідуалістична, що визначилась в нашій літературі в багатьох окремих струмках в середині ще 90-х р.р., яка, власне, тепер домінує поруч з традиційним реалізмом в літературі, д. Міхальським зовсім не схарактеризована. Коли підходить з певним масштабом „молодої“ до української літератури, то треба завважити, що „молода“ Україна і є отої новий індивідуалістичний напрямок, який відокремити від народництва і реалізму не лехко, бо ці останні в багатьох пунктах сполучені своїми літературними традиціями з новим напрямком... Коли-ж на „молодість“ літератури дивиться хронологічно, то д. М-кий замісць „молодої“ характеризував (ухиляючись часто од дійсності) „стару“ Україну, вихопивши навмання з „молодої“ кілька авторів і не-найшовши їхнього дійсного місця в письменстві... Врешті кілька слів, про вибrik д. М-го проти українців, які — як йому здається — простягають руку „одвічному ворогові Славянщині“ — Германії, вступаючи з нею в спілку (проти кого? навіщо?). Остання недоречна вигадка автора, що взагалі зрозумів основний напрямок українства в літературі, помиляючись тільки в де-яких серйозних пунктах, зовсім псує вражіння од його книжечки. Такі вихватки зрозумілі в устах істинно-польського шовиніста, та й то в сфері політичної боротьби, а не в безсторонньому огляді літератури.

Взагалі книжечка д-я Міхальського, забуваючи її хиби і неповноту, робить досить приємне вражіння і має значіння для його земляків і для нас, як майже перша спроба в польській літературі глянути іншими очима на українську літературу. Шкода тільки, що автор не дізнавши добре предмета, похопився висловити свої думки і вражіння про його, і, не ознайомившись як слід з джерелами, не вяснив (при своєму доброму бажанні це зробити), що таке „Молода Україна“ в нашій літературі. Сподіваємось, що д. Міхальський не обмежить своїх дослідів над укр. літературою першою спробою і далі доповнить і вяснить це питання, тим більше, що розвиток українства (ми з цим згодні) справді є „przestrogą i wskazówką“ для наших сусід — Поляків...

ІІ. „КНИГА НОВАГО СОЗВѢЗДІЯ“.

(Іванъ Рукавишниковъ. Книга пятая. Молодая Украина. С.П.Б.
1909 г., стр. 259+V. Ціна 1 руб.).

Великоруський поет-модерніст Іван Рукавишніков видав „книгу п'ятую“ своїх творів під назвою „Молодая Украина“. Це — збірник поезій, перекладених з творів українських сучасних поетів: Х. Алчевської, М. Вороного, О. Коваленка, О. Олеся, Л. Українки, М. Филянського, М. Чернявського, М. Шаповала, П. Карманського, Б. Лепкого, О. Луцького, О. Маковея, В. Пачовського, С. Твердохліба, Ів. Франка і Ст. Чарнецького.

Ми не можемо сказати, щоб це були дійсно *переклади*, бо після першого погляду на „Мол. Укр.“ видно, що там не багато лишилось од первотворів. Та зрештою сам перекладчик про це каже, в передмові, до українських поетів: „Въ этой книгѣ я — это ты и я. Въ этой книгѣ ты — это я и ты“, це-б-то що автор і перекладчик цілком однакове мають право на твори в „Мол. Укр.“: скільки, напр., Пачовський вклав творчої енергії в який-небудь свій вірш, стільки туди вклав і д. Р—в енергії не „перекладної“, а справді творчої. Ясно, що д. Р—в зовсім не думав дати переклади, а через те він вільно на канві української творчості виплів свої узори, уквітчавши укр. поезію модерністично-декадентською орнаментікою. Цікаво те, що в передмові д. Р—в дає характеристику українського „созвѣздія“, котре він підібрав, пропівші линії.

Вийшло „созвѣздіе Креста“. Так, в українській поезії, та й в усій укр. літературі, чути домінуючий мотів страждання, навіть роспухи під тягарем життєвого Хреста, але є не тільки слізни над прірвою смутку! Є не тільки „сила Страха“, а і байдарість, енергія, усміх на свіжому повітрі; є надія, що дивиться в далечінь з бажанням. Д-й Р—в теж підмітив в укр. творчості наче і інші мотіви, ніж хрестоносні, напр. і „силу Любви“, і „порождённую ими (це-б-то Страхом і Любовію), но ставшую имъ сестрою, силу Дерзновенія“, але ми думаємо, що цих сил він не представив у своему збірнику, бо обмежив свій вибір майже співами про „Страх“, трохи покропив поезію жаху водою любові, а саме важне — „силу Дерзновенія“ — промінув. Думаю, що літературний смак Р—ва і його (Р—ва) прихильність до словесного декаденства сприяли тому, що він промінув свідомо або просто недобачив цієї, (так принадлої), і для декадентів обовязкової — принаймні на словах) — „сили Дерзновенія“ в справді молодій духом Україні. І через те ми не можемо з певністю признати того, що д. Р—в зрозумів дійсну „молоду“ Україну, бо зміст вибраних і препарованих ним українських поезій показує

щось старе, мляве, зморене, підтоптане. Таке вражіння виноситься після читання „Молодої України“. Кілька прикладів:

З поезії Х. Алчевської взято один сумний мотів:

Цвѣтокъ и змѣй — все станетъ — пыль степная.

И поиграетъ пылью вѣтеръ Рока.

Вѣдь хорошо?

А хоч є ще поезії „поривання“, то це скидається на поривання з кручі: „Пусть видить грязь и тьма Земли, что мы съ Земли ушли, ушли. Вдвоемъ. Вдвоемъ“.

Оскільки цей мотів, в перекладі д. Р—ва, відповідає настроям Алчевської можна бачити з того, як д. Р—в тримається первотворів. Напр.:

в орігіналі:

Душа — се конвалія ніжна,
Сокрита у темному лісі;
В мій мрія тайтесь кохана.
Для неї вона й розцвітає
Нікому не знана...

Душа — се безсилая квітка,
Що паюші ллє, але гине;
Що з тихого смутку зав'яне...
І в лісі ніхто в оту пору
На неї не гляне.

в перекладі:

Душа — это ландышъ лѣсной,
Отрѣзанный тайной лѣсной
Отъ шумного царства живыхъ.
Въ лѣсу, въ сновидѣньяхъ живыхъ
Колышется ландышъ влюбленный.

А жизнь — это вѣчность и часъ.
Никто не узнаетъ тотъ часъ,
Въ который завянетъ въ лѣсу,
Завянетъ отъ скорби въ лѣсу
И склонится ландышъ влюбленный.

Спільногоміж перекладом і орігіналом не багато. Візьмемо ще приклад:

У О: Олеся є граціозний вірш:

в орігіналі:

Як зграя радісна пташок,
Лехкі і сніжно білі,
Пісні мої під небом десь
Літали і дзвеніли.
І з неба кликали вони
До братства, до любови...
Ta час, проносуючись, бризнув
На іхні крила крові.

в перекладі:

Какъ птички радостныя, бѣлыя
Летѣли пѣсни гдѣ-то по небу.
И пѣли птички бѣлоснѣжныя
Слова Любви, слова любовныя.
Летѣло Время. Кровью брызнуло.
И крылья птичекъ окровавило.

На цих прикладах видно, як перекладчик ухиляється од орігіналу, і це помітно на всіх віршах. Ясно, що українська поезія представлена не в дійсному світлі; вона позбавлена того місцевого колоріту, своє-рідного запаху української природи і духу південного краю, — що так чарує при першому знайомстві з українською поезією.

Способ „перекладання“ дуже змінив обличчя поезії української. Перечитавши всі поезії в „Мол. Укр.“, ви не можете сказати, що

це поезії українські: книжку можна без шкоди для неї назвати „Молода Турція“ або „Молода Фінляндія“, „Молода Апельсинія“ і т. і. Як я вже сказав попереду, зміст поезії підібрано не повно і однобічно. Є „сила Страху“, крихітка „сила Любви“, а де-ж „сила Дерзновення“?

У М. Вороного нема. Чуєте од цього автора один мотів (представленний д-ром Рукавішниковим):

Ничего, ничего... Сердца нѣтъ. Для него
Ни поющаго (?) лунного взгляда,
Ни весны, ни цветовъ, ничего, ничего
Ужъ не надо.

П. Карманський —

Одинъ. Во тьмѣ. На чорномъ камнѣ.
Vorrei morir.

Б. Лепкий —

Здѣсь онъ, страхъ! Не пропалъ.
Властно душу сковалъ
И томитъ, и мутитъ ежечасно.

У С. Твердохліба той-же мотів:

Чую: По листьямъ испугъ летаетъ.

„Іспугъ“, „страхъ“, „желѣзная тоска“, „смерть“ — це головні мотиви з „Молодої України“. А чи справді ці мотиви домінують і в українській поезії? Думаємо, що — ні! Д-р Р — в проминув величезну більшість мотивів, що характеризують „дерзновеніє“ нашої поезії — мотиви громадські. Кожний укр. письменник є ще й сином бездольної України. І це він знає, завжде відчуває і, розуміється, про це пише О. Олесь, Л. Українка, І. Франко, В. Пачовський, П. Карманський і всі інші наші поети — громадяне.

Сфера поезії — почуття. Ніхто не відмовить тому, що є й громадські почуття. Чому ж би поезія не виспівувала, не виливала їх? Великої краси і сили досягають і громадські мотиви у талановитих співців, і ці мотиви мають повне право бути і часто бувають проявом величезної, досконалої творчості. Сучасні російські модернисти під час руху 1905—6 р.р. заспівали були на громадський лад (Бальмонт, Брюсов, Минський і ін.), але вони взагалі з сфери творчости рішучо виключають ці мотиви. Через віщо? Через анти-громадськість своїх сіmpatij, що є ознакою дійсного декадансу. В українській поезії декадентів нема, опріч хіба одного дуже талановитого П. Карманського і 1—2 дрібніших.

Величезну частину нашої поезії, в якій українці досягли значної досконалості (О. Олесь, Франко, Маковей, Л. Українка і ін.) — громадські мотиви д-р Р — в проминув, чим не представив *молодої* України з найхарактернішого боку, з боку „дерзновенія“, бо особли-

вого „дерзновення“ в сфері любови, естетики, етики, філософії українці ще не виявили.

Як-же ще розумів молоду Україну д. Р—в? В складі письменників? Він взяв зовсім і не молоду і не стару Україну. З одного боку Франко, Чернявський, Маковей, Л. Українка (чисті реалісти), з другого — Пачовський, Карманський, Філянський, Твердохліб, Чарнецький (модерністи), з третього Олесь, Алчевська, Лепкий, Вороний і інші (реалісти з нахилом до модернізування форми, імпресіонисти) — чи справді вони всі молоді? — це ще питання. Коли „молоду“ Україну розуміти хронологічно, то в збірнику є вже такі, що давно одспівали свою молодість, або такі що ледві сказали про неї пару слів.

Коли д-й Р—в брав *усіх* поетів з ознаками таланту, то чому нема в збірнику Гр. Чупринки, Юр. Будяка, А. Кримського, П. Грабовського — поетів з більшим талантом, ніж де-які, поміщені в збірнику? Словом, видно, що д. Р—в не уявляє собі України в поезії.

А шкода. При іншім розумінні молодої України, при іншім розумінні задач перекладчика, д. Р—в міг би дати близкучі зразки української поезії в близкучій інтерпретації. І російському суспільству було б не зле з ними познайомитись. І книга Р—ва мала б велике історично-громадське і літературне значіння. Бо в такім вигляді, який вона має зараз, вона значно понижаває свій інтерес.

Ми казали ввесь час про негативні боки праці д. Р—ва. Є й позитивні. Насамперед — ініціатива д-я Р—ва, що взявшись познайомити своє суспільство з поетичними творами сусіднього „братнього“ народу, заслужує найбільшого признання, бо, справді, великоруси про укр. літературу знають не більше, ніж про китайську. Друге — д.Р—в доказав на перекладах де-яких поезій, що він може гарно перекладати. Напр., поезії Маковея, Пачовського, Чернявського, Л. Українки перекладені, за малим виключенням, вірно і дуже артистично. Гнучкість і пластичність мови, виразність образів, музичність форми — просто чарують („Д'євшукъ страны родной“ Пачовського, „Разбитая чарка“ Л. Українки і інш.). Де мало накопичення безтямних слів, де нема непотрібного повторювання, уїдливого підкresлювання одних і тих же згуків доданих перекладчиком од себе — там гарно, принадно звучать дзвінкі строфи перекладу, іноді навіть краще, ніж сам первотвір.

І нам здається, що коли д. Р—в простудіє укр. поезію більш докладно, змінить погляд *на задачу* перекладчика, то він дасть могутчі і артистичні переклади. Нехай же перша не зовсім влучна спроба не розочаровує його в праці над „братньою“ літературою і хай він представить усе сузір'я Хреста так, як він його зрозумів уже й тепер, цеб-то покаже ще й силу любови і дерзновення в простій, натуральній формі укр. поезії.

M. Сріблянський.

ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ.

Ось той прапор, під котрим наше українське учительство повинно з'єднатись, щоб дістатись до мети загальної культурно-просвітніої праці во імя ідеї розвитку національного самовизначення, во імя освіти рідного нам народу, во імя блага нашої країни.

Освіта рідного нам народу! які приємні, які бажані, які надзвичайно дорогі слова! бо в них наша мета, наша надія, наша праця, в них наше життя!

Народ і ми -- одне тіло, одна серце, одна душа!

Кров народня й кров наша повинні литись по однім жилам спільногого життя й рівномірно пульсіровати в його організмі.

Для цього є не мало ґрунту, а передовсім національність і рідна мова, любов до рідної сторони.

Рідна мова й національність єднають нас духовно, як рід кревністю окремих членів. Мимоволі ми живемо тим культом, тими наслідками, котрі через саму природу втілились у нас, вийшли у нашу кров, наш мозок, наші почуття. І духовному складу нашого організму треба бути у повній гармонії з національним здобутком, з ґрунтовим характером нашого народу, щоб величчя цілого не псувалося-б дегенеративним розвитком частин, і вільний розвиток окремих особ підлягався-б до гармонії цілого.

Мова (через те, що спільна з характером людності, з її духом) примушує нас взагалі підлягати до її потреби. Бо творча діяльність мислі, могутність її нерозлучно сполучується з мовою й становить її істоту, значить і нашу.

Вона содержує продукт мислі всієї людності не тільки сучасного життя, а й минулого, і з того вона є виразительниця національного одзначенні людності, а окремо й нашого. Посліднє ми мусимо призвати, бо, як каже Вл. Соловйов, „відказатись од національної форми пізнання, все одно, що відказатись од Кантовських категорій пізнання дійсности — простора й часу“.

Ми єднаємося з національністю як руки й ноги з тілом. Ми вільні у своїх руках, але постільки, поскільки це звязує нас з нашим народом, з його благом, як це роблять руки й ноги, доки вони функціонують правильно, доки вони здорові.

Той напрямок, котрого держиться сучасна державна політика, безумовно буде осуждений будучими поколіннями.. Бо, як пише Потебня, „народність, що поглинується другою, після безмірноїтрати своїх сил, все таки приводить цю послідню до роспаду“. Конче, при подібних умовинах життя, народність всі інтелектуальні творчі сили витрачає

на околишню боротьбу за своє самостійне існування, а не за культурний розвиток.

Держава сама по собі єднає нації свою державністю за для політичного життя, як *conditio sine qua non* сучасного існування при стосунках народів і посягати на національність, гальмувати правільний розвиток частин свого тіла, не корисно, бо це шкодить самому державному ладу.

Надсильство супротивно свободі. При надсильстві гине творчий дух, гине самостійний розумовий розвиток; при свободі всі духовні вдачі поширюються, розростаються й здобувають особливу могутність у творчій силі. І примушувати український народ балакати російською мовою, заводити школи всюди на Україні з цією мовою, добувати знання чужою нерідною мовою, — це однаково, що присудити мілійони люду на духовну смерть. Відняти мову у народа, — це однаково, що відняти у його творчий геній, активну силу розумової діяльності, бо вся найвища духовна діяльність людини, психичний склад її є наслідок її національності, здобуток мови. Право кожного народу на національний самовираз, на національну незалежність — це право на природне існування окремої особи в природі — природне право.

Мова нероздільно звязана з духовним розвитком народа, як дух з тілом. Знишуючи одне, знишуємо й друге — підводемо до роспаду цілу націю. Таке посягання нема чим віправдувати, бо воно шкодить самій державі. Не в її інтересах братись до боротьби з національністю, та ще такими небезпечними заходами як знищення рідної мови, і такі заходи не можуть довго оставатись. Я певен, що свідомість цього у пануючих політиків є, і тільки „вищі соображенія“ зберігають, щоб дати новий напрямок своїм заходам. І все ж вони повинні будуть поступитись своїми „соображеніями“ на національне питання: *у нас мусить бути національна школа*. Це повинно так бути, як те, що підкинутий камінець, не стане висіти у повітрі, а впаде на землю.

Ми любимо рідну Україну вже через те, що вона рідна сторона. І через це ми не повинні ставитися пасівно до національного питання, од стороної од національного життя, бо це буде надсильство над собою, над своїм внутрішнім „я“, котре хоч і не виявляє себе всюди, а все ж панує над нами, затим, що оточуюча природа й стосунки людей, посеред котрих виросла людина, роблять неодмінне враження на її психіку, на склад її розуму, і відмовиться од цього впливу, однаково, що відмовиться од ліпшої частини свого існування, учинити самонадсильство, котре неодмінно карається скрутою.

Ми любимо Україну любовю добра цілої нації. І лихо ми робимо тільки по нерозумінню, або по хворобі; здоровя, розумна людина почуває на собі природний обовязок існувати для блага цілого.

На кожному з нас лежить обов'язок не руйнувати спільне тіло, а скріпляти його освітленням і поширенням звичайного культурно-просвітного погляду на життя нашої нації й підняттям духа національного самовиразу. До цього є єдиний шлях: *просвіта народу через національну школу*, досягнення котрої нехай стане нашою метою, навіть нашою *idée fixe!*

І так, до національної школи!

Чепіга.

Весною.

В погожий вечір, по весні,
Коли так ніжно небо сяло,
Вона біля струмка стояла...
Снувались в серденку пісні,
Бо вже того весна бажала.

Зірки світились тут і там,
Вітрець із листям тихо грався,
Блакитний купол розгортається
Велично, широко... мов храм
Буденний світ той красувався.

Богослуження йшло: квітки,
Мов ті кадильниці, куріли
Свій ладон... гимн величині хвилі
Співали; сосни, мов свічки,
Червоним полум'ям світили...

Вона стояла... нині їй
Шіснадцять років ісповнилось...
Інакше якось серце билось
У неї... Боже, Боже мій!
Чого, чого вона молилася?

Того молилася вона,
Що все в ланах, в воді і в гаї —
Молитва вічна, святая,
Офіра світу! І весна
Уже давно того бажає?

ФЕДІР ПЕТРУНЕНКО.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Іван Франко. *Украдене щастє*, Драма з сельського життя в 5 діях. Третє видання. Київ, 1909. Стр. 87. Ціна 20 коп.

Наші театри ще й досі обходяться в своїй діяльності таким репертуаром, що ні в якім разі не можна його назвати літературним. Саморобні п'єси таких авторів, що їм тільки череду пасти, а не до писання братися, засмічують театральний кон, деморалізують глядачів і зовсім діскредітують український театр. Такий автор, оперуючи ножницями та віхтем, майструє ледві не щодня усякі „п'єси“, картини в лицах і без лиць, драми пересипає гопаком, переливає горілкою, уквітчує тупорилими дотепами, хорами, танцями — вибачайте за ці назви — і лізе насолоджувати, напр., публіку у Київі чи якому іншому центрі. Нічого спільногого з літературою, нічого спільногого з артизмом, з смаком, з знанням, з життєвою правдою! Ми не будемо називати цих „писменників“, бо це писарі, графомани, грошолупи, близька рідня „знаменитого“ Гаркуна-Задунайського. Тупоуміє їхне доходить до того, що вони не можуть в дійсній літературі найти відповідних, зручних для постановки, п'єс з під руки майстра. Нацр., я не пам'ятаю, коли ставили на сцені (так чи й ставили?) наші Гаркуни таку добру п'єсу з сельського життя, як оце „Украдене щастє“ Ів. Франка. Перечитавши її, ми бачимо, що то значить твір писменника. Правдива драма, реальна, не вимучена, написана колорітно, мальовничо, з повною психологічною і життєвою правдою, зацікавлюче, в деяких місцях навіть

ефектно, цілком зрозумілою мовою галицького селянина-українця — вона на сцені виходила-б просто захоплююче, при умові хоч середнього по якості виконання. Змісту п'єси не будемо переказувати, рекомендуючи читачеві просто перечитати її, щоб упевнитись в її високій досконалості, як п'єси з сельського життя. Дрібненькі хиби зовсім зглажуються позитивними прикметами цього твору. Для нашихamatopiv театру, що шукають п'єс для постановки на сельській сцені, ця п'єса — як нахідка. Аби тільки вона не попала в руки „губителів іскусства“.

М. Шаповал.

П. Гай. *В свято*. Драматична картина на 1 дію. Київ. Ціна 10 коп.

Під такою назвою вийшов невеличкий твір д. П. Гая, написаний розміреною напів-віршованою мовою. Символічні образи, які повинні викликати самодіяльність творчості у читача, взагалі вдаються тільки справжнім майстрям поетичної штуки, бо вимагають з боку авторів найцирішого, а не примушеної, відношення і яскравости окремих виразів і штроків, що повинні впливати прямо на художнє чуття читача. В поемі д. Гая чується невиношенність, не-наче вона написана похапцем, схематично, хоч тон і ідея взяті досить красиво. Образ „Прекрасної“, символізуючий Вкраїну, з'явлюється чарівним нічним привидом перед гуртком людей, обгорнених ореолом журби за дітьми і самітності. На пісню Прекрасної про минуле Вкраїни молодь відповідає теж піснею про чайку — вічний символ нещасної

матері. Тільки ж рядом тут з симітностю матері — „Прекрасної“ і „Чайкою“ молодь проганяє од себе старих батьків і матерів, резонуючи на ту тему, що їх слухати нетреба, що вони мертві і що їм пора на спокій. Цікаво було б мати більш прозоре з'ясування, — кого сімволізують ті „батьки“ та „матері“. Далі до молоді пристає мандруючий кобзаръ і співає пісень на тему чайки „матері — пташини“ і так захоплює слухачів, що частина їх іде кудись за ним в гори розшукувати „Прекрасну“ матір.

Поема кінчачеться гимном природі проспіваним частиною молоді і „батьків“, які вернулися збентежені тим, що діти їх пішли кудись за кобзарем. Взагалі образи не досить уміло сконцентровані коло ідеї і не тільки не виявляють її самі собою, а іноді і не досить виразно підкреслюють, через що автор кидається в афоризми і резонерство. Незалежно од ідеї де-які прекрасні місця поеми свідчать про поетичний хист автора, який ще не встиг вилитись в країні і цільніші форми. Книжечка видана на казенний зразок і ціна її трохи висока.

Гр. Чуприка.

Іван Тивонович: „Чоловік в державнім ярмі“. Ч. I. Віденъ 1909 р. Ст. 125.

Провідну думку свого твору сам автор формулює так: „допровадити до порозуміння щиріх і здорових ще елементів в нашим народі, а в з'єднаній праці над добром нашого народа подати помічну руку цілій терплячій людності“ (119). Крок за кроком автор показує, яким важким тягарем лягає сучасна держава на мужицькі шиї. Вона на кошт селянина утримує величезні армії,

силу судових та інших інстітуцій, урядовців і т. д. Але що з того всього мужикові? Військо — „пострах для мас, аби вони не бунтувались“ (8). У суді справедливість „є звичайно по тій стороні, де є дорогий та спритний адвокат — крутар“ (28). У школі — „дитині бідного чоловіка приходить споткатись на коженім кроці з пониженнем, з ненавистю і взагалі з якимсь дуже дивним і наскрізь нещирим становиськом світа, який представляє лише певну владу, маєток або й урму“ (101).

В своїй книжечці автор не тільки констатує громадські недуги, але ставить і діагноз до оздоровлення держави. На його думку це оздоровлення повинен взяти на себе сам народ. „Дайте світло — каже автор на стор. 109 — і люде самі прозріють і порозуміються, — разв'яжіть кайдани, якими ви окували цілий світ — а настане любов поміж людьми, яка прихилить вам серця милійонів“. Поратунок він вбачає „не в революції, а в сильній організації, і то передо всім в організації економічній“ (5). „Робочому людові потреба шукати свого ратунку лиши на дорозі організації економічної, щоби в той спосіб постепенно звільнитись з під панування неволі капіталу“. (5).

Книжечка написана доброю популярною мовою коли рахувати на галицького селянина і з великим чуттям: видно, що автор писав її з болем серця, писав „соком своїх нервів“. Місцями їм опановує страшнене обурення проти пануючих верств грамадянства за поневоленого мужика, і тоді мова його стає надтообразною і сильною; здається, що з сторі-

нок книжки звертається до вас палкий промовець, що з сльозою в голосі кидає в вас докорами за непрощене недбалство. Але, гарна по змісту й по викладу, книжечка Тивоновича на жаль богата й дефектами. Наперед усього кидається вічі безсистемність викладу. Кожний розділ книжки не витікає з попереднього, а пришитий до його білимі нитками. Автор передрукував свій твір з сторінок „Чорної Ради“ і не подбав про те, щоб дати йому якусь цілість. Розкіданість змісту значно ослаблює враження твору і робить його менш придатним для народу, якому вона власне і призначена.

Крім того богато є й помилкових поглядів, як от погляд про походження держави, про становище людини за часів первостойної культури й інши. Давно стало загально відомим місцем, що в первостайних громадах негативні боки людської натури панували дужче, ніж в наши часи, про те д. Тивонович гадає, що „люди в давну давнину жили собі *щасливі* в своїх родинах, не знаючи *ніякою екзекутора ані пана*“ (2). Неприємно вражає такоже і однобокість деяких поглядів автора, як, напр., його погляд на

значіння економичної організації, і його Толстовська наївність, що перебудова життя відбудеться не силою праці і боротьби, а конституційними заходами. Варто, мовляв отворити масам очі, а далі вони й самі знайдуть дорогу, (71) а „насильства ніколи не належить поправляти насильством“ (70). Вказівки історії наводять на думку, як казав ще й Костомаров, що іноді в житті не можна обйтися без крутих і рішучів засобів гуртових народніх рухів, а сучасні визвольні рухи в деяких державах, напр., в азіяцьких, служать живим доказом того, що застаріле зло громадського неладу добровільно не хоче зникатись свого превилейованого становища, хоч бы й яка велика була свідомість народної маси. Варто б скоротити й після слово (118—125), воно хоч і з'ясовує, чому твір д. Тивоновича вийшов безсистемним, але мало тичеться змісту; принаймні його треба б поставити передсловом за винятком ціх головних хиб, книжка д. Тивоновича являється дуже придатною для розбудження свідомості в нижчих верствах нашого громадянства.

Андрій Товкачевський.

УКРАЇНСТВО В ЧУЖІЙ ПРЕСІ.

— В ч. 28 і 29 ілюстрованого додатку до „Кiev. Вѣстей“ — „Київська Іскра“ уміщено переклад на московську мову оповідання Модеста Левицького: „Статя 182“.

— В катеринодарській „Нової Зарѣ“ ч. 810, од 3 липня 1909 р., уміщено в перекладі з української мови на московську етюд Павла Граба „Красный халат“.

— З нагоди 200-ліття полтавського бою і теперішнього полтавського свята,

д. Вол. Кушнір умістив ряд статей по закордонних часописах, між іншим: у віденській газеті „Arbeiter Zeitung“ (Die Poltawer Feier und die Ruthenen), у від. тижневнику „Die Wage“ (Mazepa) у берлінській „Die Post“ (Der Zarendesuch in Poltawa), в чеській газеті на німецькій мові у Празі „Die Union“ (Mazepa, Ukrainische Glossen zum 200 jahrestage der Schlacht bei Poltawa, як вступнастя) і в хорватському „Obzor-i“ в Аграмі.

— В ч. 178 „*Н. Вѣстей*“ уміщено за підписом „Русскій Филологъ“ статю про українське Наукове Товариство в Київі і його „Записки“. Статя подає дуже прихильний огляд наукової діяльності товариства.

— В 5 числі двохтижневника „*Przeglad krajowy*“ в літературно-науковім однілі уміщено переклади з „Слова о полку Ігоря“ Б. Лепкого, „Лісівської колумни“ М. Яцкова, „Виговський і Мазепа“ пр. М. Грушевсько, статя Д. Д-ка „Український театр“ (його минуле і сучасне) та ін.

— В кн. 7-й „*Вѣстника Европы*“, за жуль 1909 р., уміщено між іншими статю д-ки С. Русової: „Шевченко и новѣйшая украинская литература“.

— Книжка оповідання М. Коцюбинського, видана в німецькому перекладі у Відні, під заг. „*Pro bono publico*“, викликала чимало надвичайно прихильних оцінок в німецькій пресі. Між іншими, уміщено рецензії на книжку в таких виданнях: „*Neues Wiener Tageblatt*“, № 121; „*Wiener Abendpost*“ № 99; „*Folkswille*“, № 22; „*Feuilleton-Betlage des Tagesboten aus Maren und Schleifen*“ № 272; „*Hamburgischer Correspondent*“ № 311; „*Wissen, Welt und Leben*, № 6; „*Hambourger Nachrichten*, 18 IV.“

— В ч. 83 „*Подолій*“ надруковано коротеньку біографію українського письменника Анатолія Свідницького.

— Молодий поет Сидір Твердохліб у Львові лаштує до друку збірник з творів різних українських поетів в перекладі на польську мову. При зразках творів буде подано й коротенькі біографії авторів.

— В парижському „*Салоні*“ (Grand Palais) на виставці цього 1909 р. дістав награду „*Mention honorable*“ малюнок „Гопак“ художника-академіка Н. Пимоненка. Французька художня критика подає прихильну оцінку малюнка д. Пимоненка.

— В ч. 33 „*Кievskой Искры*“, ілюстрованого додатку до „*Кiev. Вѣстей*“, од 30 іюля 1909 року, передруковано з „*В. П.*“ оповідання Лесі Українки „Одно Слово“ в перекладі на московську мову. Кілька часу тому переклад цього оповідання було уміщено і в газеті „*Кубанский Курьер*“.

— З VI-ої книжки „*Трудовъ Киевской Духовной Академіи*“ почала друкуватись розвідка проф. Мик. Петрова про українську драму XVIII століття. Друковатиметься вона на протязі цілого року, а потім вийде окремою відбиткою.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (НОВІ КНИЖКИ).

На Україні російській.

С. Просвітинин. Літературні географії та стратегії Українства. Відб. з журн. „Укр. Хата“. Київ.

П. Холодний. Як машина говорить. Вид. т-ва „Просвіта“ у Київі, № 30.

А. Нікірій. Сибиряки або вірна пара. Драма въ 4-хъ діяхъ і 1-й картинах. Катеринодар.

П. Куліш. Збірник творів. Т. III. Вид. А. Куліш. Київ.

Гр. Дорошенко. Як вестити торгові книги в крамницях. Київ.

Українсько-російський словар. Т. IV. Під редакцією Б. Грінченко. Київ.

Б. Грінченко. Іван Виговський, його життя та діла. Видавниц. „Вік“. Київ.

С. Єфремов. З громадського життя на Україні. С.-Петербургр.

На Україні австрійській.

М. Лермонтов. Десмон. Переклав М. Капій. Вид. „Універсальної бібліотеки“.

В. Пачовський. В пам'ять гетьмана Івана Мазепи і битви під Полтавою. Вид. „Хлопська Правда“.

I. Бобрський. Забавки і гри рухові. Часть IV. Ситківка. Вид. т-ва „Сокіл“ у Львові.

М. Лозинський. Українство ї московофільство. Львів.

М. Возняк. Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX в. Відбитка з „Записок Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові“.

I. Раковський. Про землю, сонце і звізди. (Популярна астрономія). Вид. т-ва „Просвіта“ у Львові. ч. 350.

М. Лозинський. Акт 12 цвітня 1908 року. Львів.

Л. Божко. М. Левицький як кооператор і його хліборобські спілки. Економична бібліотека, ч. 12. Львів.

О. Маковей. Історія будови церкви в Бережанах. Відб. з „Ниви“. Львів.

М. Ноцюбинський. З глибини.

Збірка оповіданнів. Вид. „Молода Муза“. Львів.

О. Маковей. Про Юрія Фед'ковича. Вид. „Руска Беседа“. Чернівці на Буковині.

Наша школа в ярмі. Відбиток з газети „Свобода“. Львів.

КНИЖКИ, ЖУРНАЛИ І ГАЗЕТИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Український декламатор „Досвітні огні“. Київ, 1908. Вид. П. Є. Череповського. Ц. 1 р. 25 к.

Норець. Граматка. Київ, Вид. Череповського. Ц. 15 коп.

Т. Хуторний. Читанка. Київ, 1908. Вид. Череповського. Ц. 35 коп.

Юр. Сірий. Про світ Божий. Київ, 1908. Вид. Череповського. Ціна 10 коп.

Мих. Яцків. Чорні крила. Львів, 1909. Вид. „Молода Муза“.

Ів. Дан. Осадчун. Весняні цвіти. Вид. Тараса Вірного. Перемишль 1907.

Мик. Венгжин. З життя гімназія-стів. Вид. М. Вег-на. Перемишль, 1907. Ц. 1 кор.

Статут „Видавничої Спілки українського учительства“ Коломия.

Коза-дереза. „Діточа бібліотека“. Чернівці, 1908. Ц. 12 сот.

Календарик для дітей. „Діточа бібліотека“. Чернівці, 1909. Ціна 20 сот.

Чому цигани своєї церкви не мають. „Діточа бібліотека“. Чернівці, 1909. Ц. 10 сот.

Повість о дванадцяти місяцях „Діточа бібліотека“. Чернівці. Ц. 10 сот.

Коковський Фр. Малим другам.

„Діточа бібліотека“. Чернівці, 1909. Ц. 9 сот.

Карль Евальд. Двонога (казка). „Діточа бібліотека“. Чернівці, 1909. Ц. 20 сот.

Фрідріх Геббелль. Юдита, перекл. М. Єшан. „Універзальна бібліотека“. Львів. Ц. 30 сот.

А. М. Богдан-Сокольський. Эскизы современности. Кіев, 1909. Ціна 25 коп.

Літературно-Науковий Вістник. 1909 р. Кн. VII.

Ukrainische Rundschau. 1909. Кн. 9. *Slovanskí prehled.* 1908—9. Кн.

7—10. Прага.

Чорна Рада. № 14, 15, 16.

Письмо з Просвіти.

Народне Слово.

Пропор.

Холосяка Правда.

Громадянин.

Каменярі.

Свобода.

Економіст.

Основа.

Самопоміч.

Rzeczypospolitej krajowej. № 6.

Московський Еженедільник. №№ 28—30.

Новий журнал для всіх. № 9.

Хліборобъ.

Хуторянинъ.

НАРОДНЕ БОГАТСТВО Австрія, Чернівці, ул. Петровича 2. Часопись суспільно-економічна, Вістник хліборобських спілок на Буковині „Селянська касса“ Ціна в Росії 70 к. на рік.

ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ орган для робочого люду. Виходить щотижня. Ціна в Росії 2 руб. ЛЬВІВ, ул. Ліндго 2.

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС радикальна політич. часопись, виходить двічі на тиждень. Ціна в Росії 4 руб. ЛЬВІВ, ул. Ліндго 7.

„ГРОМАДЯНИН“ У Чернівцях виходить що 10-ого, 20-ого і 30-ого кожного місяця радикальна часопись на Буковині і коштує на рік в Австро-Угорщині 4 корон, а заграницею 6 кор. або 2 руб. 50 к.
Адрес: Чернівці, поштова скринька ч. 15.

ДІЛО щоденна Українська газета. Передплата в Росії на рік 18 карб., на 1/2 р. 9 карб. Австрія, ЛЬВІВ, (Lemberg), Ринок 10.

ПОДІЛЬСКЕ СЛОВО часопись політична. Виходить щотижня. Ціна 3 кар. Тернопіль (Галичина).

НАРОДНА СПРАВА Чернівці, ул. Божниці, Редактор, адвокат Т. Галіп.

ХЛОПСКА ПРАВДА тижнева селянська часопись Ц. I р. 50 к. (Галич.) Коломия.

УЧИТЕЛЬ педагогічний журнал, двічі на місяць на рік 4 руб. ЛЬВІВ, Вірменська 2.

ПРАПОР орган українсько-руського народного учительства. Ціна 3 рублі. Галичина, Коломия ул. Міцкевича.

„Каменярі“ орган Вільної організації укр. учительства на Буковині. Виходить 5 і 20 кожного місяця. Ціна на рік 6 кор. (3 карб.) Адміністрація в Мамаївцях нових. Адрес: Станівці горишині н. Чер. Буковина, Австрія.

НАРОДНЕ СЛОВО ілюстрована часопись, виходить тричі на тиждень. Ціна 2 руб. ЛЬВІВ, Академічна 8.

ОСНОВА щотижнева просвітно-політична і господарська ілюстрована часопись. Ціна 3 руб. ЛЬВІВ, ул. Скарғи 2.

СВОБОДА українська часопись в Америці виходить що-тижня, ціна 4 карб. Адреса; „Svoboda“ 184 Hudson St. New York N. Y. N. A. можна відписувати через „Українську Книгарню“ (Київ, Безаківська 8.)

КАНАДІЙСКИЙ ФАРМЕР українська тижнева, ілюстрована часопись в Канаді. Ціна 2 дол. (4 карб.) Адреса: The Cana, dian farmer. P. O. Box. 3081, Winnipeg, Man, Canada-Америка.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА

на українську незалежну радикальну часопись

„Чорна Рада“

(РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ).

Часопись виходить у Відні (в Австрії) 1-го і 15 кожного місяця і призначається як осередок для широких верств українського громадянства. „Чорна Рада“ веде отверту боротьбу за з'єднання всіх щиріх українців по обидва боки кордону для успішної праці над національно-культурним і економичним розвитком нашого народу.

Часопись можна купувати і передплачувати: в книгарні Літературно-наукового Вістника (Київ, Володимирська, 28); в Українській Книгарні (Київ, Безаківська, 8); в книгарні Одеської Просвіти (Одеса, Софійська, 30); а також і в самій редакції „Чорної Ради“: „Сторона Рада“ Wien XVIII Gentzgasse 21.

Ціна за рік з пересилкою: в Росії 2 карб., в Австрії 4 корони, в Америці 1 долар.

Вийшла з друку і продається нова брошура: **С. Просвітянин. Літературні Герострати українства.** (Відбиток з журн. „Україн. Хата“). Ціна 20 к.

Купувати можна: у Київі—Українська Книгарня, Книгарня Літ.-наук. Вістника; в Одесі—Книгарня т-ва „Просвіта“, видділ редакції контори журн. „Україн. Хата“.

Жертуйте ж пам'яткі І. Шевченкові у Київ!!

Гроши дозволено збирати по всій Росії Полтавській губ, земськ. Управі, котра й висилає марки з квиткові книжки для збору жертв.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА

на новий популярний ілюстрований щомісячний літературно-науково-громадський і економічний журнал:

УКРАЇНСЬКА ХАТА

Журнал призначається для широких верств українського громадянства.

Містить твори з красного письменства: (поезії, оповідання, драми, нариси і інш.) науки і мистецтва; статті: історичні, публіцистичні, критичні та економічні; звідомлення про діяльність українських наукових, літературних і культурно-просвітніх товариств і інш., звістки, дописи і статті про життя і потреби українського студенства, учительства і жіноцтва.

Мета журналу—роздбудження національної свідомості серед нашого суспільства і розвиток рідного письменства, культури і штуки.

Крім орігінальних праць, друковатимуться переклади і огляди інших літератур, а також міститимуться портрети і малюнки.

Головна редакція і контора: Київ, Бульварно-Кудрявська, 36.

Відділ редакції і контори: Одеса, Херсонська, 52, кв. 2.

Передплата приймається також: в „Українській Книгарні“ (Київ, Безаківська, 8), в Книгарні „Літературно-Наук. Вістн.“ (Київ, Володимирська 28).

в редакції журнала „Будучина“ (Галичина, Львів, Сікстуська 31).

1) Рукописи, що присилуються в редакцію, повинні бути виразно переписані на одному боці паперу з підписом і адресою автора. 2) Неприняті до друку дрібні оповідання і вірші знищуються і з приводу їх редакція не входе ні в які листування, а хто хоче одержати назад неприняті більші рукописи, або звертається до редакції з якими-запитаннями—повинен присилати для цього поштові марки. 3) За зміну адреси присилати 25 коп. 4) Всі передплатники, що звертаються до редакції по справам передплати, повинні указувати свій передплатний № (що на опасці). 5). Оповістки друкарються в „Українській Хаті“ по ціні: Ціла сторінка: 20 руб.; $1\frac{1}{2}$ стр. 1¹ р.; $\frac{1}{4}$ стр. 5 р.; $\frac{1}{8}$ стр. 3 р.; за рядок нонпарелі в $\frac{1}{2}$ стр.—20 коп. А коли більше як на один раз, по умові, робиться відповідна знижка (до 75%).

Ціна на рік з пересилкою: 3 руб., окремої книжки 25 к., з пересилкою 30 коп..

Можна виплачувати частками по 1 руб.

Для закордонної України (Галичина) на рік з пересилкою 8 корон, можна частками по 2 кор. Окрема книжка 65 сотик., з пересилкою 75 сот.

Од контори:

— В Одесі одкрито відділ контори і редакції журналу, де можна передплачувати журнал, купувати окремі №№, замовляти оповістки, а також надсилати статті для журналу. Гроши і заказну кореспонденцію просимо надсилати по цій адресі: Одеса, Херсонська 52, 2, кв. д-ра І. Луценка.

Контора прохач своїх шановних передплатників, котрі виписують журнал в розсрочку і прислали тільки 1 карб., або $1\frac{1}{2}$ карб. продовжити передплату. Тим хто не надішле передплати сьома книжка не висилатиметься.